

Ногоон хөгжлийн төлөө

EMONGOLIAN ECONOMY

Уул уурхай "утаагүй үйлдвэрлэл"-ийг
сөнөөх нь...

"Амжилт хүсье"

Ус усаа санхүүжүүлдэг болно

2011. 06, 07 сар. №005

Монголын эдийн засаг, бизнесийн сэтгүүл

**Монголын элсэнд зөвхөн
ашигт малтмал байна гэж үү?**

*Бизнес дэвжээх
шийдлийн эрхэмлэнэ*

БИЗНЕСИЙН ЗЭЭЛ

- ✓ 8 хүртэлх жил
- ✓ Барьцаа хөрөнгийн уян хатан шийдэл
- ✓ Бизнесээс хамаарах хүүгийн бодлого

EMONGOLIAN ECONOMY

Эдийн засаг, санхүү,
бизнесийн мэдлэг мэдээллийг
БИД ТҮТЭЭНЭ

Сэтгүүлийн захиалгыг редакцид авч байна.

Утас: 70110064, 88800825, 99015476
Хаяг: Улаанбаатар, СБД VI хороо, Бага-Тойруу
37Б, Байр - 206 тоот

Эрхлэгчийн зурвас

Үүсгэн байгуулагч,

Эрхлэгч: Д.Бэхбаяр
9999 4248

Үүсгэн байгуулагч,

Орлогч Эрхлэгч:
И.Отгонжаргал
8800 6228

Англи хэлний редактор:
J.Itofo

Сэтгүүлч:

Д.Мөнхчимэг
Х.Хулан
Э.Зоригт

Орчуулагч:

Э.Өлзийлхам

Дизайнер:

Э.Чингүүн

Маркетингийн менежер:

Д.Барянжав
8880 0825
Б.Энхцэцэг
9901 5476

Утас/Факс: 976 - 7011 0064

Вэб: www.mongolianeconomy.mn

И-мэйл: info@mongolianeconomy.mn

Хаяг:

Улаанбаатар, СБД VI хороо,
Бага-Тойруу
37Б, Байр - 206 тоот

15160 Улаанбаатар,
Төв шуудан, ш/ х-2762

Борлуулах цэгүүд:

"Интер ном"

"Majestic" их дэлгүүр

"Цэцэг төв"

"Зиг заг" автосервис

"Мир" номын дэлгүүрийн

"Grand plaza" дахь салбар

"Мир" номын дэлгүүрийн

"Metro mall" дахь салбар

"Минж плаза"

"Sky" супермаркет

"Алтантүлхүүр" номын дэлгүүр

Монгол орон гаднынхны нүдэнд олон зүйлээрээ өртөж байна. Ардчиллын салхи үлээсэн 1990-ээд оноос хойш Чингисийн Монголыг үзэхийг хүссэн жуулчдын тоо жилээс жилд өсөж байна. Мэдээж манай орны унаган байгалийн төрх тэдний нүдийг хужирладаг. Мөн өвөг дээдсээс уламжилсан соёл иргэншил, түүх, нүүдэлчин монголчуудын заншил гаднынхны сонирхлыг эрхгүй татна. Дэлхийд ганцхан буй эрийн гурван наадам, үлэг гүрвэлийн өлгий нутаг, дэлхийд хамгийн тунгалаг Хөвсгөл далай, Монголын говь энэ бүхэн гайхалтай. Үлэг гүрвэлийн томоохон музей байгуулахад л хилийн чанадаас манай орныг зорих жуулчдын тоо их хэмжээгээр

өсөхөөр байгааг бид онцлох сэдвүүдээрээ хөндлөө. Монгол гэж хаана ямар улс байдгийг ч мэдэхгүй мөртлөө Чингис хааны төрсөн нутагт очиж үзэхийг хүсдэг олон олон хүмүүс бий, дэлхий дахинд. Тэгвэл Монголын түүхийг сонирхон судалсан зохиогч Жак Уэтерфорд "Өнөөгийн ертөнцийг үндэслэгч эзэн Чингис хаан" номыг бүтээж, дэлхийн анхаарлыг татлаа. Монгол үнэрийг гэртээ шингээсэн номын зохиолчийнд манай сэтгүүлчид зочилж, ярилцсан нь олон хүний сонирхлыг татах нь лав. Тэрбээр таваг дүүрэн ааруул, өрөм тавьсан идээгээр сэтгүүлчдийг дайлжээ. "Надад Монгол орон маш их таалагдсан тул он жил өнгөрөхийн хэрээр хэрэв би бичихгүй юм бол өөр хэн ч Монголын түүхийг дэлхий дахинаа тайлбарлан, мөн түүнчлэн орчин үеийн Монгол Улс хэрхэн бий болсныг бичихгүй юм байна гэдгийг ухаарсан. Монгол бол зэлүүд, алслагдсан орон биш, харин орчин цагийн дэлхийн төв юм" хэмээн яриагаа эхэлжээ.

Хөрөнгийн зах зээл буланд институционал хөрөнгө оруулагчдын талаарх цуврал нийтлэлээ хүргэж байна. Мөн Өмнөд Солонгос улс дахь хөрөнгө оруулалтын хамгийн том банкиртай хийсэн ярилцлагаас манай улсын хөрөнгийн зах зээлийн хөгжил Солонгосын 20 жилийн өмнөхтэй яг адилхан байгааг мэдэж авах болно.

Машины хурд ямар нэг байдлаар гай дагуулдгийг бид мэднэ. Тэгвэл эдийн засгийн хөгжлийн эрчимтэй хурд юуг дагуулах бол? Энэ талаар та манай сэтгүүлч Д.Мөнхчимэгийн "Амжилт хүсье" нийтлэлийг уншаарай.

Бид энэ дугаараа ногоон хөгжлийн төлөө анхаарахад зориулж хэд хэдэн нийтлэл зориуллаа. Монголын төр, засаг, Хүрэн эдийн засгаас ногоон эдийн засагт шилжих хөтөлбөрөө тоож харахгүй байхад Германы Фрайбург хот тэр чигээрээ ногоон өнгөнд дарагдаж, бүр мужийн захирагчаараа хүртэл Ногоон намын хүнийг сонгосон тухай, Сингапур улс Моджилтын аяныг хэрхэн дэмжиж, ногоон байгууламж бүхий өндөр хөгжилд хүрсэн улс болсон тухай, мөн манай дулааны гуравдугаар цахилгаан станцынхан үнсэн дээр бургас ургуулж буй зэрэг мэдээллийг таны сонорт хүргэж байна. Түүнчлэн уул уурхайгаас өөр зүйл ярихаа байсан өнөө цагт нөхөн сэргээлт хэр буй нь манайд хамгийн анхаарал татсан асуудал болоод буйг ч нийтлэлээрээ хөндлөө. За тэгээд "цагаан алт"-ны үнэ цэнэ алдагдаж, хайрлаж хамгаалах талаар дорвитой ажил хийгдэхгүй байгаа нь ирээдүйд ямар гачланд унагах, "цагаан алт"-ыг бохирдуулсан үйлдвэр хүмүүстэй хариуцлага тооцоход төр төмөр нүүрээ харуулах цаг болсон талаарх Ус бохирдуулагчийн торгуулийн тухай мэдээлэл танд нэгийг бодогдуулах биз ээ.

6-26 **Аялал жуулчлал**

- 6 Discover Mongolia
- 7 Дэлхийн хөгжлөөс гээгдсэн “хямдхан Монгол”
Н.Эрдэнэбат: Төрөлжсөн аялал жуулчлал хөгжинө гэдэг тухайн салбар чөмөг сууж буйн шинж
- 9 Монголын элсэнд зөвхөн ашигт малтмал байна гэж үү?
- 14 Хавай арлын аялал жуулчлалын нууц
- 16 Нэрэлхүү дамшиг
- 17 Л.Пүрэвбаатар: Тасалбаргүй, вагон хүрэлцэхгүй гэсэн асуудал үүсэхгүй
- 18 Та аялал жуулчлалын салбарын ирээдүйг хэрхэн харж байна вэ?
- 19 Уул уурхай “утаагүй үйлдвэрлэл”-ийг сөнөөх нь...
- 22 “Америк миний төрсөн нутаг, харин Монгол миний зүрхний нутаг”
- 26 Зочломтгой бас хамтач байхын учир

28-35 **Эдийн засаг**

- 28 Ц.Орхон: МИАТ-ийн үйлчилгээ гурван одын түвшинд явж байна
- 30 “Амжилт хүсье”
- 32 Хөрөнгө оруулагчид ТЭЦ-5 төслийг сонирхож байна
- 33 Жижиг, дунд үйлдвэрийн санхүүжилтийн зарим асуудал
- 35 Грек улс мөхлийн ирмэгт ирлээ

36-46 **Хөрөнгийн зах зээл**

- 36 Хүрэн эдийн засгаас ногоон эдийн засагт шилжих хөтөлбөр цаасан дээр...
- 39 Дэлхийд алдартай ногоон хот
- 42 Улаанбаатарыг “Ногоон баатар” болгоё
- 43 Салхит уулан дахь салхин паркийн нээлт болов
- 44 Үнсэн дээр ургуулсан бургас
- 45 Уул уурхайн нөхөн сэргээлтийн стандартыг сайжруулъя

47-52 **Хөрөнгийн зах зээл**

- 47 Даатгуулагчдын мөнгөөр хөрөнгийн биржээ дархлаажуулъя
- 50 Пиетро Доран: Солонгосын институционал хөрөнгө оруулагчдыг Монголд татах сонирхол их байна

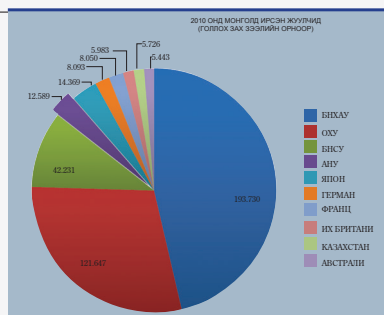
53-56 **Байгаль эх**

- 53 Ус усаа санхүүжүүлдэг болно
- 55 Богд хаант төрийн “ногоон бодлого”
- 56 XXI зуунд байгаль орчинд тулгамдаж буй асуудлууд

57-46 **Бизнес**

- 57 Цорын ганц Монгол брэндээрээ гоёцгооё
- 59 Хоромд дамжих мэдээлэл буюу “жиргээ”-ний ноёрхол

64-67 **Market Data**

Эх сурвалж: Аялал жуулчлалын үндэсний төв

Шөг зургийг А.Амарсайхан

...Дэлхийн аялал жуулчлалын зөвлөл (WTTC) 2011 онд аялал жуулчлалын салбарт 652 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт ногдох төлөвтэйг тэмдэглэсэн....(7)

...Миний бодлоор Монгол шиг түүхтэй улс орон өөр хаа ч байхгүй. Монгол Улс маш ер бус онцгой түүхтэй...(22)

...Ногоон сэтгэлгээг чухалчилж, яам агентлаг бүрийн төлөвлөгөөнд суулгаж, хяналт тавьж шаарддаг байх ёстой...(36)

Онцлох сэдэв

Discover Mongolia

Аялал жуулчлалын бизнес дэлхийд улам хүчээ авч байгааг олон улсын аялагчдын тоо нэгэн жарны дотор 37 дахин нэмэгдэж, 935 саяас давсан явдал гэрчлэх биз ээ. Манай гариг дээрх зургаан хүн тутмын нэг нь жилдээ заавал өөрийнхөө амьдарч байгаагаас өөр орон руу аялж, жуулчилдаг гэсэн үг. Тэднээс аль болох олныг Монголдоо татаж, эдийн засагтаа их мөнгө шингээхийн тулд толгой тархиа ажиллуулах шаардлага бидний өмнө тулгарч байна. Жуулчны улирал эхэлсэнтэй холбогдуулан “Mongolian Economy” сэтгүүл энэ дугаарынхаа онцлох сэдвийг “утаагүй үйлдвэрлэл” рүү чиглүүлэхийг хичээлээ.

1954 онд аялагчдад үйлчлэх “Жуулчин” товчоог байгуулснаар Монголын орчин үеийн аялал жуулчлалын эхлэл тавигдсан гэдэг. Өнгөрсөн хугацаанд жуулчны тоо нэмэгдэж, энэ салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгж олширсон ч энэхүү салбар маань Монголын эдийн засгийн хувьд чухал үүрэг гүйцэтгэхгүй байгааг хэн ч үгүйсгэхгүй биз ээ. Төр, засгийн эрх баригчид уул уурхайн орлогоо бусад салбарын хөгжилд зарцуулна хэмээн амлаж байгаа ч бодит байдал дээр гараа хумин суугааг яалтай билээ. “Ашигт малтмалаа зарж олсон мөнгөөрөө Засгийн газар биднийг дэмжих байх” хэмээн

горьдож байсан аялал жуулчлалын салбарынхан хүнд цохилтод автаж эхэлжээ. Эрдэс баялгийн хайгуул, олборлолт хүрээгээ тэлэх тусам хэцүү байдалд орж байгаа аялал жуулчлалын салбарт Голланд өвчин нүүрлэснийг “Уул уурхай утаагүй үйлдвэрлэлийг сөнөөх нь” нийтлэлээс заавал уншаарай.

Ажиглаад байх нь ээ, ашигт малтмалаар баян орнууд хэзээ нэгэн цагт үүцээ шавхаж дуусахаа мэдэж байгаа учраас “нүхээ малтаж”, аялал жуулчлалын салбартаа хөрөнгө мөнгөө харамгүй цацах бодлого баримталдаг гэлтэй. Дубайчууд яагаад дал модны хэлбэртэй арал бий болгохын тулд олон тэрбум доллар зарцуулаад байгаа юм бэ? “Хар алт”-ны нөөц нь ёроолоо шүргэх тэр цаг үед Дубайн иргэдийг гагцхүү аялал жуулчлал л тэжээж, тэтгэж чадах учраас тэр шүү дээ.

Олон улсын аялал жуулчлалын тавцанд манай улс “Discover Mongolia” буюу “Монголыг нээ” гэсэн нэрээр овоглодог. Гэтэл уул уурхай “утаагүй үйлдвэрлэл”-ийн маань уриа үгийг хүртэл “дээрэмдэж”, “Discover Mongolia” нэрийн дор олон улсын хөрөнгө оруулалтын томоохон чуулга уулзалт уламжлал болгон зохион байгуулж эхэлсэн нь эдүгээ дэлхийд байр сууриа олчихсон яваа. Уг нь жуулчид Монголд ирээд, “нээх” зүйл олон бий. Өвөг дээдэс минь бидэнд дэлхийг гайхуулж, олныг

алмайруулах үүх түүх, соёлын хамт харсан үзсэн хэний ч сэтгэл хөдлөм сайхан байгалийг өвлүүлэн үлдээсэн билээ. Манай говийн элсэнд палеонтологийн асар үнэт олдворууд нуугдаж байгааг, Өмнөговийн Булган сумын нутагт орших Баянзаг үлэг гүрвэлийн өлгий нутаг болохыг Та мэдэх үү? 1920-иод онд Рой Чапмэн Эндрюс тэргүүтэй Америкийн байгалийн түүхийн музейн баг соёлт ертөнцөд энэ бүхнийг танилцуулсан тухай “Mongolian Economy” сэтгүүл уншигчдадаа сануулах гэсэн юм.

Жуулчид манайд ахин дахин ирээсэй, ирэх болгондоо Монголыг шинээр нээж, сэтгэл хангалуун буцаасай. Монголчууд бид ч газар шороогоо дэлбэлж, тэслэхэд хамаг анхаарлаа хандуулахаа больж, байгалийн сайхныг үзүүлээд, сурталчлаад мөнгө олдог “боловсон” салбараа хөгжүүлэх боломж байгааг ойлгох цаг иржээ. “Discover Mongolia” уриан дор зэс, алт, нүүрс тэргүүтэй ашигт малтмал хайж, олсон бүхнээ олборлох гэж улайран дайрахыг бус, утаагүй, хязгааргүй нөөцтэй аялал жуулчлалын салбараа хөгжүүлэхийг хэлж, илэрхийлэх хэрэгтэй болжээ. Ингэснээр л жинхэнэ утгаараа баяжих юм гэдгээ бид өөрсдийнхөө хувьд ойлгож, “нээх” цаг ирсэн байна. Таны нээлт амжилттай байх болтугай! ■

Асуудал

Дэлхийн хөгжлөөс гээгдсэн “хямдхан Монгол”

Жилийн дөрвөн улирлын ихэнхийг ичээндээ өнгөрөөдөг салбарынхан маань жуулчны улиралд бэлэн үү? Мэдээж бэлэн, тэгвэл зочдоо хүлээж аваад урагшаа! Нурж унах дөхсөн нэг барилгад аваачаад морин хуур, хөөмий үзүүлж, дараа нь Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газраас үйл ажиллагаа явуулахыг нь хориглосон Байгалийн түүхийн музейдээ аялагчдаа дагуулж очино. Хөөрхий жуулчид энд саяхан ОБЕГ-ынхан гамшаас хамгаалах сургуулилалт хийснийг ч мэдэлгүй ганц танхимд “гунигтай” байрлах үлэг гүрвэлийн яс харж баясах нь лавтай. За тэгээд Зайсан толгой гарна, гандангаар нэг орно, Чингис хааны морьт хөшөөг харуулна. Тэгээд Улаанбаатараас гарч нөгөө л Ёлын ам, Эрдэнэ зуудаа хүргэнэ. Монголд үзэх газар цөөн учир амар ч юм уудаа. Жуулчдыг татах арга хэмжээний хувьд ч ялгаагүй. Наадам, цагаан сар, нүүдэлчдийн өдөр, бүргэдийн, цаатны, түмэн тэмээний баяр гээд л дуусна. Гэтэл дэлхий дахинаа “утаагүй үйлдвэрлэл”, “үл үзэгдэх экспорт” хэмээн хүндлүүлсэн аялал жуулчлалын салбар ямар хурдан өргөжин тэлж байна вэ?

Дэлхийн аялал жуулчлалын зөвлөл (WTTC) 2011 онд аялал жуулчлалын салбарт 652 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт ногдох төлөвтэйг тэмдэглээд, ирэх 10 жилийн хугацаанд энэ үзүүлэлт хоёр дахин өсөж, 1.5 их наяд ам.долларт хүрэх тооцоо байгааг онцолсон юм. Өөрөөр хэлбэл, аялал жуулчлал нь олон улсын том бизнес болжээ. Энэ салбарт эргэлдэх их мөнгөнөөс шанаганыхаа хэрээр хутгахын тулд улс орнууд ухаан бодлоо уралдуулан өрсөлдөнө. Харин монголчууд яст мэлхийний хурдаар сажилна...

Аялал бизнес болсон нь

Хүн төрөлхтөн аль эртнээс шинэ газар үзэх, нээх, худалдаа хийх болон шашин шүтлэг, цэрэг дайны ажлаар алс хол явдаг байсан нь аялал жуулчлалын эхлэлийг тавьсан түүхтэй. Гэхдээ үйлдвэржилт хүчээ авч, галт тэрэг, онгоц, автозам

бий болсон нь энэхүү салбарын хөгжилд түлхэц болсон нь гарцаагүй ээ. Герман, Швейцарьт XIX зууны эхэн үед өндөр зэрэглэлийн зочид буудлууд үүд хаалгаа нээж, төд удалгүй аялал зохион байгуулдаг тур операторууд үүсэн байгуулагдсан байдаг. Харин Дэлхийн II дайны дараа аялал жуулчлалын салбарт эргэлт гарчээ. XX зууны 50-60-аад онд аялал жуулчлын компаниуд бөөн бөөнөөрөө гарч ирж, зугаа цэнгэлийн олон хувилбар бий болсон юм. 1980-аад оноос аялал гэдэг амьдралын хэв маяг болж, энэ салбарын үйлчилгээ төрөлжиж эхэлсэн байна.

НҮБ-ын Дэлхийн аялал жуулчлалын байгууллага буюу UN WTO олон улсын жуулчдын тоо 1950 онд ердөө 25 сая байсан бол өнгөрсөн жилийн байдлаар 935 саяд хүрээд байгааг мэдээлсэн юм. Түүнчлэн салбарын орлого 2010 онд 919 тэрбум ам.долларт хүрсэн нь жилийн өмнөхөөсөө таван хувиар өссөн үзүүлэлт болохыг онцолжээ. Тэртээ нэгэн цагт тэмээ, мориор аялдаг байсан хүмүүсийг хоол цай, хоноглох газраар хангах гээд хүлээж

суудаг байсан аялал жуулчлалын салбар өнөөдөр дэлхийн томоохон салбаруудын нэг болоод зогсохгүй олон сая хүнийг тэжээж байгаа юм. Дэлхийн аялал жуулчлалын зөвлөлийн судалгаанаас үзэхэд “утаагүй үйлдвэрлэл” дэлхий даяар 258 сая хүнийг ажлын байраар хангаж, бөмбөрцгийн ДНБ-ий 9.1 хувийг бий болгож байна. Ингээд зогсохгүй ирэх 10 жилийн хугацаанд ДНБ-д эзлэх хувь нь 4.2 хувиар нэмэгдээд, 65 сая ажлын байр шинээр бий болгох төлөвтэй. 2021 он гэхэд дэлхий дээрх 10 хүн тутмын нэг нь аялал жуулчлалын салбарын гавьяагаар ажлын байртай байх тооцоо ч бий ажээ.

Улс орнууд жуулчдыг татах ямар нэгэн хөшүүрэгтэй байдаг. Хятадын Цагаан хэрэм, Энэтхэгийн Таж Махал, Египетийн пирамидууд, Францын Эйфлийн цамхаг, Нью-Йоркийн Эрх чөлөөний хөшөө гээд л... Иймэрхүү түүхийн үнэт бүтээлгүй нь өөрсдийн ур ухаанаар жуулчдыг татах гэж үзэж тарна. Сингапурчууд өмхий үнэртсэн намгаа цэвэрлэж, хиймэл элс асгаснаар Сентоза арлыг

Эх сурвалж: Аялал жуулчлалын үндэсний төв

Аялал жуулчлал

» бүтээж байхад Малайз улс үүл шүргэсэн өндөр уулын орой дээр казино байгуулсан байх жишээтэй. Харин Дубай 828 метрийн өндөр Бурж Халифа барилгадаа 1.5 тэрбум ам.долларын хөрөнгө хаяжээ. Энэ мэтээр 935 саяд хүрээд байгаа жуулчдаас аль болох олныг татаж, хэтэвчийг нь тэмтрэхийн тулд улс үндэстнүүдийн дунд ширүүн өрсөлдөөн явагдана. Харин Монголд юу байгаа вэ?

Үүргэвчээ аваад Монголд ир!

Онгон байгаль, нүүдэлчин амьдрал гэх улиг болсон нэр томъёоллоор бид жуулчдыг татах гэж мэрийсээр. Гэтэл монголд ирсэн аялагч энэ бүгдийг ширхэг чихрийн цаас ч гарздалгүйгээр үзэж, сонирхоод авах боломжтой. Улаанбаатараас гарахад л захын монголайл үүдээ дэлгээд угтана шүү дээ. Ер нь дэлхийн жишгээр бол жуулчдын 20 хувь нь “үүргэвчтэй аялагчид”, 20 хувь нь VIP, үлдсэн нь “mass tourism” буюу тур операторуудаар дамжуулаад аялдаг зохион байгуулалттай аялагчид байдаг тухай Аялал жуулчлалын холбооны дэд ерөнхийлөгч Н.Эрдэнэбат ярьж байсан. Гэтэл Монголд “үүргэвчтэнүүд”-ийн нийт жуулчдын дунд эзлэх жин 30-40 хувь болоод ирж байна шүү дээ. Зочид буудалд тав хоночих чадалгүй хэтэвч нимгэнтэй аялагчид Улаанбаатарыг дүүргэснээр хоногийн 5-10 мянган төгрөг л салгаж чаддаг дэн буудлууд борооны дараах мөөг шиг л олширсон билээ.

2015 он гэхэд нэг сая жуулчин хүлээж авна гэсэн том зорилго өвөртлөөд явж байна, бид. Өнгөрсөн онд Монгол Улсад ирсэн жуулчдын тоо өмнөх жилийнхээсээ 10.8 хувиар өсөж, 456 мянгаас давжээ. Гурав хүрэхгүй сая хүн амтай манай орны хувьд чамлахаар чанга атгах тоо. Гэвч тэдний бидэнд өгч буй мөнгө санаа алдмаар бага байгааг сануулах нь зүйтэй болов уу. 2008 онд манай аялал жуулчлалын салбар 236.9 сая ам.долларын орлоготой байсан бол 2010 онд энэ үзүүлэлт 222.4 сая ам.доллар болж буурсан байна шүү дээ.

Гэхдээ энд бас нэг асуудал бий. Өнгөрсөн жилийн байдлаар нийт 557 мянган хүн манай хилийг давсны 456 мянга нь “жуулчин” гэх ангилалд багтсан гэнэ. Хил хамгаалах ерөнхий газраас гаргадаг Монгол Улсад ирж буй гадаадын зорчигчдын тоо нь аялал жуулчлалын салбарын статистик мэдээллийн эх сурвалж болдог ажээ. Харин энэ нь Дэлхийн аялал жуулчлалын байгууллагын тавьдаг шаардлагыг хангахгүй байгааг учир мэдэх хүмүүс тэмдэглэж байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл, дээрх 456 мянган “жуулчны” дотор орос наймаачид, хятад барилгачид цохиж яваа нь тодорхой.

Ер нь бид аялал жуулчлалын хөгжил гэдгийн дор жуулчдын тоо өсөөд байхыг ойлгож байна уу, эсвэл тэднээс авах мөнгө арвижаад байхыг хэлж байна уу? “Утаагүй үйлдвэрлэл” нь дэлхийн бизнес болсон учраас аль болох ашигтай ажиллах нь монголчуудын зорилго баймаар юм.

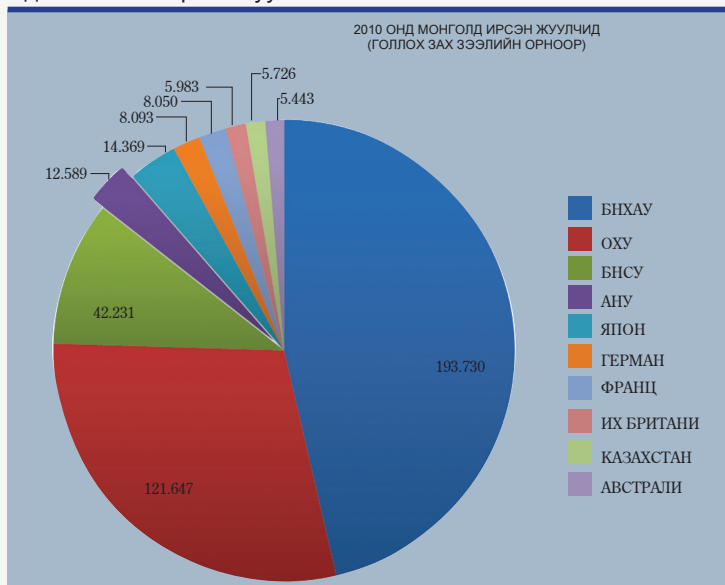
Тооны биш, чанарын хувьсгал хэрэгтэй

“National Geographic” сэтгүүлээс нэрлэсэн 2011 оны шилдэг 20 аяллын тоонд Улаанбаатар хот оржээ хэмээн манай хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслүүд хэсэгтээ шуугисныг Та санаж байгаа байх. Ямар сайхан мэдээ вэ хэмээн баярлахаасаа өмнө тодотголыг нь уншаад үзэх үү? “Энэ хотод бага мөнгөөр олон зүйл үзэх боломжтой, бас хямдхан бэлэг дурсгалын зүйлс бөөндөх сайн талтай”... Гэтэл бусад орон ирсэн жуулчдаа таван одтой зочид буудалд буулгаж, тансаг зэрэглэлийн үйлчилгээ үзүүлж, үнэтэй брэнд бүтээгдэхүүнүүдээ зарж, товчхондоо, халаасыг нь олигтойхон сэгсэрчихийг бодно. Үүнээс үзэхэд бид дэлхийн хөгжлөөс

гээгдсэн “хямдхан Монгол” ажээ. Яагаад ийм байдалд орчихсон юм бол оо? Үнэндээ бидэнд мөнгөтэй жуулчдад үзүүлэх олигтой үйлчилгээ бий бил үү? VIP зэрэглэлийн аялагчид шороон замаар таваргаж, модон жорлонд бие засаад явахгүй нь лавтай. Зузаан хэтэвчтэй жуулчдыг татахын тулд бидэнд адаглаад л Улаанбаатараас Хар Хорин орох сайн зам хэрэгтэй. Уг нь дэлхийн талыг эзэгнэж явсан том түүх, онгон дагшин байгаль, үлэг гүрвэлийн олдвор, нүүдэлчин, малчин, дархан цаазат ан амьтан гээд жуулчдыг татах зүйл Монголд хангалттай бий. Давуу талаа ашиглаж, далайцтай ажил хийх зорилго байгааг тэмдэглэж, сайшаах нь зүйтэй болов уу.

2012-2015 онд “Хархорин XIII зуун” цогцолбор төслийг хэрэгжүүлнэ гэж байгаа. Түүх соёлын, рашаан сувиллын, археологийн судалгааны аялагчдад зориулан хөгжүүлэх энэ цогцолбор Хархорин музей, сүм дуган, эртний уран барилга, баримал, үзмэрүүд багтах ажээ. Бас болоогүй, ресторан, зочид буудал, шөнийн клуб, хамгийн гол нь онгоцны буудал баригдах гэнэ. Энэхүү цогцолборыг ашиглалтад оруулснаар 2000 гаруй ажлын байр шинээр бий болох тооцоо ч гарсан байдаг. Түүнчлэн Хөвсгөл далайн эрэгт “Хорьдол сарьдаг” амралт зугаалгын цогцолбор байгуулах, Өмнөговь аймгийн Баянзаг орчимд палеонтологийн томоохон музей, эрдэм шинжилгээний төв барих, Хэнтийн бүсэд дэлхийн хамгийн том гэр-тэрэг бүхий музей байгуулж, Чингис хааны үеийн цэрэг армийн сүр хүчийг гайхуулах гээд олон сайхан санаа байна.

Цаасан дээр амилсан энэ бүх санааг амьдрал дээр хэрэгжүүлж чадваас бид тооны биш, чанарын хувьсгал хийж чадах буюу. Тэр үед Монголд ирэх жуулчдын тоо сая байна уу, хагас сая байна уу хамаагүй, харин тэднээс олох орлого хэдэн зуун саяар биш, хэдэн тэрбум ам.доллараар тоологдох вий. Аялал жуулчлалын дэд бүтэц гэх юм бараг үгүй атал өнөөдөр Монголыг зорих хүн байсаар байхад жуулчдыг татах юмтай болсон цагт тэнгэрээс од шүүрч чадна гэтэгт итгэж болмоор. Ялангуяа хөгжиж буй орнуудад ирэх жуулчдын тоо өсөж байгаа тухай сайхан мэдээ олон дуулдах болсон нь бидний хувьд сайхан боломж, завшаан олгож байгаа билээ. Дэлхийн аялал жуулчлалын байгууллагын судалгаанаас үзэхэд Азийг зорих аялагчдын тоо өнгөрсөн онд 13 хувиар нэмэгдэж, 204 саяд хүрсэн байна шүү дээ. Юутай ч амны бэлгээс ашдын бэлгэ гэж монголчууд ярьдаг. Дэлхийн бэл бэнчинтэй жуулчид биднийг зорих цаг ирнэ. Монголд тавтай морилно уу?

Эх сурвалж: Аялал жуулчлалын үндэсний төв

The Mongolian Economy, June & July

Салбарын хүний үг

Н.Эрдэнэбат: Төрөлжсөн аялал жуулчлал хөгжинө гэдэг тухайн салбар чөмөг сууж буйн ШИНЖ

Аялал жуулчлалын холбооны дэд ерөнхийлөгч Н.Эрдэнэбаттай ярилцлаа.

-Монголын аялал жуулчлалын салбарын хөгжил ямаршуу байна вэ?

-Аялал жуулчлал хөгжихгүй байна гэж шүүмжилдэг хүн байдаг л даа. Гэхдээ жилд 10-15 хувийн өсөлттэй л байна. Монголчууд ч гадаадад аялах нь өссөн. Энэ салбарт удсан хүний хувьд гишүүдээ сайн мэднэ. Хөтөч тайлбарлагчдын ур чадвар сайн, гадаад хэлний мэдлэг ч өндөр. Манайхан хэдий ази царайтай ч биеэ авч явах, нээлттэй байдал нь европ маягийн хүмүүс гэдэг.

-Гэхдээ тооноос илүү чанар чухал гэж ярьдаг. Монголд ирэх жуулчдын тоо өссөн ч “үүргэвчтэй аялагчид” хэт олон байгааг Та юу гэж үздэг вэ?

-Тийм ээ, Монголын нөхцөлд тоо нь чанар болоод байгаа. Үнэхээр тоо өсөж байгаа ч жуулчдын бүтэц өөрчлөгдөөд байна. Тавхан хувьтай байсан “үүргэвчтэй аялагчдыг” арван жилийн дотор 30-40 хувь болгоод оруулаад ирлээ шүү дээ. “УАЗ Фургон” маркийн машинд 10-20-иороо суугаад, 5-10 мянган төгрөгийн “guest house” буюу дэн буудалд хоноглоод, ус, талхаар Монголыг үзчихдэг “үүргэвчтэй аялагчид” 30-40 хувь болж өссөн гэсэн үг. Энэ нь цаагуураа бас сөрөг үр дагавартай. Нэг айл “үүргэвчтэн”-д морь унуулаад, 10 мянган төгрөг авсан л бол хүн амын орлогын албан татвар төлөх ёстой, гэтэл үгүй ш дээ. Ингээд л тэр нь “хар мөнгө” болчихож байгаа юм. Уг нь тур операторуудаар дамжвал тэр мөнгийг нь айлд нь өгөөд, татварт тайлан гаргаад явах юм. Ер нь дэлхийн жишгээр бол жуулчдын 20 хувь нь “үүргэвчтэй аялагчид”, 20 хувь нь VIP, үлдсэн нь “mass tourism” буюу тур операторуудаар дамжуулаад аялдаг зохион байгуулалттай аялагчид байдаг.

Харин манайд “үүргэвчтэй аялагчид” олширч байгааг тооцоход их амархан. 2000 онд Монголд 5-6 дэн буудал идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж байсан бол одоо энэ тоо 20 гарчихлаа. Нийт 189 дэн буудал байна гэсэн бүртгэл

ч гарсан байна билээ. Баянхошуу, Баянзүрхэд хүртэл байх жишээтэй.

-Тэгвэл “үүргэвчтэй аялагчдын” тоог багасгахын тулд ямар арга хэмжээ авах хэрэгтэй юм бол?

-Боль гэхийн аргагүй. Дэн буудлуудыг хааж болохгүй, эрэлт нь байгаа л бол тэд амьдрах ёстой шүү дээ. Нөгөө талаас жуулчдыг ялгах эрх бидэнд байхгүй. “Үүргэвчтэн” ч гэсэн жуулчин. Ерөнхийдөө оюутнууд ч юм уу, мөнгө багатай хүмүүс түүндээ тааруулаад Монголыг үзэхийг зорьж байна. Гэхдээ тэд ч гэсэн сурталчилгаа болно гэдгийг мартаж болохгүй. Манайд ирж үзчихээд найз нөхдөдөө очоод “Монголд Луй Вьетон байдаг юм байна. 3D кино гарч байна, интернэт, банкны картны үйлчилгээ хаа сайгүй нэвтэрчээ” гээд л ярина шүү дээ. Тиймээс тэднийг боомилох тухай бодох ёсгүй. Нэг юм хийх гээд нөгөөг нь устгаж болохгүй. Ер нь бид зохион байгуулалттай аялагчдын тоог өсгөх тал дээр муу анхаарсан болохоор л “үүргэвчтэй аялагчид” нэмэгдсэн. Гэтэл зохион байгуулалттай аялыг идэвхжүүлэхэд гадаад сурталчилгаа их хэрэгтэй байдаг. Сүүлийн 20 жилд бид тур операторын хэмжээнд л сурталчилгаа хийгээд байсан. Зохион байгуулалттай аялагчдад зориулсан ерөнхий мэдээлэл хангалтгүй байсан. Танилцуулга мэдээлэл гаргаад, цахим хуудас нээгээд явах нь үр дүн багатай байна. Гадаадынхан Монголын интернэт хаягаар орох нь ховор. Яагаад гэвэл Монгол аялж болох орон гэдгийг мэдэхгүй байна. Мэдээллээ хүргэж чадахгүй байгаа нь өнөөдрийн аялал жуулчлалын салбарын тулгамдсан асуудал болсон.

-Энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд яаж анхаарч байна вэ?

-Дэлхийн хамгийн томд тооцогддог “ITB Berlin 2011” үзэсгэлэн өнгөрсөн гуравдугаар сард болоход Монгол Улс соёлын түншээр оролцлоо. Төрөөс анх удаагаа хагас тэрбум төгрөг гаргасан. Гэхдээ энэ мөнгө магадгүй хэд нугараад ороод ирнэ. Учир нь, уг үзэсгэлэн Монголын талаарх нэлээд том сурталчилгаа болж чадсан гэж бид дүгнэж байгаа. Үүний үр дүнд Европоос ирэх жуулчдын

» тоо тав орчим хувиар өсөх болов уу гэсэн таамаглал бий.

Бид өнгөрсөн жил Японы зах зээлд тусгайлан ажилласан. Тус улсын томоохон тур операторууд болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг Монголд урьж авчран, гадаад сурталчилгаан дээр нэлээд анхаарсан. Төр ч дэмжээд, Японы жуулчдыг 30 хоногийн хугацаанд визгүй зорчих нөхцөлийг бүрдүүллээ. Үүний үр дүнд Японоос манайд ирэх жуулчдын тоо 26 хувиар өссөн байгаа. Ер нь богино хугацаанд амжилт гаргаж болох зах зээл Япон юм. Нэг талаас энэ орон Монголтой ойрхон. Нөгөө талаас япончууд майхан бариад хөдөө аялаад явах нь ховор. Жуулчны баазад байрлана, бидэнд өгөх эдийн засгийн үр өгөөж нь ч өндөр.

-Энэ онд Японоос ирэх жуулчдын тоо өсөх болов уу. Газар хөдлөлт танай салбарт яаж нөлөөлөхөөр байгаа вэ?

-Өнгөрсөн онд Япон руу гурван нислэг байхад 26 хувийн өсөлт гарсан. Энэ жил МИАТ долоо хоногийн долоон нислэгтэй. Таван өдөр Нарита, хоёр өдөр Осака нисэж байна. Тийм болохоор Японы жуулчид Монголд ирэхэд хүндрэл багатай. Мэдээж бидний хүсэн хүлээж буй үр дүнд Японы газар хөдлөлт нөлөө үзүүлнэ. Гэхдээ япончууд сэргээн босголтыг хурдан хийж байна. Энэ зургадугаар сарын 18-22-нд Японы 50 хүний бүрэлдэхүүнтэй хэвлэл мэдээлэл, аялал жуулчлалын салбарынхан оролцсон баг Монголд ирэх гэж байна.

-Өвлийн аялал жуулчлал гэдэг ч юм уу, ер нь төрөлжсөн аялал жуулчлал хөгжиж байна уу?

-Төрөлжсөн аялал жуулчлал хөгжинө гэдэг тухайн салбар чөмөг сууж буйн шинж л дээ. Өөрөөр хэлбэл хөрөнгөтэй, хуримтлалтай болж байгаа гэсэн үг. Манайд төрөлжсөн аяллын нэлээд хэдэн компани бий. Уулын аялал, адал явдалтай аялал гээд л. Тухайлбал, "Mongolia Bike Challenge" гэдэг нэртэй дугуйн аяллыг ралли хэлбэрт оруулаад хийж байна. Уг ралли энэ оны долдугаарын сарын 20-нд Сүхбаатарын талбайгаас гараагаа эхэлж, 20 гаруй хоногийн хугацаанд үргэлжилнэ. Өнгөрсөн жил энэхүү дугуйн аялалд 100 гаруй сонирхогч орсон бол энэ онд 200 болох төлөвтэй.

-Уулын ам болгонд л бараг аялал жуулчлалын бааз байна. Энэ салбарт маш олон жижиг "тоглогчид" байгааг Та юу гэж үздэг вэ?

-Аялал жуулчлалын салбарын аж ахуйн нэгжүүд маань хэтэрхий жижгэрчихсэн нь үнэн. Хүчин чадал нь бага байгаа учраас хувиа хичээсэн аж ахуйн маягтай болчихсон, хуримтлал үүсгэж, эргээд бизнесдээ хөрөнгө оруулж чадахгүй байна. Эрэлтээсээ давчихсан нийлүүлэлт аялал жуулчлалын салбарт буйн нэг жишээ нь жуулчны бааз юм л даа. Ер нь Монголын 300 гаруй тур оператороос идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг нь 60. Тэднээс хамгийн сайн нь 5-6 компани бий. Үүний дотор гаднын нэг компаниас 1000 жуулчин авдаг нь ганц, хоёрхон.

-Дэлхийн жишгээр бол жуулчдын 20 хувийг VIP аялагчид эзэлдэг гэж Та хэлсэн. Монголд VIP жуулчин ер нь ирдэг юм уу?

-Харьцангуй цөөхөн ирдэг л дээ. 5-10 хувьтай л байгаа болов уу. Монголд таван одтой зочид буудал байгаа ч зам нь хаа байгаа юм бэ? Өндөр зэрэглэлийн аялагчид шороон замаар давхиж Монголыг үзэхгүй нь лавтай. Уг нь ийм аялагчид их мөнгө төлж чадна. Харамсалтай нь манайд тэдэнд үзүүлэх үйлчилгээ тааруу. Яах вэ, уул уурхайн буянаар VIP аялагчдын тоо сүүлийн үед өсөж

байна. Таван одтой буудалд буучихаад, уул уурхайн хэлэлцээрээ хийчихээд, ганц хоёр хоног аялал хийчихээд буцдаг хүмүүс олширч байгаа гэх үү дээ. Гэхдээ энэ тал дээр манай компаниудын хурд, сэтгэлгээ хоцроод байх шиг санагддаг. Хаана олон улсын том хурал болох гэж байгааг мэдээд, оролцогчдод нь аяллын хөтөлбөрөө танилцуулаад аваад явах санаачилга дутмаг байх шиг байна.

-Уул уурхай аялал жуулчлалын салбарынхныг хүнд байдалд орууллаа гэж яриад байгаа. Долларын ханш сулрахын зэрэгцээ хэлний мэдлэг сайтай, өндөр чадвартай мэргэжилтнүүдийг уул уурхайн компаниуд мөнгөөр зодоод "урвуулчихаад" байна гэх юм...

-Энэ нь зөвхөн аялал жуулчлал ч биш, бүх салбарт л ажиглагдаж байна шүү дээ. Төр энэ тал дээр бодлого гаргаад яаралтай арга хэмжээ авах ёстой. Бид Монголбанкинд ханшийн хэлбэлзлийн талаар асуудал тавихад Л.Пүрэвдорж ерөнхийлөгчөөс хариу ирсэн л дээ. Банк хоорондын хэлцлүүд байдаг юм байна, тэрийг нь бид ашиглах боломжтой юм билээ. Энэ мэтээр бид өөрсдөө идэвхтэй ажиллах хэрэгтэй. "Өө, асуудал гараад ирлээ" гээд суух биш, шийдэх арга замаа бодох ёстой. Валютын ханшийн асуудал зөвхөн энэ жил биш, ирэх жилүүдэд ч газар авах шинжтэй байна. Үүний хажуугаар үнэ нэмэгдээд байгаа нь бас нэг дарамт болж байгаа л даа. Монголд бараа, үйлчилгээ үнэтэй болчихдог, дагаад үнээ өсгөх гэхээр чаддаггүй, бусад орноос үнэтэй болоод, өрсөлдөх чадвараа алдах гээд байдаг. Мэдээж энэ нь аялал жуулчлалын компаниудад хүнд тусна. Тэглээ гээд бид төрийг үнэ хямдруул гэж болохгүй шүү дээ. Бид өөрсдөө хөдлөх ёстой юм, яагаад гэвэл бид л бизнес хийж байгаа. Манай жуулчны баазууд хамжиж, хамтрах хэрэгтэй. Ингэснээр боловсон хүчний орон тоо хэмнэнэ, төрд дуу хоолойгоо хүргэнэ, зар сурталчилгааны хөнгөлөлт эдэлнэ, үйлчилгээний шинэ туршлага харилцан солилцоно, үнийн хүндрэлээс гарна гээд олон сайн талтай. Тэнд 100 хүнтэй, энд 100 хүнтэй, харин зочид буудал хоногийн 100 доллар гээд байдаг. Тэвэл хоёулаа нийлээд 200 хүн оруулья, 90 доллар болгоод хямдруулчих гэж болно шүү дээ. Тэр зочид буудал нь ч 200 хүн авахын тулд үнээ буулгана. Товчхондоо, бид хамтарч, нэгдэж байж л хүндрэлийг даван туулах юм.

-Уул уурхайн орлогоороо бусад салбараа төрөөс дэмжинэ л гээд байгаа. Тэгвэл аялал жуулчлалын салбарт энэ нь мэдрэгдэж байна уу?

-Уул уурхайн орлогыг аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуйн салбарт зарцуулах гэж төр ч төлөвлөж байгаа юм билээ, бид ч хүсэж байгаа. Яагаад гэвэл энэ хоёр салбар маань бусад салбараа хамарчихдаг. Ер нь бид өнөө маргаашийн тухай ярих хэрэггүй. Урт хугацааны бодлого хэрэгтэй. Аялал жуулчлалын салбар маань жилдээ 10-15 хувийн өсөлттэй байгаа. Гэхдээ одоо тооноос чанарт шилжих цаг иржээ. Зохион байгуулалттай жуулчдыг нэмэгдүүлэх ёстой. Нэг компаниас 1000 жуулчин авдаг компани Монголд ганц, хоёр байна гэдэг чамлахаар үзүүлэлт шүү дээ. Эхний ээлжинд 5-10 болгох хэрэгтэй, цаашдаа 100 болгох зорилго өвөрлөх учиртай. Японоос л гэхэд жилд 20 сая хүн гадагшаа явдаг. Бид гэтэл тэдний 13-хан мянгыг л авч байгаа. Тэгвэл 20 мянган япон жуулчин авах гээд ажиллая л даа. Энэ мэт алсыг харсан бодлого хэрэгтэй.

Ирээдүйтэй төсөл

Монголын элсэнд зөвхөн ашигт малтмал байна гэж үү?

Д.Мөнхчимэг

Зэс, алт, нүүрс, уранаас эхлээд газрын ховор элементийн асар их баялаг уудам Монголын газрын хэвлийд оршиж байгаа билээ. Оюутолгой, Тавантолгойгоороо дэлхийг гайхуулж, ашигт малтмалын нөөцөөрөө аргагүй толгой цохих улс аа, бид. Гэхдээ өвөг дээдэс минь бидэнд үүнээс ч илүүг өвлүүлэн үлдээсэн байна. Манай говийн элсэнд палеонтологийн асар үнэт олдворууд нуугдаж байгааг, Өмнөговийн Булган сумын нутаг орших Баянзаг маань үлэг гүрвэлийн өлгий нутаг хэмээн алдаршсаныг гаднынхан мэддэг ч бид өөрсдөө нэг л хайхрамжгүй ханддаг нь гайхалтай. Энэхүү баялгаа эдийн засгийн эргэлтэд оруулах аваас уул уурхайгаас ч илүү ашиг олж чадахыг сануулах нь зүйтэй болов уу.

Нэгэн үе дэлхийн талыг эзэгнэж байсан монгол үндэстнийг ХХ зуун хүртэл соёлт ертөнц мартсан байлаа. Гэвч Рой Чапмэн Эндрюс тэргүүтэй Америкийн Байгалийн түүхийн музейн судалгааны багийн 1920-иод онд Монголын говь нутагт хийсэн ажил дэлхийг ёстой л алмайруулсан байдаг. Төв Азийн эх цөлийн цээжинд орших манай нутаг цөөнгүй гадаад оронд Монгол Улс гэдгээсээ илүүтэй Монголын говь (Mongolian Gobi) гэдэг нэрээрээ шууд танигддаг нь үүнтэй холбоотой буюу.

Эртний хүн төрөлхтөн Арц Богдын өвөр хоолой, Төгрөгийн ширээ, Баянзагийн заг, элсэн манханд амьдран суурьшиж байсныг, олон зууны тэртээгээс Европ Азийг холбосон алдарт Торгоны зам манай нутгаар дайран өнгөрдөг байсныг Эндрюс соёлт ертөнцөд таниулан сурталчилсан билээ. Тэрбээр Монголын говиос палеонтологийн гайхамшигт олдворуудыг олж, үлэг гүрвэлийн өндгөө нуусан газрыг анх удаа нээснээр Ази Тив бол Европын, Америкийн амьтдын өлгий нутаг гэдгийг баталж чадсан юм.

Эндрюсийн бичсэн номнууд, судалгааны багийнх нь хийсэн

дүрс бичлэгүүд олон хүний хорхойг хүргэж, Монголын говь руу далласан байдаг. Үүний нэг тод жишээ нь 10 настай бяцхан хүү Баянзагаас үлэг гүрвэлийн өндөг олсон тухай сэтгэл догдлон уншдаг байгаад хожим нь Америкийн Байгалийн түүхийн музей хийгээд Монголын Шинжлэх ухааны академийн хамтарсан Палеонтологийн шинжилгээний ангийн ахлагчийн нэгээр ажиллах болсон явдал билээ. Энэ тухайгаа Америкийн Байгалийн түүхийн музейн Палеонтологийн хэлтсийн дарга доктор Марк Норелл “Эртний хүний мөрөөр” ном анх удаа монгол хэлнээ хэвлэгдэхэд онцлон бичжээ.

Тухайн үеийнхээ хамгийн шилдэг судлаачдын нэг Рой Чапмэн Эндрюсийн говьд явуулсан судалгааны ажил тэр цаг үеийн хамгийн далайцтай, басхүү хамгийн үнэтэйд тооцогдож, шуугиандэгдээж байв. Судалгааны ажилд таван жил, 250 мянган ам.доллар хэрэгтэй гэсэн тооцоо гарч байжээ. Ингээд Эндрюс маань Ж.П.Моргантай уулзаж, Төв Азийн газрын зургийг гаргаж ирээд судалгааны ажлын төлөвлөгөөгөө 15 хормын дотор танилцуулснаа өөрийн номдоо бичсэн байдаг. Үүнийг сонссон

нэрт хөрөнгө оруулагчийн нүдэнд сонирхлын оч гэрэлтэж, “Наадах чинь сайхан төлөвлөгөө байна. Яаж санхүүжүүлэх юм бэ? Би яаж туслах вэ?” хэмээн уулга алджээ. Ийнхүү Эндрюсийн шинжилгээний ангидаа мөнгө олох хамгийн эхний уулзалт амжилттай болсон явдал нь Америкийн толгой баячуудын нэг, өнөөгийн “J.P.Morgan” хөрөнгө оруулалтын банкны үндэслэгчийн анхаарлыг Монгол орон татаж байсныг гэрчлэх биз ээ.

Дэлхийн II дайны дараагаас Оросын судалгааны баг Монголд ирээд, олон шинэ олдвор бүхий газрыг нээсний нэг нь Нэмэгт юм. Эндээс оросууд өмнө нь хэний ч мэддэггүй байсан 30 метрийн өндөртэй, өвсөн тэжээлт үлэг гүрвэлийн олдворыг нээж, Нэмэгтстраус хэмээн нэрлэсэн нь бий. Үүний дараа Польш-Монголын хамтарсан судалгааны баг Баянзагийн ойролцоох Төгрөгийн ширээ хэмээх газраас 1971 онд “Ноцолдож буй үлэг гүрвэлүүд” олдвороо олсон нь дэлхийг гайхшруулж байсан удаатай. Гэвч энэ бүхэн Монголын өргөн уудам говь нутагт нуугдаж буй гайхамшигт зөвхөн нэгээхэн хэсэг юм. Учир нь, манай орны палеонтологийн

» судалгааны ажил хэдэн зууны түүхтэй биш шүү дээ. Бусад оронтой харьцуулахад цөөн тооны судалгааны баг Монголын говьд үйл ажиллагаа явуулсан ч дэлхийд үнэлэгдэх шинэ олдворуудыг нээж чадсан нь нэгийг өгүүлэх шиг.

Өнөөдөр бид Оюутолгойгоо ашиглаж эхэлж байна, Тавантолгойгоо тун удахгүй эдийн засгийн эргэлтэд оруулна гэж байгаа. Монголын хөгжлийн зүтгүүр болж буй уул уурхай биднийг хэдэн үеэр нь тэжээнэ хэмээн ард түмэн хүлээж буй. Нөөцөөрөө дэлхийд дээгүүртэрэмбэлэгдэх стратегийн ач холбогдол бүхий ордуудаа бушуухан ашиглаад эхлэхэд л бүх зүйл сайхан болчих гээд байгаа мэт санах аж. Гэвч эдийн засгийн эргэлтэд оруулж их мөнгө олж болдог нь зөвхөн ашигт малтмалын орд газрууд биш ажээ. Говь гурвансайхан байгалийн цогцолборт газрын орчим Баянзаг, Төгрөгийн ширээ, Хэрмэнцав, Алтан уул, Бүгийн цав Гурилын цав зэрэг газар үлэг гүрвэлийн олдвороороо дэлхийд хамгийн баялаг болох нь нэгэнт нотлогдсон. Бид үүнийгээ ашиглаж палеонтологийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлж чадвал асар их ирээдүй байгаа юм.

Ганцхан жишээ дурдахад л Канадын “Royal Tyrrell Museum” палеонтологийн музей 1985 онд байгуулагдсанаасаа хойш жилдээ л хагас сая хүн хүлээж авдаг болжээ. 2010 онд 10 сая дахь үзэгчээ угтсан энэхүү музейн клубт нэг жилийн хугацаатай элсэхийн тулд 500-50 мянган ам.долларын төлбөр өгч байгаагаас үзэхэд энд ямар их мөнгө эргэлдэж байгаа нь тодорхой. Тэгвэл гадаад, дотоодын палеонтологчдын арааны шүлсийг Монголын үлэг гүрвэлийн өндөг, яс асгаруулсаар байгааг сануулах юун. Яагаад бид энэ боломжоо ашиглаад, дэлхийн хэмжээний ганц музей байгуулчихаж болохгүй гэж?

Өнөөдөр манай оронд ихэвчлэн бага мөнгө зарцуулдаг “үүргэвчтэй аялагчид” ирдэг болсон нь нууц биш. Тэгвэл палеонтологийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлж чадсанаар бид зузаан хэтэвчтэй жуулчид хийгээд мэргэжилтнүүдийг татаж, эдийн засагтаа их мөнгө шингээж чадах нь лавтай. Өнөөдөр ч гэсэн Монголд ирчихээд, үлэг гүрвэлийн өлгий нутаг хэмээх Баянзагийг үзэхгүй, харахгүй өнгөрдөг жуулчин гэж үгүй.

Түүнчлэн гадаадын судлаачид, ялангуяа Америкийн Байгалийн түүхийн музейн мэргэжилтнүүд жил бүр энд ирж, судалгаа явуулдаг ажээ. Тэгээд олсон олдворуудаа Палеонтологийн хүрээлэнд тушаадаг ч заримыг нь судлаад эргүүлж авчрахаар нутаг руугаа аваад явдаг байна. Тэгвэл Баянзаг орчимд үлэг гүрвэлийн томоохон хүрээлэн, эрдэм шинжилгээний төв байгуулчих юм бол судлаачид бүтэн жилийн турш тэндээ байж, олсон олдворуудаа газар дээр нь судалж, Монголын эдийн засгийг илүү их мөнгөөр услах бус уу?

Ёлын ам, Хонгорын элс зэрэг байгалийн үзэсгэлэнт газрууд, хавтгай, мазаалай, ирвэс, хулан, аргаль, янгиртэргүүтэй ховорамьтад, ёл, хойлог, шонхор зэрэг жигүүртэн нутагладаг сайхан газар бол яах аргагүй Монголын говь юм. Тэгвэл байгалийн сайхныг үзээд, ховор амьтдыг ажиглаад, палеонтологийн судалгаа хийх бүрэн боломж энд бий шүү дээ. Харамсалтай нь жуулчид болоод судлаачид тав тухтай амарч, ажиллаж, Монголын эдийн засагт аль болох их мөнгө оруулах боломж нь өнөөдөр алга.

Эдүгээ говийн бүсэд ихэнх жуулчин зөвхөн зуны улиралд ирдэг бөгөөд Түмэн тэмээний баяраас өөр үзвэрийн арга хэмжээ болдоггүй. Үүний хажуугаар судлаачид палеонтологийн олдворуудаа судлах боломж нь ч байхгүй. Өнөөдөр үүсэн байгуулагдсанаасаа хойш их засварын нүүр үзээгүй нэгэн жарныг үдсэн Байгалийн түүхийн музейд орших үлэг гүрвэлийн араг ясыг харж, сонирхох л боломжтой. Гэтэл олон тооны үнэт олдвор тоосонд дарагдаад агуулахад хэвтэж байгаа нь харамсалтай.

Уг нь өмнөговьчууд үлэг гүрвэлийн хүрээлэн бий болгох тал дээр анхаарч эхлээд багагүй хугацаа өнгөрч байгаа юм билээ. Аймгийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас энэ ажилд 100 сая төгрөг гаргахаар шийдвэрлэжээ. Анхандаа үлэг гүрвэлийн хүрээлэнг Баянзагийн орчимд байгуулна гэж ярьж байсан ч тэндээс 18 км-ын зайд орших Булган сумын хажууд ч барьж магадгүй гэнэ. Гэхдээ 100 сая төгрөгөөр үлэг гүрвэлийн хүрээлэн байгуулах нь битгий хэл загвар төслөө гаргахад ч хүрэлцэхээргүй байж мэднэ шүү дээ. Энэхүү ажилд 1.5 тэрбум

төгрөг шаардлагатайг мэргэжлийн хүмүүс нь ярьж байна. Уг нь төрөөс энэ тал дээр анхаараад, хөрөнгө мөнгөө харамгүй өгч, нэгмөсөн Канадын “Royal Tyrrell Museum” палеонтологийн музейн дайтай дорвитой ажил хийчихвэл хожим нь монголчуудыг жинхнээсээ хэдэн үеэр нь тэжээх мөнгөний уурхай болох бус уу? Басхүү байгалийн сайхныг дэлхийд гайхуулж, сурталчлах зэвсэг ч болж чадах биз ээ.

“Яагаад Монголд ирж буй жуулчин болгон Баянзагийг үзэхээр ирдэг юм бэ? Энэ бол дэлхийд танигдчихсан газар учраас тэр шүү дээ. Гэтэл хятадууд Эрээнээс зүүн хойшоо байрлах Эрээнцавын орчимд маш том үлэг гүрвэлийн хүрээлэн байгуулсан. Рой Чапмэн эндээс л түүхэн олдворуудаа нээсэн мэт домгийг манай урд хөрш гаргаад ирсэн учраас хүмүүс тийшээ хошуурч байна. Гэтэл Рой Чапмэн үлэг гүрвэлийн анхны өндгөө Баянзагаас л олсон шүү дээ. Энэ бол үлэг гүрвэлийн өлгий нутаг, дэлхийн шинжлэх ухааны түүхэнд тэмдэглэгдэхүйц газар юм. Бидэнд үүнийг том ажил болгох боломж байгааг ойлгох хэрэгтэй. Үлэг гүрвэлийн хүрээлэн байгуулах нь ямар их ашигтайг мэдрэх учиртай” хэмээн “Гайхамшигт говь” аялал жуулчлалын холбооны тэргүүн Х.Түмэндэлгэр тэмдэглэсэн юм.

Манай оронд 80 төрлийн ашигт малтмалын 1170 орд, 8000 орчим илрэл бүртгэгдсэн хэмээн бид хөөрцөглөдөг. Харин шим ертөнцийн хөгжлийн түүхийн ховор нандин баримт болох палеонтологийн олдвороор Монголын говь үлэмж баян гэдгийг таг мартжээ. Өвөг дээдсийн минь өвлүүлэн үлдээсэн энэхүү гайхамшигийг бид хайрлан хамгаалж, гаднын жуулчид, мэргэжилтнүүдэд зүгээр л гайхуулж харуулаад асар их мөнгө олох боломж байгааг төрийн эрх баригчдад ахин дахин сануулах хэрэгтэй болов уу. Өмнийн говийн элснээс зөвхөн ашигт малтмал хайж, олсон бүхнээ олборлохын тулд чичирж дайрахаа түр азная. Тэртэй тэргүй одоо ашиглалтад орсон уурхайнуудаас Монгол орон хангалттай их мөнгө олж байгаа учир үлэг гүрвэлийн өлгий нутгаа эдийн засгийн эргэлтэд оруулъя. ■

Инээмсэглэл

Хавай арлын аялал жуулчлалын нууц

<http://www.mongolianeconomy.mn>

“Алоха” инээмсэглэл

“Алоха” буюу “Сайн байна уу” хэмээн жуулчдыг инээмсэглэн угтах хавайчууд их найрсаг, хөгжилтэй сайхан сэтгэлтэй. Тэдний энэхүү инээмсэглэл гадаадын жуулчдыг татах гол хүч гэж хэлэх үндэстэй. Үүнийхээ хүчээр хавайчууд өнөөдөр элбэг хангалуун амьдардаг гэдгийг дэлхийн эрдэмтэн судлаачид тэмдэглэсэн байдаг юм билээ. Өөрөөр хэлбэл, хавайчуудын гадна дотнын жуулчдыг угтан авах чин сэтгэлийн инээмсэглэл тэдний амьдралын баталгаа болдог гэж ойлгож болно.

XVI зуунд дэлхийн бараг хамгийн ядуу буурай байсан уг арал өнөөдөр таван тивийн хүмүүсийн очихыг хүсдэг мөрөөдлийн газар нь болж хувирчээ. 1700-гаад онд тус арал дээр өнгөт арьст поленесчууд амьдардаг байж. Харин 1778 онд их далайд аялж явсан нэгэн европ хүн анх энэ арлыг нээсэн гэдэг. Түүнээс хойш арал руу зүүн Америкийн орнуудын цагаан арьстнууд олноор нүүдэллэн очиж, газар тариалан эрхлэх болсон түүхтэй. Ази, Америк тивийг холбосон ашигтай байрлалтай энэ газар нэгэн үе япон, америкчуудын харилцааг муутгаж байсан гашуун түүх бас бий. Эзэрхийлэл, түрэмгийлэл, дайн байлдаан багагүй амссан Хавайн арлынхан 1959 оны наймдугаар сарын 21-нд АНУ-ын 50 дахь мужаар албан ёсоор зарлагдсан билээ.

Америкчууд тус арлыг эгнээндээ нэгтгэснээс хойш маш их хөрөнгө хаясны үр дүнд дэлхийн иргэдийн сонирхлыг татахуйц аялал жуулчлалын хамгийн том төвийг байгуулсан. Өнөөдөр энэ аралд жилдээ 8-9 сая жуулчин зочилдог гэхээр ямар их хөдөлмөр хүч, мөнгө зарцуулсныг харуулах биз. Тиймээс ч Номхон далайн гүн цэнхэр усаар хүрээлүүлсэн үзэсгэлэнт байгаль, зөөлөн агаар, өндөр хөгжил, иргэдийнх нь тайван амьдрал гээд бүх зүйл нь гайхалтай зохицсон энэ арал жуулчдыг соронзон мэт татдаг юм. Хавайн уугуул иргэд бор царайтай, олонх нь махлаг. 1852 онд энэ арлын 90 хувь нь нутгийн уугуул иргэд байсан бол өдгөө тав орчим хувийг л эзлэх болж. 1523 мил урт, 10459 ам дөрвөлжин газар нутагтай Хавайн нийслэл нь Хонулулу хот. Тус хотод хамгийн алдартай аялал жуулчлалын томоохон Waikiki төв бий. Энд гадаадын жуулчид олноор очиж шар айраг уунгаа Хавайн арлын соёл урлагийн тоглолт үзэж, далайд сэлж, эрэг дээр нь биеэ шарна. Зөвхөн жуулчид бус, нутгийн иргэд нь ч ийм маягаар амарна. Хавайчууд ажил хийдэггүй, байнгын амралтад байгаа юм шиг сэтгэл төрүүлэх нь бий. Гэхдээ тус арлынхан элсэн чихэр, кофе, төрөл бүрийн жимсний үйлдвэрлэлээр дэлхийд нэлээд дээгүүрт ордог гэж үзэхээр тэд ажлаа ч хийнэ, бас амарч ч чаддаг.

“Монгол инээмсэглэл”

Тэгвэл агуу их түүхтэй монголчууд бид яагаад аялал жуулчлалын салбараа Хавай шиг хөгжүүлж дэлхийн хүмүүсийг эх орондоо татаж чадахгүй гэж. Уг нь гаднынхан манай улсыг сонирхож, жуулчлахыг ихэд хүсдэг юм билээ. Гол бэрхшээл нь аялал жуулчлал нь өндөр хэмжээнд хөгжөөгүй, зам тээвэр, өөрөөр хэлбэл, аялал жуулчлалын дэд бүтэц хөгжөөгүй байгаа нь асуудал болж байна. Үүнээс гадна хамгийн том асуудал бол бид жуулчдад үнэн сэтгэлийн үйлчилгээ үзүүлж чадахгүй байгаа юм. Алс орноос Монголыг зорин ирэх жуулчдыг ядахдаа чин сэтгэлээсээ инээмсэглэн угтаж ч чадахгүй байна шүү дээ. Жуулчдын хувьд тухайн орныг үнэлэх хамгийн эхний үзүүлэлт нь иргэдийн инээмсэглэл, харилцааны соёл байдаг. Олон мянган км-ийг туулаад, манай орныг зориод ирэхэд нь монголчууд хөмсөг зангидсан баргар царайтай угтахаар жуулчид анхандаа ихэд гайхдаг гэсэн. Би ямар алдаа гаргалаа ч гэж боддог гэсэн шүү.

Японы нэг жуулчин манай улсад 14 хоног зочлохдоо нэг л юм үгүйлэгдээд байна, тэгсэн мөртлөө яг юу вэ гэдгээ мэдэхгүй байна аа л гээд байж. Гэтэл тэр жуулчныг явахын урд өдөр байнга ордог зоогийн газрын үйлчлэгч нь сайн яваарай гээд инээмсэглэжээ. Мөнөөх жуулчин тэр даруйд үгүйлэгдээд байсан зүйл нь инээмсэглэл болохыг ойлгож, тэрхүү монгол залуугийн чин сэтгэлийн инээмсэглэл Монгол орныг хэзээ ч мартагчид хүргэлээ гээд сэтгэл хангалуун нутаг буцсан тухай манай аялал жуулчлалын мэргэжилтэн ярьж билээ.

Тиймээ монголчууд бид жуулчдад инээмсэглэн үйлчилж чадахгүй байгаа нь үнэн. Монголын үзэсгэлэнт сайхан байгаль, үндэсний хоол, язгуур урлаг тэдэнд таалагддаг. Дэд бүтэц хөгжөөгүй, үйлчилгээний соёл тааруу гээд олон асуудлыг тэд ойлгодог. Ганцхан жуулчдад инээмсэглэл тодруулсан харилцааны соёл байхгүйг тэд ойлгодоггүй гайхаад байдаг юм. Гаднынхан битгий хэл, дотоодын жуулчид үгээ хэлэх нь олонтаа шүү дээ. Тэгэхээр нарлаг хөх тэнгэр шигээ сэтгэл тэнүүнээр нүүрэндээ инээмсэглэл тодруулан гадна, дотнын жуулчдаа угтан авч, үдэж яагаад болохгүй байна вэ? Инээмсэглэхэд гарз гарахгүй шүү дээ, монголчууд аа.

Хавайн давуу тал бол иргэд маань гадаадын жуулчдад “Алоха” буюу “Сайн байна уу” гэж мэндлэхээс эхлээд “Алоха” буюу “Баяртай” хэмээн үдэх хүртэл тэдний сэтгэлд хүрсэн үйлчилгээг үнэн сэтгэлээсээ үзүүлж чаддаг оршдог хэмээн Хавайн аялал жуулчлалын мэргэжилтнүүд хэлснийг энд онцлон тэмдэглэе. ■

Нэрэлхүү дамшиг

А.Амарсайхан

З ах нь үл харагдах говийн дунд дугуйтай ганц хүнийг хармагцаа Лутаа өвгөний нүд оройдоо гарав. Хурц наранд шарагдаж, халууцаж ядарсан шар толгойтой эр дөрөөгөө арай ядан жийж, жолоогоо замын элсэнд мурилзуулан зүтгэнэ. Гадаадын жуулчин бололтой энэ залуугийн шар царай, нүцгэн булчингууд наранд түлэгдээд, нүд хальтрам улаан ягаан болсон харагдана. Хүүхний шиг урт, буржгар үс нь ширэлдэн даахирч, шанааг нь дагаад шороотой хөлс урсжээ.

-Аймаг ортол 300 килмээтэр. Энэ амьтан яана даа? гэж өвгөн үглэв.

-Доонийчихоод яг миний хүү шиг юм гээч. Нялх амьтан цангаж яваа. Аваад явъя! хэмээн Лутаа гуайн самган Долгор орь дуу болов. Аймаг орохоор өвгөний унаанд дайгдсан Намшир гуай харин толгой сэгсэрлээ.

-Наадуул чинь ингэж зовлогоо зовоож амардаг улс гэсэн. Сүүтэй цай өгөхөөр уухгүй, хар ус залгилчихаад явдаг барамнууд гэнэ лээ! гэж хэллээ.

Ингээд Намшир "Ээ дээ, дэмий дээ" гэж үглэн, Лутаа, Долгор хоёр тэс зөрж зүтгэсээр хөөрхий ядарсан залууг машиндаа авч явах шийд гаргав. Өмнө нь гарч, зам хөндөлдөн зогсоход шар толгойтой залуу инээмсэглээд, мэндэлж байгаа бололтой хоёр үг хэлээд мэхийж байна. Лутаа гуай хуучин цагт орос гийлоогч нартай ойр дотно найзалж явсны хэрэг юу билээ, эдэнтэй хэл нэвтэрч ядах юмгүй гэж бардаад,

-Здравствуй, друг! Давай поедем на машине гээд жуулчин руу харлаа. Цаадах нь нүдээ том болгож, юу ч ойлгохгүй байгаа шинжтэй.

-Наадах чинь орос биш англи жуулчин. Яаж ойлгох вэ? гэж Намшир уцаартай дуугарлаа. Эмгэн өвгөн хоёр харь хэлтэй залууд тэрэгний ачаан дээр дугуйг чинь тавиад, өөрийг чинь арын суудалдаа аваад явна гэж дохиогоор ойлгуултал залуу,

-Өө, но но! гэж чанга хашгирч, гараа зангалаа. Тэгснээ хоёр дугуйт унаагаа заагаад, би өөрөө дугуйгаараа явна гэж байгаа бололтой дохио үзүүлж, хан янхийсэн харь аялгатай хэлээрээ баахан ярьж тайлбарлалаа.

-Ална ч гээд байгаа юм уу, тална ч гээд байгаа юм уу бүү мэд гэснээ Лутаа гуай толгой сэгсэрлээ. Долгор харин уурлаж,

-Нүгэл гэм. Юуны чинь алах. Номхон томоотой хүү

байна даг! гэж өвгөнөө зэмлэлээ. Лутаа гуай залуу жуулчны царай руу харан бодол болж байснаа,

-Хөөрхий минь, замын зардалгүй гэдгээ учирлаад байгаа юм биш үү? гэж сэрхийтэл сэтгээд, хашгиран босч ирэв.

-Яаг тийм байж таарах нь! гэж гэж самган нь дуу алдлаа. Өвгөн,

-Деньги не надо! гэж хэлэнгээ өврөө ухан, зузаан бор түрийвчээ гаргаж, арван мянгатын дэвсгэрт харуулаад, гар хуруугаа гозолзуулан дохиж эхэллээ. Сохор зоос ч авахгүй гэдгээ өвгөн сайн гэгч тайлбарлаж, балай хүн ч ойлгохоор дохиж үзүүллээ. Жуулчин залуу дахиад л толгой сэгсэрч, өнөөх "Но но"-гоо хэлэн, улам олон үг шулганан зогсоно.

-Хөөрхий минь, биднийг дээрэмчин тонуулчин гэж айгаад байх шиг байна гэж Долгор эмээ шивнэхэд,

-Магадгүй шүү! Харц нь айсан шинжтэй. Биднийг цагдаад хэлээд сүйд хийх юм биш үү? Орхиод явцгаая! гэж Намшир уулга алдлаа.

-Мы не бандиты! гэж Лутааг тайлбарлахад, найз өвгөний нь тэвчээр барагдав.

-Орос биш гэж мэдсээр байж л оросоор донгосоод байх юм аа, чи! гэж ундууцлаа.

-Чи тэгээд англи хэл мэдэх юм уу? гээд Лутаа гуай дүрсхийтэл уурлав. Барилцаад авах нь холгүй. Хөөрхий залуу, хоёр өвгөн рүү айсан харцаар ширтэн, бүжин нүдээ бүлтэлзүүлнэ. Долгор гуай үүнийг нь харж зогссоноо залууг өрөвдөж,

-Миний муу доёгор хүү хүний газар ингэж л зүдэрч яваа байх даа гээд нулимсаа арчлаа. Америкт сурдаг бага хүүгээ санаснаас болоод цээж нь бачуурсан нь энэ. Эмгэн залууг арын суудалд суу гэж эелдэг дохиод, толгойг нь иллээ. Залуу гуйсан харцаар ширтээд,

-Но но..., гэснээ бас л баахан юм ярилаа. Гурван хөгшин ойлгосонгүй.

-Наад хүү чинь нэрэлхүү гэж байна аа! Миний найз монхор Коля бас нэрэлхүү гэж дүүрчихсэн золиг байгаагүй юу! Би мах сүү өгөхдөө хүчээр тэргэнд нь тавьж явуулдаг байсан шүү дээ! гэж Лутаа хөгшин хашгирлаа.

-Яг үнэн. Нэрэлхүүд байгаа ухаантай юм байна! гэж Долгор эмгэн хэлээд, дугуйг нь шүүрч аваад, ачаа өөдөө өргөлөө. Залуугийн цэнхэр нүд айдсаар дүүрч, ▶

► дугуйнаасаа зуурч, цахдан чирэгдэнэ. Лутаа гуай түүн рүү инээмсэглэж, далыг нь эелдэг алгадаад,

-Хүү минь, нэрэлхээд нэрээ иддэггүй юм аа. Өвөөгийнхөө тэргэнд тухтай суугаад яв! Энэ жилийн ноолуураар авсан цоо шинэ эд дээ! гэж хэлэх зуураа залууг ухасхийн хөлдөж аваад, хүүхэд шиг өргөн хойд суудалдаа шидлээ.

-Ээ дээ, хэдүүлээ хэрэгт орчих юм биш үү! гээд, Намшир зогсоо зайгүй үглэнэ. Хүчинд автагдан орос тэргэнд суусан англи залуу замын турш Монголыг тойрох дугуйн аялал хийж яваагаа учирлаж, би буцаад яг энэ газартаа ирж цааш аялах гэж өчнөөн чирэгдэл болно гэж тайлбарлаж явлаа. Харамсалтай нь гурван хөгшин нэг ч үг ойлгосонгүй. Лутаа гуай,

-Нэрэлхээд нэрээ иддэггүй юм аа, хүү минь гэх өнөөх үгээ хэлж, тарган хонины чанасан мах, нуугисан сайхан

айргийг ам руу нь цутган дайлж явлаа. Намшир гуай байн байн уулга алдаж,

-Ээ дээ, буулгачихсан нь дээр биш үү? гэж үглэж байлаа.

Аймгийн зочид буудлын үүдэнд ирж зорчигчоо буулгасан хөгшид гараа занган баяртай гээд, буржгар шар толгойтой харийн хүүгийн хацар дээр үнсээд хөдөлцгөөв.

-Нэрэлхүү ч дамшиг бол доо! гэж Лутаа гуай хэллээ.

-Яг л миний хүү шиг гэж Долгор уулга алдаад, нулимсаа арчлаа. Харь хэлийн залуу харин, тус болох гэж үнэн сэтгэлээсээ зүтгэсэн, цагаан цайлган хөгшдийн сэтгэлийг бодож, дотроо буцлах бухимдлаа хүчлэн барьж зогслоо. Орос тэрэг булан тойрон далд ороход, толгой эргүүлэн дөнгөж сая ирсэн зам руугаа хараад, "Буцах унаа олохоос доо" гэж өөртөө хэлээд санаа алдлаа. ■

Тодруулга

Л.Пүрэвбаатар: Тасалбаргүй, вагон хүрэлцэхгүй гэсэн асуудал үүсэхгүй

Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Төмөр замын газрын дэд дарга

Л.Пүрэвбаатараас аялал жуулчлалын улиралд төмөр замчид хэрхэн бэлдсэн тухай тодрууллаа.

-Аялал жуулчлалын улирал эхэлж буйтай холбоотойгоор төмөр замын ачаалал нэмэгддэг. Үүнээс шалтгаалаад жуулчид болоод аялал жуулчлалын компанийнхан төмөр замын үйлчилгээнд шүүмжлэлтэй хандах нь энүүхэнд. Энэ байдал энэ жил давтагдах уу?

-Монгол орныг зорин ирж буй гадаадын жуулчдаас гадна олон улсын хурал зөвлөлгөөн, ажил бизнесийн уулзалтад оролцохоор ирэх зочид төлөөлөгчид сүүлийн жилүүдэд харьцангуй өссөн. Москва, Бээжин хүртэлх олон улсын суудлын галт тэрэг зорчигчдыг хүргэхээс гадна жуулчдыг аялуулах үйлчилгээг төлөвлөж байна. Галт тэргэнд хооллож ундлаад, юм үзээд өөрийн дураар явах ийм төрлийн аялал бий болж байгаа. "Улаанбаатар төмөр зам"-ын газраас Хятад улстай галт тэрэгний солилцоог нэмж байна. Зорчигч тээврийн зориулалттай шинэ вагон худалдаж авсан. Ресторан, вагон, зоогийн газар, үзвэрийн гэсэн тасалгаа бүхий галт тэргийг

тохижуулан мэргэжлийн аялал жуулчлалын компанитай хамтран ажиллахаар болсон.

Жуулчдын улиралд Улаанбаатар-Бээжингийн чиглэлд нэмэлт галт тэрэг аялна. Нэмэлт вагон ч холбоно. Харин өртөө зөрлөгийн үйлчилгээг сайжруулах үүднээс "City өртөө"-г барьж байгуулах гэж байна. Сүүлийн жилүүдэд гадаадын жуулчдаас илүүтэй дотоодын жуулчдын зорчих байдал ихэссэн шүү дээ. Зуны цагт Бээжин-Улаанбаатарын чиглэлийн галт тэрэг жуулчнаар дүүрдэг. Энэ жилийн хувьд тасалбаргүй гэдэг ч юм уу, вагон хүрэлцэхгүй гэсэн гацаа үүсэхгүй. Олон улсын касс өргөтгөсөн цагаар ажиллаж байгаа.

-Жуулчид галт тэргээр зорчих гэтэл тасалбар нь байдаггүй. Хүлээх шаардлага гардаг. Энэ байдлыг хэрхэн шийдэж байна вэ?

-Зорчигч тээврийн тасалбар хүргэлт, хангалттай холбоотой асуудал байдаг. Энэ асуудлыг шийдэх зорилгоор сүлжээ, интернэт ашиглан тасалбарыг эздэд нь хүргэхээр ажиллаж байна. Олон улсын зорчигч тээврийн харилцаанд бүртгэлтэй томоохон өртөөнөөс билетийг худалдаж авах боломжтой болсон. Албан ёсны www.ortoo.net гэдэг цахим хуудас нээсэн. Эндээс тасалбараа төлбөрийн картаар төлбөрөө төлөөд авах боломжтой.

Жуулчид Монголд аялах билетээ гадаадад байхдаа худалдаж аваад ирэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн.

-Жуулчдыг хүлээн авах бэлтгэлээ төмөр замынхан хангасан гэж үзэж болох уу?

-Жуулчны байгууллагууд дотоодын галт тэрэгний хуваарь, үйлчилгээнд тааруулаад жуулчдаа аялуулж байна. Төмөр замын газрын дэргэдэх "Аялал жуулчлалын төв" гэж байгуулсан. Бэлтгэл ажлыг шалгах ажлын хэсэг ажиллаж байна. Төмөр замын өртөө зөрлөгүүдэд сүлжээ программыг ашиглан тасалбар худалдан авах боломжийг бүрдүүлж байна. Москвад яваа хүн Монгол Улсын дотоодын галт тэрэгний билетийн Оросын кассаас тасалбар худалдан авах техникийн боломж бий болсон. Ганцхан яриа хэлэлцээр л дутуу байна. Төмөр замын байгууллагуудад зорчигч тээврийн үйлчилгээнд шинэ стандарт мөрдүүлэх, үйлчилгээний нэр төрлийг олшруулах талаар бодлогын хүрээнд ярьж, хэлэлцэж байгаа. Жуулчны тав тухыг хангах, жишиг үйлчилгээг нэвтрүүлэх шаардлагыг Төмөр замын газраас зорчигч тээврийн байгууллагад тавьсан. Энэ мэтчилэн аялал жуулчлалд төмөр замын гүйцэтгэх үүргийг өргөжүүлэх, үйлчилгээг сайжруулахад чиглэсэн ажлууд хийж байна. ■

Та аялал жуулчлалын салбарын ирээдүйг хэрхэн харж байна вэ?

Т.Батжаргал /“Ар Монгол Травэл”/ группийн ерөнхий захирал:

-Өнөөдрийн байдал үргэлжлээд байвал боломжтааруухан гэж үздэг. Төрөөс аялал жуулчлалын салбарт бодитой анхаарал тавихгүй байна шүү дээ. Хувийн компаниуд энэ салбарыг хөгжүүлнэ гэхээр хөрөнгө мөнгөний бололцоогүй байна. Одоо төрөөс аялал жуулчлалын шинэ үйлчилгээ гаргах тал дээр анхаарал хандуулах хэрэгтэй. Манай салбарын өнөөгийн үйлчилгээ 1960-1970-аад оных гэж хэлэхэд хэтрүүлэг болохгүй.

Наад зах нь Казиногийн тухай хуулийг батлаад, амралтын томоохон цогцолбор байгуулах юм бол сайн байна. Онгон байгаль, нүүдэлчин соёл гэдгээр л бид жуулчдыг татах гэж мэрийсээр байгаа. Гэтэл болохгүй байна шүү дээ. Газрын мухарт байгаа манай орныг үнэхээр үзье гэсэн хүн нь л зорьж ирж байна. Түүнээс биш, Азийн зарим орон шиг үзэхгүй байхын аргагүй, жуулчдыг даллаад, татаад байхаар юм одоогоор алга.

Ш.Нэргүй /“Нью Жуулчин”/ группийн ерөнхийлөгч:

-Засгийн газраас аялал жуулчлалыг дэмжих тодорхой, цэгцтэй, зөв бодлого хэрэгжүүлэх юм бол энэ салбар уул уурхайгаас ч илүү үр өгөөжтэй байхаар шүү дээ. Даанч одоогоор бодитой дэмжлэг алга байна. 15-17 байгууллагын үйл ажиллагааны өртгөөс аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүний өртөг бий болдог.

Өөрөөр хэлбэл, зочид буудал, агаарын тээвэр, зоогийн газар, үзвэрийн газар зэргийн үнэ ханшаас аяллын зардал шууд хамаардаг гэсэн үг. Гэтэл үнийн өсөлт, тогтворгүй байдлаас болоод

манай салбарын аж ахуйн нэгжүүд хүнд байдалд орох нь бий. Өртгөө дагаад олон улсын хэмжээнд үнээ нэмэх гэхээр өрсөлдөх чадвараа алдах гээд байдаг.

Тиймээс үнийн тогтвортой байдал бидний хувьд их чухал. Төр энэ тал дээр анхаарахын зэрэгцээ аялал жуулчлал болон бусад салбарын уялдаа холбоог сайжруулах хэрэгтэй болов уу. Нөгөө талаас гадаад сурталчилгааг төрөөс нэлээд анхаарч, сайн хийх шаардлагатай байна.

М.Навчаа /“Цолмон Травэл” компанийн ерөнхий менежер/:

-Аялал жуулчлал бол хамгийн ирээдүйтэй салбарын нэг гэж би үздэг. Манайх хүн ам цөөтэй, нягтаршил багатай учир бусад үйлдвэржсэн орон шиг хөгжих боломжгүй, ялангуяа дэд бүтцийн хувьд. Энэ бол муу тал нь. Харин сайн тал нь бидэнд хүний гар бага хүрсэн сайхан байгаль байна. Үүнийгээ ашиглаад байгальд ээлтэй аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх нь ирээдүйтэй. Тиймээс “mass tourism” гэхээсээ илүү тодорхой зорилго бүхий аялал жуулчлал Монголд зохих юм шиг санагддаг.

Өнөөдөр бид уул уурхайгаар хөгжинэ гэж яриад байгаа. Гэхдээ уул уурхай хэдий хугацаанд Монголыг авч явах билээ гэдгийг тооцох хэрэгтэй болов уу. Үнэндээ аялал жуулчлал бол уул уурхайн эсрэг салбар. Тиймээс бид байгаль орчноо сүйтгэдэггүй, байгалийн сайхан, өв соёлоо харуулж сурталчлаад мөнгө олдог салбараа хөгжүүлэх хэрэгтэй.

Хельге Раймц /“Nomads Tours and Expeditions” компанийн захирал/:

-Монголд ирж байгаа ихэнх жуулчин онгон байгаль, үе дамжин ирсэн нүүдэлчний соёлыг үзэхээр ирдэг. Монголыг аялал жуулчлалын хувьд олон улсын хэмжээнд, ялангуяа Америкт нэлээд сонирхож байгаа ч Европ болон Америкаас ирэх жуулчдын тоо 2008 оноос хойш санхүүгийн хямралаас үүдэн одоог хүртэл буурсан хэвээр байгаа. Энэ байдал ойрын ирээдүйд сайжрах байх гэж найдаж байна.

Азийн аялал жуулчлал, ялангуяа Хятадаас ирэх жуулчдын тоо нэмэгдэж буй энэ үед бид монголчууд хятадуудад дургүй гэж ирсэн хятад хүн бүрт хэлэхээ болих шаардлагатай. Түүнчлэн олон улсын нислэгийн тоо нэмэгдэж, Европоос МИАТ-ийн зорчих тасалбарыг авах боломжтой болсон нь аялал жуулчлалд сайн нөлөө үзүүлнэ.

Ирээдүйд Монгол Улсад аялал жуулчлалыг түлхүү хөгжүүлэхэд олон нийтийн хүчин зүтгэл оролцоо маш чухал. Сүүлийн үед Монгол Улс хөрөнгө оруулалт, уул уурхайгаар олонд танигдаж байгаа нь аялал жуулчлалын хөгжилд төдийлэн таатай бус байх болов уу. Тиймээс аль алинийг нь тэнцвэржүүлэхийн тулд маркетингийн стратеги шаардлагатай.

Монголд жуулчлахад харьцангуй үнэтэй тусдаг. Чадварлаг боловсон хүчний хомсдол, орон нутгийн үнийн өсөлт, мөнгөний ханш унах зэрэг хүчин зүйлс үүнд нөлөөлдөг. Мөн жуулчдын анхаарлыг Киргизстан, Сибирь, Непал, Бутан гэх мэт Азийн бусад орон татдаг. Эдгээр орныг аялал жуулчлалын хувьд Монгол Улстай өрсөлдөгч гэж үзэж болно. Амжилтад хүрэхийг хүсэж байгаа бол энэ байдлаа ойлгож, эдгээр баримтыг стратегидаа оруулж өгөх хэрэгтэй байна. ■

Голланд өвчин

Уул уурхай “утаагүй үйлдвэрлэл”-ийг сөнөөх нь...

“Ийм бахархал болсон хэрмийг байгуулсан ард түмэн аугаа их түүхтэй байж таарна. Аугаа их түүхтэй ард түмэн аугаа их ирээдүйтэй байж таарна”.

-Хятадын цагаан хэрэм дээрх Ричард М.Никсоны хэлсэн үг-

“Ийм бахархал болсон хэрмийг баруулахад хүргэсэн ард түмэн мөн дутуугүй аугаа их түүхтэй байж таарна”.

-“Монголчууд нүүдэл суудал” номын зохиогч Баабарын үг-

“Монголчууд нүүдэл суудал” номын тэргүүн хуудсанд дурайх дээрх үгс сэтгэл хөдөлгөж, “Би монгол хүн шүү” гэдгээрээ бахархах сэтгэлийг гижигдэж билээ. Тийм ээ, бид монголчууд, бидэнд ч аугаа их ирээдүй байгаа нь лавтай. Гэхдээ тэр ирээдүйг бид яаж бүтээх вэ? Өнөөдөр монголчууд үүцээ задалж, үсрэнгүй хөгжилд хүрнэ хэмээн баярлаж байна. Бултаараа уурхайчин болоод баяжих мөрөөдөлдөө автаад элдвийг эргэцүүлэх завгүй байх зуур эрдэс баялгийн салбар манай ДНБ-ий 30, экспортын 85 гаруй хувийг бүрдүүлж, Монголд ирсэн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын 90 орчим хувийг залгих боллоо. Чингисийн Монгол зэс, алт, нүүрсний Монгол болжээ. Дэлхийн талыг эзэгнэж байсан аугаа их түүхтэй манай орон өнөөдөр Оюутолгой, Тавантолгойгоороо бөмбөрцгийн анхаарлыг татах аж. Үүнийг дагаад манай нутагт их мөнгө урсаж ирэх болсон нь сайн л хэрэг. Гэхдээ баялгийнхаа ачаар баяжсан орнууд байхад баларсан орны жишээ ч мундахгүй бий. Тиймээс аугаа их ирээдүйг бий болгохын тулд бидэнд зөв удирдлага, зөв бодлого хэрэгтэй.

Голланд өвчин манайд байна

уу, үгүй юү хэмээн монголчууд толгойгоо гашилгах болов. Төр, засгийн эрхмүүд “Голланд өвчний эрсдэл бий, гэвч классик утгаараа яг одоо алга” хэмээн тайвшруулна. Үнэн гэж үү? Үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн ханш хэт чангарч, уул уурхайгаас бусад салбар өрсөлдөх чадвараа алдах нь Голланд өвчний шинж тэмдэг гэдэг. Тэгвэл 2010 онд манай төгрөг америк долларын эсрэг дэлхийд хамгийн ихээр өссөн валют болсныг сануулах юун. Харин уул уурхай бусад салбарын өрсөлдөх чадварт сөргөөр нөлөөлж эхэлсэн болов уу? Голланд өвчин жинхэнэ утгаараа аялал жуулчлалын салбарт нүүрлэсэн гэх барим тавим жишээ олон байгааг төр, засгийн эрхмүүдэд сануулах нь зүйтэй байх. Уул уурхай “утаагүй үйлдвэрлэл”-ийг заналхийлж эхэлснийг батлах дорх баримтууд байгаа юм.

Нэгдүгээрт, аялал жуулчлалын компани бүтээгдэхүүнээ жилийн өмнө худалддаг. Өөрөөр хэлбэл, жуулчид төдийд тэнд очно гэдгээ эртнээс төлөвлөж, мөнгөө

тооцоолдог. Гэтэл хагас жилийн өмнө захиалгаа хийсэн хүмүүс зун Монголд хүрээд ирэхэд долларын ханш уначихсан байх нь гадаад валютаар орлогоо олж, төгрөгөөр зарлагаа хэмждэг аялал жуулчлалын компаниудад хүндээр тусах нь ойлгомжтой. 2010 онд ам.долларын ханш төгрөгийн эсрэг 15 хувиар суларна гэдэг аялал жуулчлалын компаниудын орлогоос 15 хувийн татвар авчихсантай ялгаагүй.

Хоёрдугаарт, дэлхийн зах зээл дэх ашигт малтмалын үнэ өндөр байгаагаас зузаарч буй төсвөө харж хөөрцөглөсөн эрх баригчид ард иргэдэдээ 21 мянган төгрөг тарааж, түүнийг дагаад инфляци суга өсөж байна. Гэтэл аялал жуулчлалын салбарын бараа, үйлчилгээний өртөг 15-17 салбарын өртгөөс шалтгаалдаг гэж байгаа. Зочид буудал, хоолны газар, агаарын тээврийн үнэ нэмэгдэхэд аяллын өртөг шууд өсөөд явна. Үүнийг дагаад үнэ нэмэе гэхээр болдоггүй, бусад оронтой өрсөлдөх чадвараа алдчих гээд байдаг. ▶

» Өнөөдөр монголчууд Дубай руу найман өдөр аялаад ирэхэд 1980 ам. доллар, Хайнан руу 1065 долларт багтахыг “Жуулчин” компанийн цахим хуудаснаас харж болно. Гэтэл “Монгол: Тим Копын хамт нүүдэлчний мөрөөр” 18 өдрийн аялал (Mongolia In The Footsteps Of The Nomad With Tim Cope) л гэхэд 4950 ам.доллар байх жишээтэй. Өөрөөр хэлбэл, газрын мухарт орших манай оронд хийх аяллын үнэ Азийн бусад оронтой харьцуулахад харьцангуй өндөр байгаа юм. Ийм нөхцөлд үнээ нэмээд байвал Монголыг үзэхээр ирэх хүн олдох уу?

Гуравдугаарт, эрдэс баялгийн салбар өргөжин тэлэхийн хэрээр Монгол орон моодонд орж, хурал семинарт оролцох зорилгоор манайд зочлогчид олширч байгаа нь үнэн. Тэд VIP зэрэглэлээр нисэж ирээд, таван одтой зочид буудалд хоёр хоноод буцна. Үүнийг дагаад нэгэн үе жуулчдын царай харж амьдарч байсан зочид буудлууд үнээ нэмчихэлгүй яах вэ. Хажуугаар нь борооны дараах мөөг шиг олширч буй баян уурхайнууд нисэх онгоцнуудыг чартердах явдал элбэг болсон. Оюутолгой, Ухаа худаг, Овоот-Толгой зэрэг томоохон уурхайн ажилчид хоёр долоо хоног ажиллаад, 7-14 хоног амардаг шүү дээ. Тэднийгээ хотоос Өмнөговь руу зөөхийн тулд онгоцнуудыг өндөр үнээр түрээслээд авчихна. Ингээд агаарын тээврийн компаниуд уурхайчдын хөөрөгдсөн үнэ ханшаар жуулчдад үйлчлэх жишээтэй.

Дөрөвдүгээрт, уул уурхайн компаниуд бусад салбарын мэргэжилтнүүдийг мөнгөөр зодоод авах явдал моодонд ороод байна. Хэлтэй устай, чадалтай чадвартай нь бүгд өндөр цалин хараад, уул уурхайн компаниуд руу урваад алга болно. Аялал жуулчлалын салбарынхан боловсон хүчнээ алдаад, шинээр төгсөж буй хүүхдүүдийг сургаж авахаас аргагүй байдалд ороод сууж байна. Тэд нар нь магадгүй хэлээ сайжруулчихаад л эрдэс баялгийн салбарт хайр зарлаад явахыг үгүйсгэхгүй.

Энэ мэтээр аялал жуулчлалын компаниуд уул уурхайн ханд дээрэлхүүлж, хэцүү байдалд орох шинжтэй. Гэхдээ дээрх дөрвөн жишээг нийлүүлснээс

ч илүү аймшигтай зүйл нь яах аргагүй байгаль орчинд учирч буй хор хөнөөл билээ. Ашигт малтмалын газрын мэдээлснээр бол өнөөдөр манайд уул уурхайн хайгуул, олборлолтын 5139 тусгай зөвшөөрөл хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Гэтэл эрдэс баялгийн компаниуд нөхөн сэргээлтээ зохих ёсоор хийдэг бил үү? Хэдэн мянгаар тоологдох уул уурхайн чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгжийн дотор олон улсын стандартын дагуу үйл ажиллагаа явуулдаг нь гарын арван хуруунд багтаахад цөөн.

Өмнийн говь элсээр биш, нүүрсээр шуурдаг боллоо гэж нутгийн хүмүүс нь ярьж байна. Энэ эрүүл үзэгдэл гэж үү? Үүгээр ч зогсохгүй уул уурхайн компаниуд палеонтологийн үнэт олдворууд, түүх соёлын өвийг хайр найргүй устгаж байгаа талаар ил далд ярих болсон. Соёлын өвийн тухай хуульд ашигт малтмалын хайгуул, олборлолт хийхийн өмнө тухайн газарт заавал археологийн судалгаа хайгуулын баг ажиллуулах ёстой гэж заасан байдаг ч энэхүү хуулийг хэрэгжүүлдэг нь ховор ажээ. Биднээс өөр хэнд ч байхгүй, басхүү биднээс өөр хэн ч хадгалж хамгаалахгүй түүх дурсгал, соёл, шашин, ёс заншлын “үггүй гэрч”-ийг тээсэн тал нутаг минь тэслүүлж, дэлбэлүүлж, тонуулсаар. Энэ нөхцөлд олон жилийн турш онгон дагшин байгаль, нүүдэлчин соёл гэх хоёрхон тодотголоор амь зууж ирсэн манай аялал жуулчлалын салбар яах болж байна аа? Жуулчдад ухсан нүх, овоолсон шороо, хатсан сайр үзүүлээд, нүүрсний замаар таваргах гэж үү?

2008 онд Засгийн газар аялал жуулчлалыг эдийн засгийн тэргүүлэх салбар болгон зарласан билээ. Гэвч эрх баригчид энэ салбарыг хаясан, мартсаныг хүн бүхэн гайхаж байна. Эдүгээ монголчууд уул уурхайгаас л мөнгө олно хэмээн төөрөлдөж байх хооронд дэлхийн олон орон жуулчдын халааснаас салгасан мөнгөөрөө төсвийн түрийвчээ түнтгийлгээд, ажлын байр бий болгоод, үндэсний брэндээ борлуулаад болоод л байна. Басхүү ашигт малтмалаар баян орнууд хэзээ нэлэн цагт үүцээ шавхаж дуусахаа мэдээд,

ирээдүйн орлогын эх үүсвэр болох аялал жуулчлалын салбартаа хөрөнгө мөнгөө харамгүй цацах бодлого баримталж байна шүү дээ. Дубайчууд яагаад Бурж Халифа барилгадаа олон тэрбумыг зарцуулж, дал модны хэлбэртэй болон дэлхийн бөмбөрцгийг илтгэх арал бий болгохын тулд хамгаа зориулаад байгаа юм бэ? Мөнгөө хийх газраа олж ядсандаа биш, сонин содон шийдлээр жуулчдыг татах зорилго агуулж байгаа нь лавтай.

Харин монголчууд ажин түжин. Дэлхийн зах зээл дэх ашигт малтмалын үнэ дандаа өндөр байх юм шиг санаж, байгаль эхийн эрдэс баялгийн нөөц шавхагдахгүй мэт сэтгэсээр сууна. Уг нь Богд уулын аманд Хүннүгийн музей цогцолбор байгуулах шийдвэр хоёр жилийн өмнө гарсан одоо хүртэл таг чиг. Энэхүү төслийг хэрэгжүүлэх хөрөнгө мөнгө 2011 оны төсөвт лав алга байгааг харахад энэ ондоо хийгдэхгүй бололтой. Үүний хажуугаар “Хархорин XIII зуун” цогцолбор төслийг хэрэгжүүлнэ гэж байгаа ч хөрөнгө оруулалтын асуудлыг нь хэрхэн шийдэх гээд байгаа нь тодорхойгүй хэвээр.

Эцэст нь, өвөг дээдсийн минь бидэнд үлдээсэн нутаг дэлхийн зах зээлд үнэд хүрэх алт, зэс, нүүрс тэргүүтэй ашигт малтмалаас гадна өв соёлын хосгүй үнэт дурсгалуудыг тээж байгааг ахин дахин анхааруулах хэрэгтэй байх. Гэтэл бид шунахай сэтгэлдээ автан байгаль эхээ сэндийчиж, эрдэс баялгаа хайр найргүй олборлолоо гэхэд хэдэн жилийн дараа Монголд юу үлдэх юм бэ? Бид үр хойчдоо юу өвлүүлэх вэ? Монгол оронд аугаа их түүх байгаа болохоор аялал жуулчлалын салбарыг төрөөс жаахан л дэмжээд өгвөл болно гэж учир мэдэх хүмүүс тайлбарлаж байгаа юм. Тэгвэл уул уурхайн орлогоороо байгалийг сүйтгэдэг биш, байгалийн сайхныг хүмүүст харуулж үзүүлээд, түүх соёлын өвөө гайхуулж сурталчлаад мөнгө олдог салбараа дэмжих цаг болсон юм биш үү? Утаагүй, хязгааргүй нөөцтэй үйлдвэрлэлээ хөгжүүлж, үр хүүхдэдээ аугаа их түүхийн дурсгал болсон тал нутгаа аугаа их ирээдүйн хамт үлдээе. ■

Та Монголын говь руу аялах гэж байна уу?

1. Улаанбаатар хотоос- Даланзадгад чиглэлд ниснэ- 580 км
2. Даланзадгад- “Ёлын ам”-руу аялал үргэлжилнэ- 56 км /Өмнөговь аймаг- Ханхонгор сум/
3. “Ёлын ам”- “Хонгорын элс” эмчилгээний зориулалттай элсэнд очно-130 км /Өмнөговь аймаг- Сэврэй сум/
4. “Хонгорын элс”- “Баянзаг” буюу жуулчдын дунд “Flaming cliffs” нэрээр алдаршсан үзэсгэлэнт байгалийг үзнэ-150 км /Өмнөговь аймаг- Булган сум/
5. Баянзаг- Даланзадгад-100 км
6. Даланзадгад- Улаанбаатар чиглэлд ниснэ.

Дээрх маршрутаар та гурав хоног аялна. Тухайн аяллын өртөг хувь хүн, албан байгууллагын аль нь захиалга өгсөн гэдгээс хамаарч янз бүр байдаг аж. Энэ аяллаар Та говийн хамгийн үзэсгэлэнт газруудаар явна. Жишээ нь: “Ёлын ам” гэх энэ хавцал нь далайн төвшнөөс дээш дунджаар 2800 метр өндөрт оршино. Хавцлын дундуур жижиг горхи урсдаг бөгөөд мөнхийн нар тусдаггүй зарим газарт нь нэг метрээс ч илүү зузаантай мөсөн давхарга

байдаг. Бороо хур ихтэй жил хавцлын дээрээс дөрвөн метр урт хүрхрээ урсан орж ирдэг байна. Нар тусахгүй мөнхийн сүүдэр бүхий сэрүүн газрууд олон байдаг учраас өвлийг санагдуулам хүйтэн агаар хавцлын дундуур нэвт урсаж байдаг туйлын үзэсгэлэнтэй газар юм. “Хонгорын элс” нь хүний дотоод таван цулыг анагаах увидастай бөгөөд аманд орохдоо хайлдаг аж. Уг элсийг барилгын материалд хэрэглэж болдоггүй байна. Баянзаг нь Өмнөговь аймгийн нутагт Арцбогд уулсын дагуух уудам хөндийд орших шаварлаг хурдас бүхий газар. Заг мод их ургадаг учраас “Баянзаг” гэж нэрлэсэн ажээ. Монголчууд улаан элсэрхэг шаварлаг хөрс хатуурч тогтсон газрыг “цав” гэдэг. Арай өндөрлөг газрыг нь “цонж” гэдэг. Баянзагийн цонжуудын өндөр нь 20-50 метрт хүрнэ. Баянзагийн улаан шаварлаг хөрс нь оройн наранд асаж буй улаан гал шиг харагддаг учраас жуулчдын дунд “асаж буй толгод” буюу “Flaming cliffs” гэж нэрлэгдэх болжээ. Мөн энэ газраас үлэг гүрвэлийн өндгийг дэлхийд анх олсон байдаг.

Сайхан аялаарай. ■

Тэд бидний тухай

“Америк миний төрсөн нутаг, харин Монгол миний зүрхний нутаг”

Ярилцсан Х. Хулан, И.Отгонжаргал

Дэлхийн 30-аад оронд хэвлэгдэн гарч, сая сая уншигчийг байлдан дагуулсан “Өнөөгийн ертөнцийг үндэслэгч эзэн Чингис хаан” номын зохиогч Жак Уэтерфордтой танилцаж, ярилцлага хийсэндээ баяртай байна. “Хас банк”-ны хувь нийлүүлэгчдийн хурлын өмнөх хүлээн авалтын үеэр анх түүнтэй танилцаж, гэрт нь очиж, тухтай ярилцага хийх зөвшөөрөл авсан юм. Их дэлгүүрийн зүүн талын “Гандирс”-т гэртэй бөгөөд тун тохилог амьдардаг юм билээ. Жак Улаанбаатар хотыг гэрээсээ тольддог гээд биднийг тагтан дээрээ гарч сонирхохыг урилаа. Том, жижиг хоёр тагттай эднийхээс Улаанбаатарын сүүлийн үеийн өндөр байшингууд алсын гэр хороололтойгоо нүдэнд илхэн. Эднийх энд амьдраад бараг гурван жил болж байгаа гэнэ. Гэрийнх нь хаалгаар ороод л монгол ахуй ханхална. Гал тогооныхоо тавилгын дээд талд дээр үеийн халуун сав /нум сум харваж буй, бөх барилдаж, морь уралдаж байгаа зурагтай хоёр литрийн/ гурвыг, айрагны ваартай өрсөн нь содон байлаа. “Ийм зурагтай халуун сав одоо манайд олдохгүй, Та үүнийг хаанаас авсан бэ” гэж сонирхоход, “Халуун сав миний амьдралд хамгийн чухал зүйл байсан. Монголд судалгааны ажлаар хөдөө хээр явж байхад ийм халуун савнаас л дандаа цай унд уудаг байсан. Тэгээд миний амьдралын нэгээхэн түүхтэй нарийн холбоотой учраас яг ийм зурагтай халуун сав олж авах хүсэлтэй байна гэдгээ найз нөхдөдөө хэлсэн. Тэгээд манай найзууд бүтэн гурван жил хайж байж олж өгсөн юм аа” хэмээн хуучлав. Мөн зочны өрөөний хойморын ханандаа хатадын гоёмсог зураг зуруулсан нь тун ч донжтой харагдаж байлаа. Нэгэн залуу уран бүтээлчээр ийнхүү хэрэг болгож зуруулсан гэнэ. За тэгээд эднийд Монголын түүхийг өгүүлэх хөрөг зураг, урт цоохор авдар гээд Монголын холбогдолтой эд зүйл цөөнгүй. Тавганд ааруул дүүргэж, өрөм тавьсан идээг амтархан зооглоход таатай байсныг хэлье.

Хоёр хүүхэд, зургаан ачтай тэрбээр 10 жилд байхаасаа найзалж, ханилан суусан эхнэртээ тун ч халамжтай хань нь юм билээ. Хэдийгээр ач нараасаа хол байгаа ч Жак Уэтерфорд Амарсанаа гэдэг

Фотог Б.Бямба-Очир бяцхан хүүг энгэртээ тэврэн “Өвөө нь” хэмээн ихэд элгэмсүү эрхлүүлэв. Шавийнхаа хүүхдийг ийнхүү эрхлүүлж хайрлаж байгаа аж. Ингээд түүнтэй хийсэн Монголын түүх, зохиолчийн авьяас чадал хийгээд түүнийг хувь хүн талаас нь гаргахыг хичээсэн сонирхолтой ярилцлагыг таалан уншина уу.

“Өнөөгийн ертөнцийг үндэслэгч эзэн Чингис хаан” номыг бичих санаа танд анх яаж төрсөн бэ?

-Би хүүхэд байхаасаа л Монголын тухай маш их сонирхдог байсан. Дараа нь оюутан болоод Монголд ирэхийг хүссэн хэдий ч хүйтэн дайны үе байсан тул боломжгүй байв. Харин түүнээс хойш олон жилийн дараа 50-иад настай байхад Монголд ирэх боломж олдсон. Тэгээд л Монголд дурласан гэж хэлж болох юм.

Танай орон миний зүрх сэтгэлийг эзэмдсэн. Тэр үед надад ном бичих төлөвлөгөө байгаагүй. Би монголоор ярьдаггүй, Монголын түүхийг тийм сайн мэддэггүй байсан. Гэхдээ надад Монгол орон маш их таалагдсан тул он жил өнгөрөхийн хэрээр хэрэв би бичихгүй юм бол өөр хэн ч Монголын түүхийг дэлхий дахинаа тайлбарлан, мөн түүнчлэн орчин үеийн Монгол Улс хэрхэн бий болсныг бичихгүй юм байна гэдгийг ухаарсан. Монгол бол ээлүүд, алслагдсан ▶

» орон биш, харин орчин цагийн дэлхийн төв юм.

-Удахгүй наадам болно. Та монгол наадам үздэг үү?

-Урьд нь бид наадам үзэхээр байнга хөдөө явдаг байсан. Сүүлийн үед гэртээ зурагтаар морь, бөхөө үзээд, наадмын хуушуур идэж тухалдаг. Учир нь, наадмын үеэр хөл хөдөлгөөн ихтэй учраас хаа сайгүй тоос их босдог. Тиймээс бид наадамлахаар явж байгаа зон олныг цонхоороо ажигж, зурагтаа үздэг.

-Наадмын үеэр Төв цэнгэлдэхэд Есөн хөлт цагаан сүлд залах үеэр таны сэтгэл огшдог уу?

-Тийм ээ, наадмын үеэр миний сэтгэл маш их хөдөлдөг. Одоогийн энэ наадмыг мэдээжээр 1921 оноос хойш тэмдэглэж байна. Харин Чингис хаан 1206 онд Монгол Улсыг байгуулснаасаа эхлэн чухал үйл явдлуудыг тэмдэглэхийн тулд наадам хийдэг байсан. Тиймээс монгол наадам бол дэлхий дээр хамгийн эртний уламжлалт зан үйлийн нэг юм. Ертөнцийн хүмүүс 800 гаруй жилийн тэртээ Монгол Улсыг хүндлэн наадам хийдэг байсан гэж бодоод үз дээ. Тиймээс түүхч миний хувьд энэ эртний түүхийн талаар бодох нь чухал юм. Наадмыг Чингис хааны үеэс эхлэн одоо хүртэл тэмдэглэж байгаа энэ баримт байна. Тиймээс одоо бидний үзэж байгаа зүйлийг Чингис хаан ч бас үзэж байсан.

-Монголчуудын зарим нь эх түүхээ бүрэн сайн мэдэхгүй ч монгол хүн бүрт омогшил байдаг. Энэ нь юутай холбоотой гэж Та боддог вэ?

- . Учир нь, Чингис хаан бол дэлхийн түүхэнд хамгийн аугаа байлдан эзлэгч байсан юм. Тухайн үед Монгол Улс ердөө ганцхан сая хүн амтай байсан нь маш цөөн хүнд тооцогддог байж. Хэрэв одоо та нар тэрхүү 800 жилийн өмнө ганцхан сая хүн амтай байсан өөр бусад орныг хайвал тэдний ихэнх нь устан алга болсон байх вий. Эсвэл Хятад, Орос, Франц, Америк зэрэг томоохон орны нэг хэсэг болсон байгаа. Харин монгол хүмүүс одоо хүртэл байсаар байна. 805 жилийн өмнө монголчууд яг өнөөдрийн хэлээрээ ярьж, дээлээ өмсөж, монгол бичгээрээ бичиж, мөн баяр наадмаа тэмдэглэж байсан. Монгол Улс шиг олон зуун жилээр соёл, зан заншлаа хадгалсаар байгаа улс орон өөр хаа ч байхгүй. Тийм болохоор омогшил байлгүй яах вэ.

-Таны “Өнөөгийн ертөнцийг үндэслэгч эзэн Чингис хаан” ном түүхийн тухай зохиол боловч уран яруу хэллэг ихтэй уншихад хялбар байсан. Та энэ зохиолыг зориуд хөнгөн сонирхолтой байлгах талаас нь бодож найруулганд нь анхаарсан уу. Эсвэл Та бүх зохиолоо ийм сонирхолтой гоё бичдэг юм уу?

-Чингис хааны тухай ном бичихийн тулд би судалгааны ажлаар Монголын өргөн уудам нутгаар хөндлөн гулд явсан. Хөдөөгүүр явж байхдаа ихэнхдээ малчин айлдхонож, хөдөө нутгийн үзэмж төгс байгалийг бишрэн явдаг байсан. Зарим үед морь эсвэл тэмээ унана. Монголын агаараар амьсгалж, үнэрийг нь үнэрлэж, алсын барааг сэтгэл бахдам харна. Өргөн говийг туулахад эдгээр зүйл аяндаа өөрийн болно. Энэ бүхэн надад урам зориг өгдөг байсан. Тиймээс би дэлхий дээр байгаа Монголыг хэзээ ч үзэж чадахгүй, хэзээ ч Монголд ирэх боломжгүй, нэг ч монгол хүнтэй уулзах боломжгүй тэдгээр хүмүүст зориулж

эл номыг бичсэн. Тэдэнд Монголын үнэр, амт, нутаг орныг мэдрүүлэхээр бичих хүсэлтэй байсан тул би өөрийнхөө мэдрэмж, надад төрсөн сэтгэгдэл, миний амталсан амт, гар хүрч мэдэрсэн тэр бүгдийг бичсэн.

Миний бодлоор Монголын түүх бол үнэхээр гайхамшигтай сайхан. Монголын байгаль, уран зураг, хөгжим зэргийг харж сонсох хийгээд монгол хүмүүстэй уулзах энэ бүгдний лээд гайхамшигтай онцгой сэтгэгдэл төрүүлдэг учир миний хувьд энэ бүгдийг л нийлүүлэн номдоо оруулахыг хичээсэн. Монголын хөдөө нутгийн ер бусын үзэсгэлэн, гэрт амьдардаг хүмүүсийн сайхан сэтгэл, тэдний гэр бүл, сүүтэй цайгаа чанаж байгаа эзэгтэй, сониучирхан харж байгаа хүүхдүүд зэрэг бүгд өвөрмөц. Энэ бүгдийг харахад надад Чингис хааны цаг үед ирсэн юм шиг санагддаг. Тиймээс би хүмүүст энэ бүгдийг мэдрүүлэхийг хүссэн.

-Таны зохиол үргэлжилсэн үгийнх мөртлөө яруу уянгалаг байдаг. Та яруу найраг бичдэг үү?

-Үгүй, хачирхалтай шүү. Би ном бичиж байхдаа өөрийн үзэж харснаа өөрөөр хэлбэл, нүдээрээ харсан болон зүрхэндээ мэдэрсэн тэр бүх зүйлийг л тусган харуулахыг хичээсэн. Харин би уран зохиолын болон яруу найргийн ямар ч авъяасгүй. Номынхоо уншигчдад Монголын уртын дууг сонсвол Монголын хөдөө нутгийг мэдрэх болно. Уртын дуунд гол горхи жинхэнэ юм шиг мэдрэгдэнэ гэдгийг харуулахыг хүссэн.

Жишээ нь Монгол морьдын туурайд Номхон далайгаас Газар дундын тэнгис хүртэлх гол мөрөн, нуур цөөрмийн ус цалгиж байнам гэх байдлаар. Ийм сэтгэл татам уран яруу үг өгүүлбэр олон байсан.

Миний бодлоор Барууны орны ихэнх хүмүүс Чингис хааны тухай ярихдаа түүний байлдан эзэлсэн газар нутгийн талаар л ярьдаг. Харин монголчуудын хувьд ус, морьд зэрэг нь маш чухал байдаг. Тиймээс би Монголын түүхийг бодитоор нь харуулж чадахуйцаар бичихийг хичээсэн. Гэхдээ би харийн хүн учраас энэ ч гэсэн хэцүү байсан. Миний хувьд заримдаа алдаа гаргах ч явдал байсан.

-Та энэ номыг бичихэд хэдий хугацаа зарцуулсан бэ?

-1998-2004 он хүртэл бараг зургаан жилийг зарцуулсан. Гэхдээ Монголд ирэхээсээ өмнө ном уншиж, Оросын Буриад, Узбекистан, Казахстан, Киргизстан зэрэг орноор аялсан.

-Манай нэртэй эрдэмтэдтэй хамтарч ажилласан гасэн. Тэдний судалгаа хэр нэмэр болсон бэ?

-Миний номд орсон бараг ихэнх зүйлийг би Монголын эрдэмтэн, Монголын малчин, эсвэл монгол хүнээс сурч мэдсэн юм. Би эрдэмтэн доктор Лхагвасүрэн, Сүхбаатар болон бусад хүмүүстэй хамтран ажилласан. Гэхдээ Лхагвасүрэн, Сүхбаатар нартай илүү ойр дотно байсаар бараг ах дүү шиг болсон. Бид хөдөө аялан явж өглөө сэрмэгцээ, цай ундаа уух зуураа, шөнө унтахдаа гэх мэтчилэн байнга л Монголын түүхийн талаар ярилцдаг байсан. Баримт сонсох нь хангалттай биш, учир нь баримт гэдэг нь хуурай баримт л юм. Өвөг дээдэс нь энэ амьдралыг туулан гарсан, түүхийг хайрлан хүндэлдэг тэдгээр хүмүүстэй ярилцах хэрэгтэй байдаг.

-Танаас морь унаж чаддаг уу гэж асуух нь илүүц биз ээ. Та Хэнтийд явж байхдаа ааруул байнга халаасалж явах нь хэрэгтэй юм байна гэж

» **бодогдсон гэж бичсэн байсан.**

-Маш их морь унадаг байсан бөгөөд заримдаа хөл өвдөж, хөндүүрлэх зэргээр хэцүү байдаг байсан. Зуны улиралд би цагаан идээ идэх маш дуртай. Одоо ч манайх ааруул, эзэгий, өрөм зөөхийгөөр тасардаггүй. Монголын цагаан идээ нутаг нутгийн онцлогоосоо шалтгаалаад өөр өөр амт, чанартай байдаг нь сонирхолтой санагддаг. Зарим нутгийн ааруул нь тослог ихтэй байхад зарим газрынх гашуун байдаг. Тийм учраас би малчны хотонд очоод энэ бол зөвхөн энэ нутгийн онцлогийг шингээсэн морь мал, өвс ногоо гэж бодохоор маш их сэтгэл хөдөлдөг.

-Та тэгээд ямар ааруулд дуртай вэ, гашуун уу эсвэл тос даасан борд нь илүү дуртай юу?

-Үнэндээ надад бүх ааруул таалагддаг. Ховд зэрэг баруун аймгийн ааруул илүү тослог ихтэй юм шиг санагддаг. Бас ааруулны үнэр улирлаа дагаад өөрчлөгдөж байдаг нь сонин шүү.

-Айраг уух дуртай юу?

-Тийм ээ, би маш дуртай. Зуны халуун өдөр хөдөөний айлын хөхүүртэй айрагнаас уух үнэхээр сайхан. Хүмүүс надад байнга айраг авчирч өгдөг. Гэхдээ тэр нь малчны хөхүүртэй айргийг арай гүйцдэггүй.

-Энэ хугацаанд Та монгол хэл хэр сурсан бэ?

-Энэ маш хэцүү, би настай хүн. Би анх Монголд ирэхдээ 50 гаруй настай байсан. Шинэ хэл сурахад хүнд. Гэхдээ би монгол хэлэнд маш дуртай. Монгол хэл нь хүний зүрхийг тайвшруулдаг. Гэвч маш хэцүү, би хөдөө очоод, хүүхдүүдтэй ярилцахад тэд намайг хэзээ ч ойлгодоггүй. Тэд зүгээр л над руу тас ширтээд гайхан хардаг.

-Зохиолч болохыг мөрөөддөг байсан уу? Таныг антропологи судлаач гэж уншсан юм байна.

-Би сурагч байхаасаа л зохиолч болохыг хүссэн. Гэхдээ би явсаар их сургуульд суралцах болсон. Аав минь армид тогооч хийдэг, манайх олон хүүхэдтэй айл тул мөнгө төгрөг тэр бүр хүрэлцдэггүй байсан. Гэрээсээ хамгийн түрүүнд арван жилээ төгссөндөө би тэр үедээ их баяртай байлаа. Гэтэл их сургуульд ороод эхний жилдээ англи хэлэндээ унасан. Маш их ичсэн. Харин дараа нь англи хэлээ сайжруулахын тулд нууцаар бие даан хичээллэж эхэлсэн. Харин одоо энэ нь хамгийн шилдэг борлуулалттай номын зохиолч болсон хүний хувьд инээдтэй юм.

-“Монголын Их хатдын нууц товчоо: Чингис хааны эзэнт гүрнийг охидууд нь аварч хамгаалсан түүх” номыг яагаад бичих болсон бэ?

-Монголчууд Мандухай хатны тухай ихэвчлэн ярьдаг тухай анх сонссоны улмаас хатдын тухай ном гаргах болсон. Би энэ талаар тийм их сонирхоогүй боловч монголчуудын хувьд энэ маш чухал байсан тул энэ талаар илүү зүйл мэдэх хэрэгтэй юм байна гэж бодсон. Дараа нь Монголын нууц товчоог дахин дахин уншсан нь Мандухай хатнаас хамаагүй өмнөх түүх байсан. Эндээс харахад эмэгтэйчүүдийн тухай зарим хэсэг нь байхгүй байхыг ажигласан. Надад энэ нь сонирхол төрүүлсний зэрэгцээ бас уур хүрч байсан. Яагаад зарим хүмүүс бидэнд худал хэлсэн юм бэ? Яагаад хэн нэг нь энэхүү нууц товчооноос зарим хэсгийг нь хасчихав гэж бодсон. Гэвч дараа нь энэ

нь миний үүрэг болсон. Би Чингис хааны тухай номыг бичихдээ илүү сэтгэл зүрхнээсээ хайрлаж бичсэн бол харин Хатдын түүхийг бичихдээ түүхийг хүндэлж өөрийн үүрэг гэж үзсэн.

-Та зохиолоо яаж бичдэг вэ? Дэвтэр дээр үү эсвэл компьютер дээр үү?

-Компьютерээр бичдэг. Хачин сонсогдож байгаа байх. Гэхдээ би эдгээр номыг Монголоос хол Америкт байхдаа бичсэн. Учир нь Монголд байхдаа бичих гэж оролдсон боловч мэдрэмж хэт их байсан. Агаар, үнэр, гэх мэт бүгд маш хүчтэй байсан. Харин Америкт очоод компьютерийнхээ ард ганцаараа суухдаа л сая би маш нарийн нямбай бодож сэтгэж эхэлсэн. Тэгээд хөгжим, ялангуяа Жанцанноровын хөгжмийг сонсож, Монголын үнэрийг бага багаар үнэртэж, сонсож мэдрэх үедээ бичиж эхэлж чадсан. Хатдын тухай номыг бичиж байхдаа Шуранхай хамтлагийн дууг сонсдог байсан. Түүнчлэн Мандухайн тухай Жанцанноровын бичсэн хөгжмийг Чинбатын тоглож байгааг сонсож, Америкт өөртөө урам зориг өгөхийн тулд хатагтай Сувдын тоглолтыг үздэг байсан.

-Хатдын номонд гардаг эмэгтэйчүүдийн хэнийх нь дүр танд хамгийн ойр дотно байдаг вэ?

-Энэ бол өөр. Жишээлбэл оюун ухааны түвшний хувьд Алаг Бэхийг илүү хүндэлдэг. Учир нь тэр ном уншдаг, бичдэг суралцдаг байсан. Харин гэр бүлийн түвшинд Өэлүн эх. Тэр бүх зүйлийг хүүхдүүдийнхээ төлөө хийдэг байсан. Бусад хүмүүсийн талаар өөр өөр сэтгэгдэлтэй. Гэхдээ энэ хоёр зүйл маш чухал. Үүний дараа Мандухай. Эхэндээ түүний тухай тийм сайн мэддэг байгаагүй учир түүний тухай сонсоод л сонсоод л байдаг байсан бөгөөд тэрбээр миний хувьд тэс өөр хүн байсан. Гэтэл аажим аажмаар түүнд маш ихээр татагдаж болж ирсэн. Яг л эгч шиг, яг л гэр бүлийнхнээ өөр өөрөөр хайрладаг нэг гэр бүл шиг.

-Таны хайрлаж хүндэлдэг зохиолч хэн бэ?

-Миний хувьд хамгийн чухал нь Марко Поло байсан. Өөрөө Америкийн фермерүүд амьдардаг нутагт төрж өссөн тул том хотуудад, Нью-Йорк, Вашингтонд очиж байгаагүй. Тиймээс Марко Поло надад дэлхийг нээж өгсөн юм. Би 12 настай байхдаа Чингис хааны тухай ном уншсан. Энэ номыг Англи зохиолч бичсэн байсан. Түүнийг Харолд Ламб гэдэг бөгөөд үүнээс хойш л Монголд дуртай болсон доо.

-Та анх хэдэн онд Монголд ирсэн бэ?

-1998 онд ирсэн. Би Монголд хайртай. Америк бол миний төрсөн нутаг, харин Монгол бол миний сэтгэл зүрхний нутаг. (тэрбээр энэ өгүүлбэрийг монголоор хэлсэн юм).

-Чингис хааны үед худалдаа наймаа, газар тариалан аль хэдийнэ хөгжсөн байсан. Аялал жуулчлалын салбар хөгжсөн байсан болов уу?

-Өгөөдэй хааны үеийн эхэнд европчууд болон гадаадынхан Монголд ирж эхэлсэн. Заавал жуулчид ч биш л дээ, заримдаа дипломат ажилтнууд мөн тагнуул туршуулууд ч ирж байсан. Гэхдээ би тэдний бичсэн зүйлийг дахин дахин уншиж үзэхэд тэд ч мөн адил жуулчид байсан юм байна гэдгийг хэлж чадах байна.

-Аялал жуулчлалын салбарыг Монголд яаж хөгжүүлбэл зохилтой вэ?

-Миний бодлоор энэ үйл ажиллагаа хэдийнэ

» эхэлсэн. Монгол Улс өдгөө дэлхий дахинаа алдаршиж байна. Уул уурхайн салбар хөгжиж, Монголын тухай олон кино гарч, түүхэн сэдэвт номууд бичигдэж байгаагаас Монгол Улс их алдаршиж байна. Энэ бүгд нь гадаадын жуулчдын анхаарлыг татаж байна. Хүмүүс Монголд ирээд энэ бол үнэхээр онцгой газар гэдгийг олж мэднэ. Энэ ямар үлгэрийн юм шиг сайхан газар болохыг тэд үзэж бусад хүмүүст бас хэлнэ. Тэгэхээр олон хүн Чингис хааны энэ ер бусын нутгийг, морин хуурын эх орон, уртын дуу, хөөмийн эх нутгийг ирж үзэхийг хүснэ. Энэ бүхэн миний бодлоор хүмүүст Монголд ирэх хүсэл төрүүлнэ. Энэ үйл явц эхэлсэн, гэхдээ удаан явцтай.

-Та бага насны дурсамжаасаа сонирхуулахгүй юу. Таны өсөж төрсөн нутагт Монгол оронтой ижил төстэй зүйл байгаа юу?

-Бид аав ээжээсээ долуулаа. Миний төрж өссөн Өмнөд Каролин бол маш их ой, өтгөн бут ихтэй, маш халуун газар. Бас нэлээд чийглэг. Гэхдээ зарим төстэй зүйл бий. Эрчим хүч байгаагүй тул бид гал түлдэг байсан. Миний багад түлдэг байсан галын үнэр Монголын галын үнэрээс өөр. Гэхдээ л миний хувьд монгол айлд ороод, галын утаа үнэртэхэд сэтгэлийн гүнд ямар нэг гэртээ байгаа мэт сэтгэгдэл төрдөг.

Тэрбээр монгол шавийнхаа хүүг эрхлүүлэх дуртай

Мөн манайх хэдэн үнээтэй байсан учраас шинэхэн бэлтгэсэн цагаан идээ байдаг байсан. Бас усаа гүний худгаас авдаг. Ус ч бас өөрийн өвөрмөц амттай. Монголын ус миний бага насандаа ууж байсан уснаас өөр амтагддаг. Гэлээ ч гэсэн энд ирээд уснаас нь ууж, галын утаа үнэртэхэд надад төрсөн гэрийг минь санагдуулдаг.

-Монголын түүх дэлхийн түүхэнд хэр жин дарах вэ?

-Би Чингис хаан бол сүүлийн хэдэн мянган жилийн хугацаанд амьдарч байсан хамгийн чухал хүн гэж боддог. Монгол улс үүгээрээ тусгай байр суурь эзлэх учиртай. Үнэндээ ихэнх улс орны ихэнх хүмүүс монголд тийм их ач холбогдол өгөхгүй байгаа нь үнэн. Энэ бол миний засах гэж оролдож байгаа зүйл, дэлхий нийтээрээ Чингис хаан болон түүний эх орон Монголын тухай, түүний түүхийг судалж байх ёстой билээ. Хүмүүс Монголын түүх, Нууц товчоог судлан хэчнээн их зүйл суралцаж болох билээ. Мөн түүнчлэн Чингис хаан бол дэлхийн түүхэнд эсгий гэрт төрсөн мөн насан эцэслэсэн хамгийн аугаа байлдан дагуулагч гэдгийг санах нь чухал. Тэрбээр дэлхийг өөрчилж ард түмнээ баян болгосон. Гэвч эцэст нь жирийн малчны адил амьдарсан. Дэлхий дээр түүн шиг эгэл жирийн амьдралаар амьдарсан аугаа удирдагч байхгүй. Бид Чингис хаанаас суралцах хэрэгтэй.

-Гэр бүл бол нийгэмд маш чухал зүйл. Та Монголын залуучуудад хандаж юу хэлмээр байна?

-Тийм ээ, эцэг эх, ах эгч болон хүүхдүүдийн амьдралд гэр бүл хамгийн чухал зүйл гэж боддог. Хэрэв бид Монголын хуучин цаг үеийг дахин харвал энэ үндэстэн Чингис хааны гэр бүлийн хүрээнд үндэслэсэн байдаг. Өзлүн эх ба түүний хүүхдүүд, Алангуагийн гэр бүл, түүний хөвгүүд гэх мэт. Та нар хамтран ажилласнаар яг л нэг гэр бүл шиг бүгдийг хийж чадна. Алангуа өөрийн хөвгүүдэд сургасан шиг хэрэв та нар өөр хоорондоо дайтан тэмцэлдвэл юунд ч хүрч чадахгүй.

Заримдаа монголчуудыг баяжихын төлөө бие биетэйгээ тэмцэлдэж байгааг хараад түгших сэтгэл төрдөг. Гэтэл монголчуудын түүхэнд хамгийн баян байсан үе бол бүгд хамтдаа хүн бүрийг баян болгохын төлөө ажилласан тэр цаг үе. Хэрэв монголчууд Чингис хааны үе шиг хамтдаа ажиллаж эхэлбэл Монгол Улс дахин дэлхийн хамгийн баян улс орон болж чадна.

-Бидний асуугаагүй үлдээсэн зүйл байвал, мөн манай сэтгүүлээр дамжуулж нийт уншигчдад Та юу хэлмээр байна вэ?

-Бид одоо Монголын түүхийн маш чухал цаг үед амьдарч байна. Бид Монгол үндэстний IX зууны эхэн үед байгаа. Хэрэв монголчууд хамтран ажиллаж чадвал энэ зуун Монголын түүхэнд хамгийн аугаа цаг үе болох боломж байна гэж итгэдэг. Үүнийг хийхийн тулд монголчууд өөрсдийн өв уламжлал, түүхээ ямагт санаж, түүхээ хайрлах хэрэгтэй. Монголын залуус гадаад кино, хөгжим, хип хопд дурлаж болно. Гадаадын хоол хүнс идэлгүй л яахав. Гэхдээ монгол хүүхдүүд өөрсдийгөө монгол гэдгээ мэддэг байх ёстой. Тэгвэл монголчууд хамгийн аугаа зууныг бий болгоно. ■

Зочломтгой бас хамтач байхын учир

Наадмаар зурагт үзэж суухад, гудамж, талбайгаар хэсүүчлэх гадаадын жуулчдаас “Монгол орон, монгол наадам хэр таалагдаж байна вэ?” гэж асууж буй хэсэг гардаг. Ёс юм шиг давтагддаг энэхүү сурвалжлагчийн асуултын хариу нь мөн л ёс юм шиг ижил байх нь олонтаа. Тухайлбал, “танай сайхан оронд ирсэндээ үнэхээр баяртай байна, хүмүүс нь их зочломтгой юм” гэх зэрэг үгсийг эелдэг инээмсэглэл дагуулан хэлдэг. Гэвч интернэт ухаж үзвэл, Монголд аялж үзсэн зарим жуулчдын сэтгэгдэл үнэндээ зурагтаар үзүүлсэн шиг сайхан байдаггүй нь харагддаг. Монгол руу очих үнэтэй, үйлчилгээний чанар дорой, мөн зарим нь уйтгартай гэнэ. Сэтгэгдэл нь мэдээж хэн нэг хувь хүн, эсвэл аль нэг аж ахуйн нэгжийг онцлоогүй, харин Монгол Улсыг ерөнхийд нь тодорхойлсон байдаг.

Дэлхийн ихэнх орон аялал жуулчлалыг экспортын бие даасан салбар гэдэг үздэг. Учир нь гаднын жуулчид ирж бараа үйлчилгээ худалдан авдаг. Монголын ихэнх ноос ноолууран бүтээгдэхүүний үйлдвэрүүд ч энэ замаар экспорт хийдэг. Гэвч монголын ноолууран цамц, ороолт сэлтийг яг хэн аваад байна вэ гэсэн асуулт гарч ирнэ.

Монгол Улсад жилд 500 мянга орчим жуулчин ирдэг гэсэн албан ёсны статистик үзүүлэлт бий. Эдгээр “жуулчдын” тал нь буюу 50 орчим хувь нь өмнөд хөршөөс ирдэг улирлын чанартай ажиллагаад байдаг. Харин 25 орчим хувь нь жижиг наймаа хийхээр орж ирсэн умард хөршийн “ганзагачид” аж. Харин үнэхээр Монголд амръя, байгаль, соёл уламжлалтай нь танилцъя гэсэн “жинхэнэ” жуулчид нь нийт зорчигчдын 25 хувь буюу 125 мянга орчим байх боломжтой. Эдгээр “жинхэнэ” жуулчдын ихэнх нь БНСУ, Япон, АНУ болон Европын Холбооноос ирж буй бөгөөд тэд ноолууран эдлэлийн гол худалдан авагч болно. Тэгэхээр Монгол Улс жилдээ 100-120 мянга орчим жуулчин хүлээж авдаг. Энэ тоо цаашид өсөх хандлагатай байгаа юм. Мэдээж, эдгээр жуулчдын зарцуулж буй мөнгөний хэмжээ адилгүй. Зарим нь долоо хоногт 400 орчим америк доллар зарцуулж байхад зарим нь 1000 орчим америк долларт хүргэх жишээтэй. Зочид буудал, зоогийн газар, амралт сувилал, аяллын үйлчилгээ үзүүлэгчдийн орлого зэргээр дамжуулан аялал жуулчлалын салбар Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 5-7 хувийг бүрдүүлдэг гэсэн тоо бий.

Эдийн засагт оруулж буй хувь нэмэр, түүнчлэн ажлын байр бий болгодог утгаараа аялал жуулчлалын салбар нь уул уурхайгаас ч дутахгүй ач холбогдолтой байх боломжтой нь харагдаж байна. Гэвч өсөх боломжтой энэ салбарт уул уурхайн салбар аюул занал учруулах болов. Түүхий эдийн экспортоос орж буй гадаад валютын урсгал нь төгрөгийн ханшийг чангаруулж, долларын ханшийг сулруулснаар, ихэвчлэн доллараар орлого олдог жуулчны компаниудын алдагдал өсч буй юм. Дээр нь сайн орчуулагч, хөтөч нараа томоохон уурхайн компаниудад алдах болжээ.

Түүнчлэн энэ салбарынхны өөрсдийн зохион байгуулалтгүй байдал бас нэрмээс болж байна. Уг нь Монгол соёлыг дэлхийд таниулж буй утгаараа аялал жуулчлалынхан даяаршиж буй өнөөгийн ертөнцөд үндэсний аюулгүй байдлыг бататгахад чухал үүрэг гүйцэтгэж байгаа нь илт. Гэвч нэг уулын мухар сахиж аваад, бие биенээсээ өрсөн үнээ буулгаж, тэр хэрээр чанараа унагаж буй “довын

сэтгэлгээ” нь нийт салбарынхаа нэр хүндийг унагаж, өрсөлдөх чадварыг нь доройтуулж буй юм.

Олон улсын нислэг үйлдэх эрх бүхий үндэсний агаарын тээврийн ганц компани нь төрд данстай. Төрийн өмчийн энэ компаниа хамгаалах гэсэн төрийн бодлогын үр дүнд гаднын томоохон авиа компаниуд манай агаарын тээврийн зах зээлд аажмаар ноёрхлоо тогтоосоор байна. Төрд ашигтай зүйл бүр ард түмэнд ашигтай байх албагүй. Харин ард түмэнд ашигтай зүйл бүр төрд ашигтай байх учиртай. Эндээс юу хэлэх гээд байна вэ гэхээр аялал жуулчлалын салбарыг боомилж буй агаарын тээврийн үйлчилгээнд илүү өрсөлдөөн бий болгож, үнийг бууруулах замаар ирж буй урсгалын эрчийг нэмэх шаардлагатай байна.

Амь амиа бодсон аялал жуулчлалын олон компанийн амбицийн эсрэг үндэстний өрсөлдөх чадварын эрх ашгийг сөргүүлэн тавьсан төрийн бодлого ч ус агаар мэт хэрэгтэй байна. Жишээ дурдъя. Өнөөдөр Монголд банкны болон гар утасны зах зээл харьцангуй эрчтэй бас өрсөлдөөнтэй хөгжиж байна. Яагаад тэр вэ? Энэ хоёр салбарт нэгдсэн хэмжүүр болоод, нэгдсэн стандарт, шаардлага тавьдаг байгууллагууд байдаг юм. Монголбанкаар жишээ авъя. Энэ нь банкуудад ижил шаардлага тавьж, бас зөвшөөрөл олгодог. Банкны нийт зах зээлийн статистик, тоон үзүүлэлтийг цуглуулан нэгтгэж, ерөнхий хандлагыг тодорхойлж өгдөг. Нийт зээлдэгчийн тоо, зээлийн чанар, банкуудын зах зээлд эзлэх хувь, нийт секторын өсөлт гэх зэрэг үзүүлэлтийг харах боломжтой. Үүрэн холбооны зах зээл ч мөн адил харьяа хороондоо мэдээллээ хүргүүлж байдаг. Гэтэл аялал жуулчлалын салбарт иймэрхүү өсөлт, бууралт болон хандлагыг хэмжих боломж маш хомс байна. Өөрөөр хэлбэл, “хэмжиж чадахгүй зүйлээ удирдаж чадахгүй, удирдаж чадахгүй зүйлээ сайжруулж чадахгүй” хэмээх үг энд биеллээ олж буй юм.

Энэ салбарыг харьяалдаг Засгийн газрын байгууллага бол бий. Гэвч тэдэнд Монгол банк шиг эрх алга. Энэ салбарт мэргэжлийн холбоод бий. Гэвч юу хийгээд байгаа нь ойлгомжгүй, бүрхэг байдаг нь эрхзүй болон үйл ажиллагааны чадамж нь тодорхой бус байдагтай холбоотой байж болох юм.

Ямартай ч энэ салбарт хамтач сэтгэлгээг түгээсэн, Монгол Улсын нэгдсэн маркетингийн бодлогыг зангидан боловсруулж, хэрэгжүүлэх чадавх бүхий байгууллага хэрэгтэй байна. Тус байгууллагын үндсэн үүрэг нь аялал жуулчлалыг кластер маягаар хөгжүүлэхэд оршино. Тэднэгдсэн стандарт боловсруулж, дүрэм зөрчигчдийг сахилгажуулах замаар салбартаа дэг журам тогтоож, гадаад нэр хүндийг өргөх ёстой. Жуулчдаас сэтгэл ханамжийн судалгааг тунгмол авч, Монголд дахиж ирүүлэхийн тулд юу хийх ёстойг байнга тандаж байх хэрэгтэй. Интернэт сэтгэгдлүүдэд шинжилгээ хийсэн ч болохгүй зүйлгүй. Монголын компаниуд агаарын тээврийн аварга пүүсээс, хөдөөгийн замын дэргэдэх жижиг гуанз хүртэл нэг баг гэдгээ ухамсарлах шаардлагатай. Ингэж байж бид улс үндэстнээрээ далайн чанадын зах зээлд Хавайтай өрсөлдөж чадна. Өвөр хоорондоо өрсөлдсөн жалгын сэтгэлгээнээс хальж үндэстний хамтач сэтгэлгээг бий болгож чадвал Монголын аялал жуулчлалын салбарын өмнө асар том боломж нээгдэх нь тодорхой. ■

Агаарын тээвэр

Ц.Орхон: МИАТ-ийн үйлчилгээ гурван одын түвшинд явж байна

МИАТ компанийн гүйцэтгэх захирал Ц.Орхонтой ярилцлаа.

-Аялал жуулчлалын улирал эхэлж байна. МИАТ бэлэн үү?

-Аялал жуулчлал гэхээр зөвхөн гадаадаас жуулчин хүлээн авдаг гэсэн ойлголт тогтсон байна. Одоо энэ сэтгэлгээг өөрчлөх цаг болжээ. Дотоодын аялал жуулчлал нэлээд хөгжих хандлагатай боллоо. МИАТ компанийн зүгээс дотоодын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээнүүд авч байна. Өвөл, хавар, намрын улиралд гадаад зах зээл рүү захиалгат нислэг нэмэгдэж байна. Эндээс харахад манай иргэд гадаад улс орон руу аялах сонирхолтой, өөрөөр хэлбэл, дотоодоос гадагш чиглэсэн нислэгийн шинэ урсгал бий болсон. Тэгэхээр гадаадын төдийгүй, дотоодын жуулчлал ч хөгжиж байна гэж ойлгох хэрэгтэй.

Жуулчдын улирал зургадугаар сараас эхэлдэг. Зөвхөн агаарын тээвэр бус зочид буудал, жуулчны бааз, үзвэр үйлчилгээний газрууд нэлээд ачаалалтай ажилладаг. Манай компанийн зүгээс агаарын хөлгийн паркаа 2015, 2021 он хүртэл шинэчлэх тойм төлөвлөгөө гаргасан байгаа. Энэ хүрээнд ялангуяа том онгоцыг авч ашиглах зорилготой ажилласнаар Боинг767 буюу 263 суудалтай том онгоц өнгөрсөн тавдугаар сарын 25-нд ирсэн. Одоогоор шинэ онгоц маань Москва, Берлин, Сөүлийн чиглэлд түлхүү нисэж байна. Эдгээр чиглэлд суудал дүүргэлт нэлээд сайн байгаа. Парк шинэчлэлийн хувьд Монгол Улс стратегийн ач холбогдолтой салбарын хөгжлийг үндэсний аюулгүй байдлын хэмжээнд авч үзэж, төрийн бодлогоор зохицуулж хөгжүүлэх ёстой. Бид агаарын тээврийг зүй зохистой хөгжүүлэх асуудалд төрийн хэмжээнд анхаарах ёстой талаарх байр сууриа холбогдох газруудад хатуу илэрхийлдэг.

Үүний зэрэгцээ Хонконгийн чиглэлд тогтмол нислэг шинээр нээлээ. 2002 оноос хойш манай улс гадаад талдаа шинэ урсгал нээгээгүй явж ирсэн. Аялал жуулчлалаас гадна Монголын эдийн засгийг сонирхох гаднынхны хандлагатай холбоотой бизнес урсгалыг нэмэгдүүлэх зорилгоор долоо хоногт хоёр удаа тогтмол нислэг үйлдэж байна. Нислэгийн хувьд боломжийн байгаа. Энэхүү шинэ нислэгээр Хонконг, Зүүн өмнөд

Ази руу аялах боломжийг монголчуудад олгож буй юм. Мөн Улаанбаатараас Берлин рүү хийдэг долоо хоногийн хоёр нислэгийг энэ жилээс шууд болгож байна. Москвагаар дайраад нисэхээр зорчигчдын хувьд хүндрэлтэй асуудал олон гардаг. Ачаа тээш алга болох, Шереметьево онгоцны буудлын хүнд суртлаас манай зорчигчид нэлээд чирэгддэг л дээ. Уг байдлыг халах зорилгоор Берлин рүү шууд нисэх арга хэмжээг авсан. Энэ зун Берлиний чиглэлд долоо хоногт дөрвөн удаа ниснэ. Мөн Токиогийн чиглэлд долоо хоногт тав, Осакагийн чиглэлд хоёр удаа буюу Японы чиглэлд өдөр бүр нисэхээр ийн төлөвлөж байна.

-МИАТ компани нэг онгоц аваад, нөгөөг нь худалдаж байгаа гэсэн. Ялгаа юу байна вэ?

-Онгоц түрээсэлж, ашиглах нь зардал их шаардсан бизнесийн үйл ажиллагаа. Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, гадаад, дотоодын жуулчдад аятай тухтай үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд зардлаа бууруулах нь чухал. Энэ хүрээнд бид парк шинэчлэлийн бодлого боловсруулсан. Өөрөөр хэлбэл, нэг үйлдвэрлэгчийн онгоц ашиглаж зардлаа бууруулах зорилготой ажиллаж байна. Тиймээс хуучин ашиглаж байсан Аэробус А-310-аа борлуулах ажлыг явуулж байна. Оронд нь миний дээр ярьсан Боинг 767 онгоцыг авч байгаа юм. Намраас хоёр дахь онгоцыг мөн түрээсээр авахаар төлөвлөж байна.

-Гаднаас ялангуяа аялал жуулчлалын улиралд Монголыг чиглэх жуулчдын урсгалыг МИАТ-ийн чөдрийн хоёр морины хүчин чадал дийлдэг үү?

-Монголын аялал жуулчлалын зах зээлд манайхаас ▶

» гадна “Кореан Эйр”, “Эйр Чайна” гэсэн том компаниуд нислэг үйлддэг. Манайхыг бодвол тус компаниуд агаарын хөлгийн парк шинэчлэл, хүчин чадал илүү, том, жижиг олон онгоцтой. “Кореан Эйр” гэхэд л 280 хүний суудалтай А-330 онгоцоор өдөр бүр нисэж байна. Тэгэхээр манай аялал жуулчлалын агаарын тээврийн гадаад зах зээлд зөвхөн МИАТ-ээс гадна олон улсын чанартай баг үйлчилж байна хэмээн ойлгох нь зөв болов уу.

-МИАТ-ийн нислэгийн үнэ тарифыг нэлээд өндөр гэдэг. Үнэ бууруулах ямар нэг арга зам байдаг уу?

-Үнэ тарифын хувьд манайх харьцангуй хямд шүү дээ. Бусад улсын авиакомпанийн нислэгийн үнэ нэлээд өндөр байдаг. Зардал ч өндөр тусдаг байх. Харин манайх шатахууны зардлыг эс тооцвол харьцангуй бага зардалтай. Тэгэхээр үнэ гадаад зах зээлд өрсөлдөхүйц хэмжээнд байлгахад анхаарч ажиллаж байна. 2011 оны эхний таван сарын үзүүлэлтээр манай компанийн зорчигч тээврийн урсгал 42 хувиар нэмэгджээ. Энэхүү өсөлтийн гол хувь нь Бээжингийн чиглэлд үйлдсэн нислэг эзэлж байна. Бээжин рүү өмнө нь зуны улиралд долоо хоногт 8-9 удаа нисдэг байсан бол өнөөдөр өвлийн туршид, долоо хоногт 10 удаа нисэж байна. Зах зээл ийнхүү өргөжиж буй нь манай нислэгийн үнэ боломжийн гэдгийг харуулж байгаа юм. Үнэ тарифт нөлөөлөх гол зүйл бол түлш шахатууны үнэ байдаг.

-МИАТ-ийн менежментийн хувьчлалын асуудлыг хэрхэн шийдэхийг хүлээж байна. Таны хувьд ямар бодолтой байна. Ер нь МИАТ-ийн хувьчлалын тухай 10-аад жил ярьж байна шүү дээ?

-Монгол Улс хоёр их гүрний дунд байдаг, далайд гарцгүй гэдэг утгаар ганц авиакомпани нь төрдөө байсан нь дээрээ гэж үздэг. Хуулинд ч улсын болон хувийн компанид төрөөс баримтлах бодлого адилхан байна гэж заасан байдаг. Тэр утгаар ямар ч компани улсынх уу, хувийнх уу гэдгээс үл хамаараад ашигтай л ажиллах ёстой. Тэгэхээр МИАТ компани улсынх, эсвэл хувьчлагдана гэдэг хандлагаар бус үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулж байна. Гэхдээ өнөөгийн бизнес хөгжлөө дагаад хурдан өөрчлөгдөж, тэр хэрээр компаниуд шийдвэрээ хурдан өөрчилж, шинэчлээд явж байна. Харин улсын компанийн хувьд тухайн нөхцөл байдлаас шалтгаалан шийдвэрээ хурдан гаргаад үр ашгаа хүртээд явах байдал удаан гэгддэг ганц учир дутагдалтай бөгөөд энэ талаас нь харвал хувьчлагдвал илүү үр дүнтэй.

Менежментийн хувьчлал нь гаднын багаар удирдуулж компанийнхаа менежментийг сайжруулах асуудал юм. МИАТ компанийн үйл ажиллагаагаа гадаадын багаар удирдуулах талаар Төрийн өмчийн хороо ярьж байгаа. Тодорхой шийдэлд хүрээгүй байна. Гадаадын мэргэжилтнүүд дэд захирал, ерөнхий захирлын хэмжээнд ирж ажиллах байх гэсэн ойлголттой байна. Зарим америкийн зөвлөхүүд МИАТ компанид гадаадын баг шаардлага байхгүй, харин гаднын зөвлөхүүдийг урьж авчирч, үйл ажиллагаандаа дэмжлэг үзүүлэх нь илүү үр дүнтэй гэсэн зөвлөмж өгсөн байна лээ.

-МИАТ дэлхийн агаарын тээврийн хөгжлийн

хаахна явна вэ?

-Иргэний агаарын тээвэр нь бусад эдийн засгийн салбартай харьцуулахад байнга түрүүлж хөгжиж явдаг. Агаарын тээврийн бизнес бол зөвхөн тухайн улсад үйл ажиллагаа явуулдаг гэсэн ойлголт байж болохгүй. Тухайлбал, МИАТ олон улсын зах зээл дээр жижиг компани ч Хятад, Солонгос, ОХУ, Герман, Япон, АНУ-д хүртэл өөрөөр хэлбэл. Транснационалийн үйл ажиллагаа явуулдаг дотоодын бизнесийн аж ахуйн нэгжүүдтэй харьцуулахын аргагүй өндөр түвшинд хөгжиж яваа гэж ойлгож болно. Жишээ нь олон улсын агаарын тээврийн холбооноос манай компанийн үйл ажиллагаа аюулгүй байдалд хоёр жил тутамд аудит хийж, гэрчилгээ өгдөг. Энэ гэрчилгээг бид 2009 онд авсан. Өнөө жилийн шалгалт энэ оны намар болно. Мөн авиакомпани гэхээсээ илүүтэй Монгол Улсын иргэний нисэхийн бүтэц, аюулгүй байдал, үйл ажиллагаа ямар түвшинд байгаа талаар НҮБ-ын төрөлжсөн иргэний нисэхийн ИКАО байгууллагаас өнгөрсөн оны намар хоёр ч удаа аудит хийж, Монголын агаарын тээврийн салбар олон улсын түвшин, зэрэглэлд хүрсэн байна гэж дүгнэсэн. Мэргэжлийн байгууллага ийм дүгнэлт хийчихээд байхад зарим сонин хэвлэлээр МИАТ, Монголын агаарын тээврийн салбар болохгүй бүтэхгүй байгаа юм шиг бичдэг нь харамсалтай санагддаг.

-МИАТ-ийн үйлчилгээ сайнтай муутай яригддаг. Үйлчилгээг сайжруулах талд хэр анхаарч байна вэ?

-Үйлчилгээг сайжруулах нь манай компанийн хувьд шийдвэрлэх асуудлуудын нэг. Дэлхийн авиакомпаниудыг үйлчилгээ, чанар, стандартаар тодорхой түвшинд авч үздэг. МИАТ-ийн үйлчилгээний түвшин таван одын зэрэглэлээр гурван одын түвшинд явж байна. Үйлчилгээг сайжруулах, стандартыг мөрдөх чиглэлээр дэлхийн таван одтой авиакомпаниудын үйлчилгээний түвшинд очих зорилго тавьсан. Тухайлбал, ажилтнуудынхаа зан харилцааны соёл, хувцсыг шинэчлэх, өөрчлөх, хоол ундыг чанаржуулах гээд жижиг ажлууд хийж байгаа.

-Тэгвэл нисгэгч бэлтгэх асуудал иргэний агаарын тээврийн хамгийн том зүйлийн нэг байдаг. Нисгэгчийг хэрхэн яаж бэлтгэж байна вэ?

-Иргэний агаарын тээврийн салбар цаашид эрчимтэй хөгжих төлөв харагдаж байгаа. Ер нь зөвхөн манайд бус дэлхий дахинаа нисгэгчийн хүрэлцээ хүнд шүү дээ. Монгол Улс өмнө нь нисгэгч нарыг тодорхой хэмжээнд бэлтгэж байсан. Цаашид манай компани ИНЕГ-тай ярилцаад жил бүр тодорхой хүрээнд нисгэгчийг бэлтгэх чиглэлээр хамтарч ажиллахаар төлөвлөсөн. Нисгэгч болох хүсэл эрмэлзлэлтэй хүүхдүүд өөрсдийн зардлаар суралцаад ирэх боломжгүй байдаг. Нэг нисгэгчийг бэлтгэхэд 100 мянган долларын зардал гардаг. Сургуулиа дөнгөж төгсөөд ирсэн нисгэгч маань дадлага хийх ёстой. Манай нисгэгч нар жилд хоёр удаа АНУ-д очиж, байнгын дадлага хийдэг. Нисгэгч нарыг бэлтгэх асуудлыг төрийн оролцоотой бодлоготой авч үзэх ёстой. Агаарын хөлгийн парк шинэчлэлээс илүүтэй нисгэгч нарыг бэлтгэн сургах нь иргэний агаарын тээврийн компаниудын хувьд хамгийн том асуудал байдаг. ■

“Амжилт хүсье”

Улаанбаатараас Дархан-Уул аймаг орох замд “Хурд-Үхэл” гэсэн анхааруулгатай сампирсан автомашины сэг тааралддаг даа. Энэ нь хурд хэтрүүлэн давхих нь юунд ч хүргэж мэдэхийг анхааруулсан хэрэг биз. Тэгвэл Монгол Улсын төр, засаг тэр аяараа сагсуу жолооч болж хувирсныг анзаарах хүн байгаа болов уу?

“Эдийн засаг түүхэнд байгаагүй өндөр хурдаар өсөж байгааг тэмдэглүүштэй. Энэ оны эхний улиралд 9.7 хувиар өссөн байна” хэмээн Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хорооны дарга Ч.Хашчулуун Хөгжлийн банкны нээлтийн үеэр онцолж байв. Гэвч энэ хугацаанд иргэдийн амьжиргаа 9.7 хувиар дээшилж чадсан гэж үү? Үндэсний статистикийн хорооны мэдээллээс үзэхэд нэгдүгээр улиралд монгол өрхийн сарын дундаж мөнгөн орлого 453.5 мянган төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 15.4 хувиар нэмэгджээ. Гэтэл мөн хугацаанд өрхийн сарын дундаж зарлага 28.9 хувиар өсөж, 487.2 мянган төгрөгт хүрсэн байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл, эдийн засаг хурдтай өссөн ч иргэдийн амьжиргаа улам доройтжээ. Долоон буудлын Доржийн гэр бүл хоногийн хоолоо аргацаахын тулд ах дүү, төрөл төрөгсдөө царай алдаж, бүр болохгүй бол байдгаа ломбардаж, урд хормойгоороо хойд хормойгоо нөхөн амь зуусан хэвээр.

“Би 1958 онд төрсөн. Намайг сургуульд орох үед долоо хоногт ганц удаа халуун усанд орохын тулд гэр бүлийнхэн маань нэг л банн руу цувардаг байсан юм. Тэр үетэй харьцуулахад Нидерландад амьжиргааны түвшин өнөөдөр асар сайжирсан. Гэхдээ манай эдийн засаг хэзээ ч 10 хувиар өсөж байгаагүй юм шүү” хэмээн Дэлхийн банкны тэргүүлэх эдийн засагч Рожер ван дэн Бринк ярьж байна. Нидерланд улсын эдийн засаг жилдээ 3-4 хувиар өсдөг бөгөөд таван хувийн өсөлт тохиоход “бүүм” болж байна гэж иргэд нь гайхширдаг ажээ. Гэсэн ч энэхүү

тогтвортой өсөлт нь хүмүүсийн амьдралд бодит өөрчлөлт авчирч чадсаныг Рожер тайлбарлав. Голландөвчнийг дэлхийд таниулсан хэдий ч түүнийгээ эмчилж чадсан Нидерланд улсад төрж, өссөн тэрбээр монголчууд энэ зовлонг дайрч биш, тойрч гараасай гэсэндээ зөвлөгөө өгч, туршлагаасаа хуваалцсаныг уншигчдадаа хүргэх гэсэн юм. Яагаад манай эдийн засгийн байдал түүний санааг зовоох болов?

Нидерландчууд 1959 онд байгалийн хийн асар их нөөцтэй болохоо мэдэж, 60-70-аад онд түүнийгээ олборлон экспортолсноос төсвийн орлого нь үлэмж ихээр нэмэгджээ. Тэр үеэс Засгийн газар нь яг л монголчуудын адил хүүхдийн мөнгө, ажилгүйдлийн тэтгэмж, цалин, тэтгэврийн хэмжээг өсгөж, боловсрол эрүүл мэндийн салбарт татаас өгч эхэлсэн байна. Гэтэл үүнээс болж Нидерландын экспортод томоохон байр суурь эзэлж байсан усан онгоц болон автомашины үйлдвэрлэл, нүүрсний уурхайнууд хүнд байдалд орж, олон ажлын байраа алдсан юм билээ.

“Бодит эдийн засагт ийм өөрчлөлт гарч байхад Засгийн газар орлого ихтэй хэвээр л байв. Хүнийг төрсөн цагаас нь авсанд орох хүртэл нь төрөөс бүхнийг дааж байсан болохоор манайх халамжийн улс болсон байлаа” хэмээн Рожер тэмдэглээд, энэ бүхнийг санхүүжүүлэхийн тулд Засгийн газар нь бэлэн мөнгөө зараад зогсохгүй газрын хэвлийд байгалийн хий байгаа юм чинь ирээдүйд орлого олох нь гарцаагүй гээд зээл авч байсан тухай ярилаа. Нидерланд улсын төсвийн хэмжээ тэлж, инфляци гаарч, тэр хэрээр өр нь ч талийсан байна. Энэ замаар 20 жил явсны эцэст 1980-аад онд гэнэт уналтад орж баларчээ. Тэгээд Нидерландын хүн бүхэн бодит байдлаа харсан бөгөөд ийм замаар үргэлжлүүлэн давхиж болохгүйгээ ойлгосон байна. Ингээд 1982 онд Нидерландын Засгийн газар, хувийн хэвшлийн төлөөлөл, үйлдвэрчний эвлэлтэйгээ хамтарч ажиллахаар

шийдээд, ширээний ард сууж гурван талт түүхэн пакт байгуулсан байдаг. Энэхүү бичиг баримтын гол зорилго нь инфляцийг бууруулах, халамжийн хөтөлбөрүүдийг багасгах, хүмүүсийн ажил хийх хүсэл эрмэлзлэлийг дэвэргэх чиглэлийг дэмжихэд анхаарах явдал болой.

“Би тэр үед оюутан байсан. Үнэ төлбөргүй сураад л, тэтгэлэг аваад л, зах дээр очоод цагийн ажил хийлээ гэхэд өндөр цалин авчихна. Ажил хийх шаардлагагүй, хүн бүхэн энэ байдалдаа дуртай байсан нь мэдээж. Гэтэл Засгийн газар зардлаа бууруулж эхлэх үед маш их хэмжээний улстөржилттэй тулгарч билээ” гэж Рожер дурсаж байна. Гэхдээ ингэснээрээ нидерландчууд алдаагүй ажээ. Эдүгээ тус улс Европын нөлөө бүхий эдийн засагтай орнуудын нэг бөгөөд 2008 оны хямралыг ч ажралгүй давсан билээ. Монголчуудын өнгөрсөн онд баталсан Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль бол Нидерландын 1982 оны пакттай утга нэгтэй болохыг Рожер тэмдэглэсэн юм.

Уг нь 2005 он хүртэл Монгол Улсын төсөв нэлээд тогтвортой байж ирсэн. Үүнээс хойш дэлхийн зах зээл дэх эрдэс баялгийн үнэ өсөж, манай төсөвт орох орлого ч нэмэгдсэн. Энэ хэрээр эрх баригчид зарлагаа нэмж, 2007 онд бэлэн мөнгө эрчимтэй тарааж эхэлснийг Та санаж байгаа байх. Гэтэл хямралын үед яалаа даа? Хуримтлуулсан юмгүй цөхөрч, тив дамнан бадар барьж явсан нь саяхан даа, манай эрх баригчид. Дахиад ийм байдалд орохгүйн тулд УИХ Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль батлаад бүтэн жилийн нүүр үзэж байна. Гэтэл нэгдсэн төсвийн орлогыг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцох, тухайн жилийн төсвийн зарлагын өсөлтийн хэмжээ ДНБ-ий хоёр хувиас хэтрэхгүй байх, улсын өрийн үлдэгдэл ДНБ-ий 40 хувиас бага байх зэрэг уг хуулийн амин судас болсон шаардлага 2013 оноос л үйлчилж эхлэхээр байгаа юм. 2012 оны сонгууль өнгөртөл

► назгайрч, бэлэн мөнгө тарааж, ахиад төрийн эрхэнд гарч ирчихээд лажил хэрэг болгоё хэмээн бодлого боловсруулагчид сэтгэл шулуудсан бололтой.

“Яагаад энэ хуулийн хэрэгжилтийг 2013 он хүртэл хүлээх ёстой гэж? Яагаад өнөөдрөөс хэрэгжүүлж болохгүй гэж? 2010 онд төсөв таван хувийн алдагдалтай гарсан бол энэ онд 9.9 хувийн алдагдалтай байхаар баталсан. Энэ хэмжээг Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасны дагуу 2013 оноос хоёр хувь болгох боломжгүй шүү дээ” хэмээн Рожер анхааруулаад, энэ нь яг л архи, тамхинд донтсон хүн маргаашнаас гарчих юм шиг ярьж явдагтай ижил хуурамч сонсогдож байгааг тэмдэглэсэн юм. “Иргэнийхээ хувьд би энэ хуульд маш дуртай байна, улстөрчийнхээ хувьд бол үзэн ядаж байна” гэж Монголын нэгэн улстөрч хэлж байсныг Рожер санагалзав. Эрх баригчид олсныхоо хэрээр зарцуулж, өрөнд баригдан, өтөнд идэгдэх нь байдаг л зүйл мэт болсон. Сонгуульд нэр дэвшигчид эдийн засаг, санхүү, төсвийн бодит боломжоос хэтэрсэн мөнгийг хүн бүрт амлаж, оноо цуглуулан, төрийн эрхэнд гарах нь хэвийн үзэгдэл болчихсон цагт бид амьдарч байна шүү дээ.

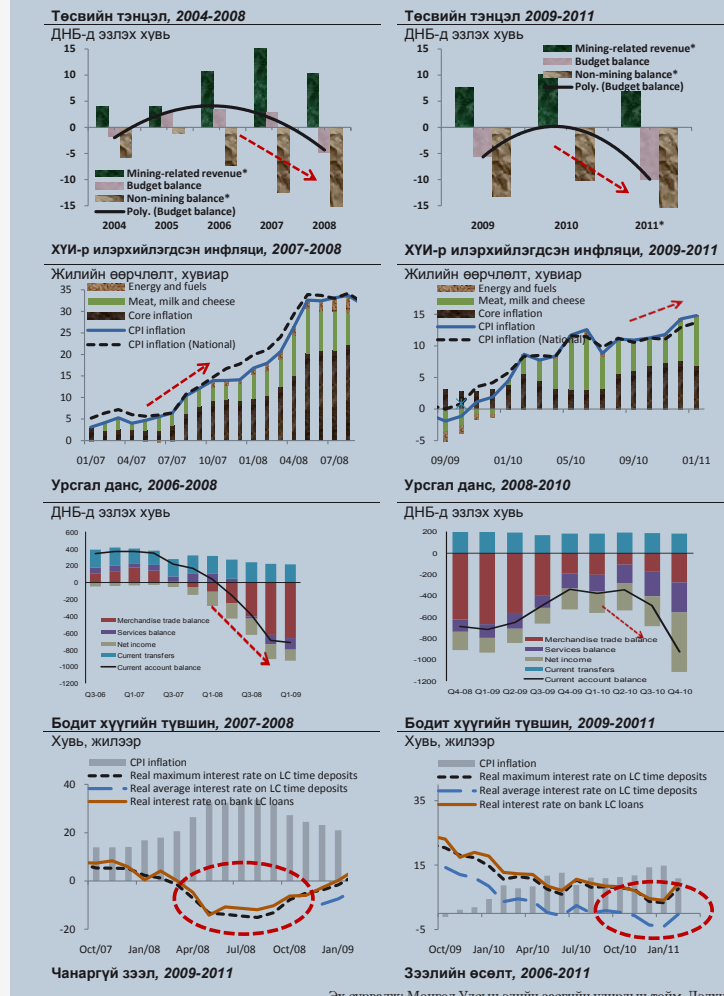
“Монголчууд зэс, нүүрсний үнэ өндөр байгаа дээр бэлэн мөнгө тараах биш, хуримтлал үүсгэх хэрэгтэй” хэмээн Рожер зөвлөж байгаа юм. Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд зааснаар Төсвийн тогтворжуулалтын сангийн хөрөнгө ДНБ-ий таваас доошгүй хувьтай дүйхүйц байх ёстой. Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлогоос давсан орлогыг дээрх санд төвлөрүүлэх учиртай. Гэтэл энэ шаардлагыг 2018 оноос өмнө л биелүүлнэ гэж зөөлрүүлжээ. Товчхондоо, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль жинхэнэ утгаараа хэрэгжиж эхэлтэл зай ч байна, лай ч байна. Тэр хооронд харин дэлхийн зах зээл дэх ашигт малтмалын үнэ өндөр хэвээр байгаасай гэж залбирах л үлджээ. Яагаад гэвэл Монголын өнөөгийн эдийн засгийн нөхцөл 2008 оны хямралын өмнөх үетэй яг ижил байгааг Дэлхийн банкны улирлын тоймоос харж болно. Төсвийн орлого, зарлага асар ихээр

нэмэгдсэн, бэлэн мөнгө тараасан, банкуудын олгосон зээлийн хэмжээ үлэмж өссөн, инфляци гаарсан гээд л... Яг энэ үед зэс, нүүрсний үнэ унах юм бол манай эдийн засаг 2008 оных шигээ хямраад өнгөрөх биш, жинхэнэ сүйрэлд орж мэдэхээр байгааг сануулах юун.

Инфляци бага л байгаа шүү дээ хэмээн Та гайхаж магадгүй. Хэрэглээний үнийн улсын индекс буурч байгаа гэх статистик мэдээлэл дуулдаж байгаа ч махны үнийг салгаад үзэхээр суурь инфляци 10 хувьд хүрсэн бөгөөд цаашдаа 20 хувьд ч хүрч мэдэхийг Олон улсын валютын сангийн Ажлын хэсгийн ахлагч Стивен Барнетт онцолсон билээ. “Инфляци доогуур, ханш тогтвортой байсан тохиолдолд л хувийн хэвшлийнхэнд тусах ашиг өндөр байна. Гэтэл сүүлийн хоёр жилд төгрөгийн бодит ханш 35 хувиар чангарчээ. Энэ нь экспортын бараанд 35 хувийн татвар ногдуулчихаж байгаагаас

өөрцгүй дарамт шүү дээ” хэмээн Рожер анхааруулав. Эрх баригчид орлогоо хадгалах бус, олсныхоо хэрээр зарцуулж байгаагаас л энэ бүх савлагаа үүдэлтэй билээ. Үндэсний статистикийн хорооны мэдээллээс үзэхэд энэ оны эхний таван сарын байдлаар улсын нэгдсэн төсвийн тэнцэл 89 тэрбум төгрөгийн ашигтай гарсан байна. Гэсэн ч энэ нь зэс, нүүрс тэргүүтэй ашигт малтмалын үнэ өндөр байгаатай холбоотой зуурдын үзэгдэл буюу. Дэлхийн зах зээл дэх үнэ өсдөг шигээ буурдгийг 2008 оны зун тонн нь 9000 ам.долларт дөхөж оччихоод, хагас жилийн дотор 2770 ам.доллар болтлоо шалдаа буусан зэсийн ханш гэрчлэх билээ. Монголын эрх баригчид бэлэн мөнгө тараахаа зогсоохгүй бол горьгүйг Рожер сануулаад, “Эрсдэлтэй гэхээс өөр тодотгол алга. Маргааш юу болохыг хэн ч мэдэхгүй шүү дээ” хэмээн онцлов. Хүний хөгжил сангаас иргэдэд

Ирээдүйг харахад?

Эх сурвалж: Монгол Улсын эдийн засгийн улирлын тойм, Дэлхийн банк

► бэлэн мөнгө тараахад 805.2 тэрбум төгрөг төсөвлөсөн байгааг сануулах юун. Тэгсэн атлаа улс орны хөгжилд чухал хувь нэмэртэй төслүүдийг санхүүжүүлэхийн тулд Хөгжлийн банк байгуулж, бонд гаргах нь манай засгийн жижигхэн заль юм уу даа. Өнөөдөр монголчуудын хувьд ус агаар шиг хэрэгтэй байгаа газрын тосны үйлдвэр, Их бүтээн байгуулалт хөтөлбөр зэргийг хэрэгжүүлэх мөнгөө иргэдэд 21 мянган төгрөг тараахын тулд үрчихсэн юм болохоороо эрх баригчид Хөгжлийн банкны нэрээр зээл авч, түүнийгээ батлан даах төлөвлөгөө боловсруулсан нь энэ ажгуу. “Нүглийн нүдийг гурилаар хуурна” аа гэж...

Гэвч Хөгжлийн банк 800 тэрбум төгрөгийн бонд гаргаж, томоохон төслүүдийг хэрэгжүүлж чадна гэдэгт итгэхгүй байгаагаа Рожер нуусангүй. “Хөгжлийн банкны хувьд санхүүжүүлж болох төслүүдээ

эхлээд ялгах хэрэгтэй. Гэхдээ би үүгээрээ зүгээр л төслийн санааг хэлээгүй юм шүү. Ашгаа өгнө гэдгийг нь тогтоосон, ТЭЗҮ нь бэлэн болсон төслүүдийг ярьж байна. Шинээр байгуулагдсан Хөгжлийн банк нэг төслийг зохих ёсоор нь үнэлж, дүгнэж гаргахад хэр хугацаа шаардагдахыг мэдэхгүй. Олон жилийн туршлагатай, чадварлаг ажилтнууд бүхий Дэлхийн банкаар жишээ авахад нэг төслийг хэрэгжүүлэхэд бэлэн болгоход дор хаяж нэг жил шаардлагатай байдаг юм. Хөгжлийн банк өнөөдөр бонд гаргаад, мөнгөтэй болчихлоо гэж бодъё. Тэрүүгээрээ юу хийх гэж? Тооцоог нь хийчихсэн, бэлэн төсөл алга байна шүү дээ” хэмээн тэрбээр тайлбарласан юм. Төсвийн зарлага хэт тэлсэн, зах зээл дэх мөнгө илүүдээд инфляци гаарах нөхцөл бүрдсэн энэ үед Хөгжлийн банк хэдэн зуун тэрбум төгрөг нэмж асгах юм бол өргөн хэрэглээний

бараа, бүтээгдэхүүний үнэ тэнгэрт хадаад, эргэж буухаа байж ч мэдэх ажээ.

Нидерландчууд алдаанаасаа суралцаж, зөв замаар хөгжилд хүрч чадсан ард түмэн. Харин Монголын эрх баригчид 2008 оны алдаанаасаа огтхон ч суралцаагүйгээр үл барам улам л гүн ангал руу орохоор тэмүүлээд байх шиг. Одоо бүр оюутнуудад хавтгайрсан тэтгэлэг өгөх талаар ч яриад эхэлчихлээ. Бэлэн мөнгө тараалаа гээд иргэдийн амьдрал дээрдэх биш, дордоод байгааг харсан ч хараагүй юм шиг суух уу? Энэ бодлогоо буруу гэдгийг мэдсээр байж хэтэрхий хурдтай зүтгүүлсээр байгаа нь биднийг юунд хүргэх бол оо? Үнэхээр маргааш юу болохыг хэн ч тааж мэдэхгүй шүү дээ. “Амжилт хүсье гэхээс өөр хэлэх үг алга даа” хэмээн Рожер эцэст нь тэмдэглэсэн юм. ■

Эрчим хүч

Хөрөнгө оруулагчид ТЭЦ-5 төслийг сонирхож байна

Эрчим хүчний салбарынхан ирээдүйн бодлого, зорилтынхоо талаар хөрөнгө оруулагчдад танилцуулж, салбарт тулгарч буй бэрхшээл хүндрэл, түүнийг даван гарах арга замынхаа талаар “Монголын эрчим хүч-2011” уулзалтын үеэр ярилцсан юм. Монгол Улсын гал голомтыг сахиж буй энэ салбарынхны хувьд анх удаа хөрөнгө оруулагчдыг урьсан ийм арга хэмжээг зохион байгуулж байгаа аж. Өнөөдрийн улс орны эрчимтэй хөгжлийн гараа эрчим хүчний салбарын бодлогыг шинэ шатанд гаргах, бодлого шийдвэрийг шинэчлэх зайлшгүй шаардлагыг бий болгож байгаа юм. Тиймээс ЭБЭХЯ-наас шинэ бодлого зорилтыг хэрэгжүүлэхэд анхаарч, улс орны хөгжлийн чанартай томоохон төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээр ажиллаж байна. Үүний нэг жишээ нь эрчим хүчний шинэ эх үүсвэрийг барьж байгуулах асуудлыг үндсэндээ шийдэж, тендер зарлах

л үлдээд байна. Дээрх чуулга уулзалтын гол үндсэн зорилго ч шинэ эх үүсвэрийн талаар хөрөнгө оруулагчдад танилцуулахад чиглэж байлаа. Уул уурхайн хөгжлөөс улсын халаасанд ихээхэн мөнгө орж ирэх ирээдүйн хандлагатай уялдан, мөн эрчим хүчний шинэ бодлого, эрх зүйн орчин гадна, дотнын хөрөнгө оруулагчдыг татах эхлэлийг тавьж байгааг энэхүү хурал харуулсан юм. 820 МВт-ын хүчин чадалтай шинэхэн станцын асуудал олон хөрөнгө оруулагчийн сонирхлыг төрүүлж байгаа нь лав. Тухайлбал, Францын “Далика” групп манай улсын ирээдүйн хөгжлийн гол түлхүүр болсон тавдугаар станцыг ихэд сонирхож, асуудалд нухацтай хандаж байлаа. Ер нь хөрөнгө оруулагчид орж ирэх эрх зүйн орчин хэр бүрдсэн юм, эрчим хүчний үнэ тариф ямар байгаа вэ гэсэн хоёр асуудалд л гол анхаарлаа төвлөрүүлж байгаа нь илт харагдана лээ. Тэгвэл төрөөс

PPP-гийн зарчмаар эрчим хүчний томоохон төслүүдийг хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн, нөгөө нь үнэ тарифыг зах зээлийн бодит өртөгт ойртуулахад чиглэсэн алхмууд хийж байгаагаа салбарын удирдлагууд тайлбарласан. Мөн хурлын төлөөлөгчид нүүрсээ ухаж эрчим хүч гаргахаас гадна сэргээгдэх эрчим хүчийг түлхүү хөгжүүлэхэд анхаарал хандуулсан. Ялангуяа импортын эрчим хүчийг халахад гол нөлөө үзүүлэхүйц томоохон хэмжээний усан цахилгаан станц барих цаг болсон тухайд, энэ асуудлыг ажил хэрэг болгох талаар авууштай үнэтэй саналууд хэлж байсан.

Эцэст нь ЭБЭХ-ний сайд Д.Зоригт эрчим хүчний бодит байдал, асуудал, бодлого шийдвэр, хэрэгжүүлэх төслийнхөө талаар гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдад танилцуулсан ийм уулзалтыг салбарын холбоодоос жил бүр зохион байгуулж байхыг уриалсан юм. ■

Судалгаа

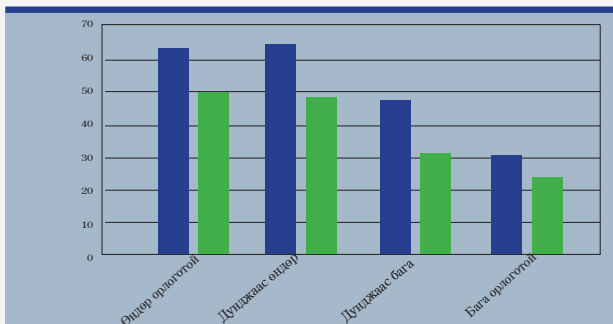
Жижиг, дунд үйлдвэрийн санхүүжилтийн зарим асуудал

С.Байгалмаа, /ХААИС-ийн докторант/

Жижиг, дунд үйлдвэр (ЖДҮ) нь улс орны эдийн засагт чухал үүрэг гүйцэтгэж, эдийн засгийн өсөлтийг эрчимжүүлэх, ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулахад ашигладаг стратегийн арга хэрэгсэл гэж үздэг.

Орлогын түвшингээс хамааран ЖДҮ-ийн эдийн засагт гүйцэтгэж буй үүрэг, ач холбогдол нэлээд ялгаатай байна.

Зураг 1. ЖДҮ-ийн ажил эрхлэлт ба ДНБ-д эзэлж буй хувь

Зураг 2. Албан бус хэвшлийн ажил эрхлэлт ба

ДНБ-д эзэлж буй хувь

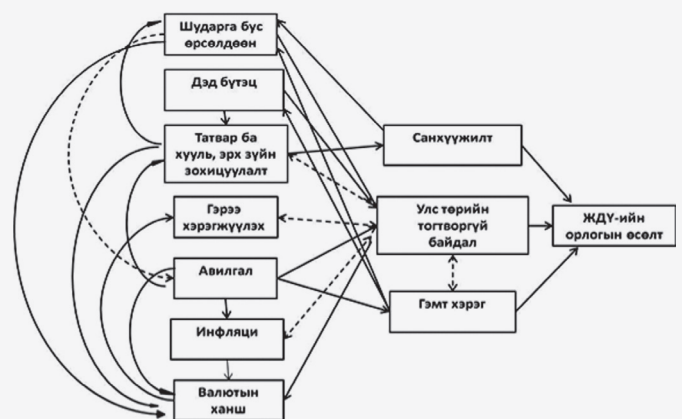
Нэг хүнд ногдох орлого өндөртэй улс орнуудын ДНБ-ий 60 гаруй хувь, ажил эрхлэлтийн 50 орчим хувийг ЖДҮ бий болгодог бол орлогын хэмжээ бага улс орнуудын ДНБ-ий 50 гаруй хувь, ажил эрхлэлтийн 50 орчим хувийг албан бус сектор бий болгож байгаагаас үзэхэд ЖДҮ-ийн гүйцэтгэх үүрэг эдийн засгийн хөгжлийн түвшнээс хамааран өөр өөр байна.

Монгол Улсад 2010 оны байдлаар 40.9 мянган аж ахуйн нэгж идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж байгаа ба үүний 99 хувь нь 49 хүртэл ажиллагсадтай. Идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжийн 14.9 хувь нь үйлдвэрлэлийн, 85.1 хувь нь худалдаа, үйлчилгээ, зөөлөн дэд бүтцийн салбарт ажиллаж байна.

2010 онд жижиг, дунд үйлдвэрийн салбар дотоодын

нийт бүтээгдэхүүний 54 хувийг, нийт ажиллагсдын 25.6 хувийг эзэлж байна (Ц.Ням-Осор, 2011). Дунджаас доогуур орлоготой улс орны үзүүлэлттэй харьцуулбал Монгол Улсын ЖДҮ-ийн эдийн засгийн хувь нэмэр өндөр байгаа боловч ажил эрхлэлтэд эзлэх хувь бага байна. Энэ нь, манай улсын цөөн аж ахуйн нэгж ажлын байрыг хамгийн ихээр бий болгох үйлдвэрийн салбарт ажиллаж байгаатай холбоотой байж болно.

ЖДҮ-ийн хөгжилд бизнесийн орчин ихээхэн чухал ач холбогдолтой. Дэлхийн банкнаас хийсэн судалгаанд ЖДҮ-ийн өсөлтөд санхүүжилт, улс төрийн тогтворгүй байдал, гэмт хэрэг шууд нөлөөлдөг бол манай орны хувьд зээл авах, бизнес эхлүүлэх, үл хөдлөх хөрөнгийн бүртгэл зэрэг хүчин зүйл хүчтэй нөлөө үзүүлж байна. Энэ нь бизнесийн орчныг сайжруулах гэсэн төр засгаас тавьж буй зорилттой нийцэж байна. Монгол Улсын ЖДҮ-ийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс дэлхийн улс орнуудынхтай адил байна.

Эх үүсвэр: Эх үүсвэр: Агуагари М, Demircuc-Kunt, A, V. Maksimovic (2008) хуудас-38

Иймээс, ЖДҮ-ийн өсөлтийг хангахыг хүсвэл улс төрийн тогтвортой байдлыг хангаж, санхүүжилтийг хялбар болгоход чиглэсэн санхүүгийн салбарын шинэчлэлийг хийх нь хамгийн үр дүнтэй арга юм.

ЖДҮ-ийн өсөлтөд санхүүжилтийн үзүүлж буй нөлөө

Манай улсын ЖДҮ-ийн өсөлтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн регресс болон корреляцийн шинжилгээг хийж үзэхэд зээл нь үйлдвэрүүдийн хөрөнгө, тогтмол зардал, хувьсах зардал ажиллагсдын тоо, орлого, ашигт (0.5680,07081,04892, 06423, 05716,0.6431) эерэг хамааралтай байна. Тэгэхлээр санхүүжилтийг нэг төгрөгөөр нэмэгдүүлэхэд үйлдвэрийн ашиг 0.64

► төгрөгөөр, орлого 0.57 төгрөгөөр тус тус нэмэгдэнэ гэсэн үг. Мөн регресс шинжилгээгээр ашиг нь зээл, хувьсах зардал, ажилчдын тооноос хамаарах мэдрэмж (01642, 06224, 02189) байгаа нь эдгээр хүчин зүйлсийн хэмжээ 1 хувиар нэмэгдэхэд ашгийн нэмэгдэх хувийг илэрхийлнэ. Дээрх судалгаануудаас үзэхэд санхүүжилтийг нэмэгдүүлэхэд үйлдвэрлэгчдийн үр ашиг өсөх нь дамжиггүй байна.

Өмнө хийсэн эрдэмтдийн судалгаанаас үзэхэд санхүүжилтийг нэг хувиар өөрчлөхөд үйлдвэрлэлийн өсөлт 3.2 хувь өөрчлөгдөнө гэж дүгнэсэн байдагтай харьцуулахад манай ЖДҮ-ийн хөгжилд санхүүжилтийн үзүүлэх нөлөө адил байна. Манай жижиг дунд үйлдвэрүүдийн 4.7 хувь нь арилжааны банк болон төрийн хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдан санхүүжилтийг авдаг аж.

Санхүүжилтийн хүртээмжийн онол: Бэрхшээл ба шийдлүүд

Хүн амын зарим нэг бүлэг нь санхүүгийн үйлчилгээг ашиглахгүй байгаа нь санхүүжилтийн хүртээмжийн бэрхшээл үүссэн гэсэн утгыг заавал илэрхийлэхгүй. Бизнесийн үйл ажиллагаагаа явуулахад өөрийн хөрөнгө дутагдаж байгаа тохиолдолд гаднын санхүүжилтийн эх үүсвэр олдохгүй байгааг санхүүжилтийн хүртээмжийн асуудал үүссэн гэнэ. Санхүүжилтийн хүртээмжийн асуудал яагаад үүсэж байна вэ? Бизнес эрхлэгч санхүүжүүлэгч хоёр тухайн бизнесийн эцсийн үр ашгийн талаар өөр өөр хүлээлттэй байгаад учир оршиж байна. Бизнес эрхлэгчийн хүлээж буй өгөөж өндөр байхад санхүүжүүлэгчийн тооцоолж буй өгөөж бага байх ба тооцоолсон үр ашиг санхүүжилтийг эргэн төлөхөд саад болно гэж үзсэнтэй холбоотой.

ЖДҮ-ийн санхүүжилтийн

хүртээмж хязгаарлагдмал байгаагийн үндсэн шалтгаан

Эх үүсвэр: Өөрийн судалгаа

• Мэдээлэл хомс

Арилжааны банкны зээлийн эдийн засагчдын 80 хувь нь жижиг, дунд үйлдвэрийн бизнес төлөвлөгөө, санхүүгийн тооцоо, баримт банкны шаардлагыг хангадаггүй, 53 хувь нь бизнесийн туршлагагүй тул тэдэнд зээл олгох боломжгүй, 20 хувь нь тэдний зээлийн түүхийг шалгах боломжгүй гэж хариулжээ. Мөн жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдийн зээлийн түүхийг шалгах боломжгүй гэж тэдний 20 хувь хариулсан байна. Банкны зээлийн мэргэжилтэнд олгож буй шагнал урамшуулал нь тэдний зээлийн багцын чанартай шууд холбоотой тул зээлийн хүсэлтэд ямар нэгэн эргэлзээ байгаа бол зээлийн мэргэжилтэн зээлийг батлахгүй.

• Гүйлгээний зардал өндөр

Зээлийн хэмжээнээс үл хамааран банкны ажилтан зээлийн хүсэлт, баримт бичгүүдэд үнэлгээ өгч дүгнэлт гаргахад адил цаг зарцуулна. Жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчид ихэнхдээ бага хэмжээний зээл хүсдэг тул банкны хувьд уг зээлд ногдох зардал өндөр гардаг. Зээлийн хэрэгцээ, шаардлага өндөр байгаа нь банкуудад сорчлон сонгох нөхцөлийг бүрдүүлж эрсдэл болон захиргааны зардал ихтэй ЖДҮ-ийн санхүүжилтаважболомжбагабайна. Банкны зээлийн эдийн засагч нар барьцаа хөрөнгө зээлийн шийдвэр гаргахад их чухал болохыг дурдсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан эдийн засагчдын 73 хувь нь жижиг, дунд үйлдвэрийн барьцаа хөрөнгө банкны шалгуурыг хангадаггүй гэжээ. Эдийн засгийн институтын бүтэц нь мэдээлэл солилцоо, гүйлгээний өртөг, гэрээ хэлэлцээрийн хэрэгжилтэд нөлөөлдөг. Төрийн байгууллагын хөгжил сул байгаа нөхцөлд, гэрээ хэлэлцээрийг байгуулах, хэрэгжүүлэх, мэдээллийг олж авах маш хүндрэлтэй байдаг. Үүнээс болж, Монгол Улсад банкууд эрсдэлээ бууруулахын тулд дараах гурван зүйлд түшиглэж байна. Үүнд: 1) хувь

хүмүүсийн хоорондын харилцаа, 2) барьцаа (боломжтой бол байр, орон сууц) хөрөнгө, 3) хамтын, бүлгийн хяналт зэрэг болно. Харилцааны санхүүжилт, барьцаа хөрөнгө, бүлгийн хяналт зэрэг нь санхүүжилтийн хүртээмжийг нэмэгдүүлдэг ч, зөвхөн тухайн бүлгийн эсвэл, хөрөнгөтэй эсвэл танилтай хүнд боломжийг бий болгож байна.

Санхүүжилтийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд төрийн оролцоо

Зарим тохиолдолд санхүүгийн хөгжлийг эрчимжүүлэхийн тулд төрийн оролцоо хэрэгтэй болдгийг ихэнх эдийн засагч зөвшөөрдөг ч төр яаж оролцох вэ гэдэгт нэг хариулт алга. Энэ асуудалд судлаачид хоёр туйлын эсрэг үзлийг баримталж байгаа нь: шууд оролцох эсвэл огт оролцохгүй байх үзэл баримтлал.

Зах зээл санхүүжилтийн хүртээмжийн асуудлыг өөрөө шийдэж чадахгүй байгаа тул санхүүгийн эх үүсвэрийг төвлөрүүлж ЖДҮ-д хуваарилахад төрийн идэвхтэй оролцоо чухал гэж шууд оролцооны үзэл баримтлалыг дэмжигчид үзэж байна. Харин “битгий оролц” үзэл баримтлалыг дэмжигчид Засгийн газар санхүүгийн зуучлалд шууд оролцсоноор сайн зүйл хийхээс илүү муу уршгийг бий болгоно иймээс орчныг бүрдүүлж банк, санхүүгийн байгууллагад тулгарч байгаа бэрхшээлийг шийдэхэд туслах хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Энэ хоёр үзэл баримтлалын дунд төрийн оролцоог уламжлалт бус байдлаар хэрэгжүүлэх санааг дэмжсэн шинэ гурав дахь үзэл баримтлал (зах зээлийн баримжаатай оролцооны үзэл баримтлал) саяхнаас гарчээ. Гурав дахь үзэл баримтлалын санаа нь “битгий оролц” үзэлтэй ижил боловч санхүүгийн зах зээлд төрийн оролцоо хязгаарлагдмал хүрээнд байж болохыг хүлээн зөвшөөрчээ. Санхүүгийн хөгжлийн хувьд хамгийн чухал нь институцийн хөгжил гэдгийг хүлээн зөвшөөрч байгаа ч богино хугацаанд институци хөгжиж байх үед төр зах зээлийн оролцогчидтой хамтран зарим нэг үүргийг хүлээж болно гэдэг саналыг энэ үзэл баримтлал дэвшүүлж байна. ■

Глобал эдийн засаг

Грек улс
мөхлийн
ирмэгт
ирлээ

Олон улсын “Standard & Poor’s” агентлаг зургадугаар сарын 14-нд Грекийн зээлжих зэрэглэлийг “CCC” түвшинд очтол бууруулснаа мэдэгдсэн нь дэлхийн хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслүүдийн дунд шуугиан дэгдээв. Учир нь, ийм муу зэрэглэлтэй орон хаа ч үгүй билээ. Ер нь Грекийн асуудал Европын төдийгүй дэлхийн эдийн засгийн “шүдний өвчин” болоод удаж байгааг бид мэднэ. Тус улсын гадаад өрийн хэмжээ ДНБ-ээсээ давсны зэрэгцээ төсвийн алдагдал нь талийсан бөгөөд санхүүгийн асуудал нь улам лавширч байх зуур улс төрийн тогтворгүй байдал ч түгшээж эхлээд байгаа юм.

Ердөө жил гаруйн өмнө “Standard & Poor’s” Грекийн зээлжих зэрэглэлийг “BBB+” буюу дажгүй өндөр түвшинд үнэлж байсныг сануулах юун. Гэтэл энэ хугацаанд тус улсын эдийн засгийн хувьд Олон улсын валютын сангийн хөтөлбөрийн хүрээнд төсвийн алдагдлаа харьцангуй бууруулснаас өөр ямар ч өөрчлөлт гараагүй атал хамгийн муу зэрэглэлээр сюрприз барьсан нь юуных вэ? Зээлийн чансаа тогтоогч агентлагууд хямралыг урьдчилан таамаглаж чадаагүй, улс орнуудын чадварыг хэт дээгүүр үнэлсэн байсан зэргээр шүүмжлэгчдээс жавтий хүртсэнийхээ хариу үйлдлийг ийнхүү гаргаж байгаа ажээ.

Ямартай ч S&P агентлагийн шинжээчид Грекийн авсан зээлээ эргүүлэн төлөх чадварыг Пакистан, Эквадоруос ч доогуур үнэлчихээд байна. Эдүгээ Грек улс хүнд байгааг тус агентлагийн мэргэжилтнүүд хэлсэн хэлээгүй дэлхий тэр аяараа мэдэж байгаа учир “оройтсон борооны хойноос цув нөмөрлөө” хэмээн олон хүн үзэж байгаа билээ. Ер нь тус улс цаашид оршин тогтнох уу, үгүй юу

гэдэг асуулт олны анхаарлыг татаж байгаа юм.

Өнөөдөр Грекийн Засгийн газрын өрийн бичиг дэлхийд хамгийн өндөр үнэтэйд орж байгаа нь хөрөнгө оруулагчид энэхүү санхүүгийн хэрэгслийг илүү эрсдэлтэй хэмээн үзэж байгаагийнх биз ээ. Хэрвээ тус улс дампуурах юм бол энэ нь евро бүсийн нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлөх нь гарцаагүй. Дэлхийн нөөцийн валютын нэг еврогийн байр суурь болоод Грекийн араас орох магадлал тун ч өндөртэй Португал, Испани болон Италийн нөхцөл байдалд ч хүнд цохилт үзүүлэхээр байгаа ажгуу.

Тиймээс Грекийн асуудлыг шийдэж өгөхгүй бол горьгүй гэдгийг Европын эрх баригчид эртнээс ухамсарлаж, Европын холбоо Олон улсын валютын сантай хамтран 110 тэрбум еврогийн хөнгөлөлттэй зээлийн хөтөлбөр баталж, санхүүгийн тусламж үзүүлэх болсон ч грекчүүдийг хямралаас татаад гаргаад ирж чадсангүй. Тус улсын байдал бодож байснаас хамаагүй ээдрээтэй гэдэг нь нэгэнт тодорхой болсон бөгөөд илүү далайцтай арга хэмжээ шаардлагатай байгаа аж.

Европын эрх баригчид Грекийг дампууруулчихыг хүсэхгүй, яаж ийгээд аргалах арга зам эрэлхийлж байгаа ч тэдний хүссэнээр болдоггүй нь түвэгтэй. Мөнгө гаргах эсэхийг Европын холбооны удирдагчид мэддэг юм биш, харин Европын тодорхой орнууд шийддэг бөлгөө. Гэвч тэд грекчүүдэд туслах гэж нэг их яарахгүй байгааг сануулах хэрэгтэй болов уу. “The Financial Times”-ын тооцоолсноор 2014 оны сүүлч гэхэд Грек улсад 172 тэрбум евро хэрэгтэй болох юм билээ. Үүний 57 тэрбумыг Европын холбоо болон ОУВС-гийн нээлттэй зээлийн шугамаар, 30 тэрбумыг төрийн өмчийг хувьчлах

хөтөлбөрийн дагуу олчихлоо гэхэд цаана нь 85 тэрбум евро сох дутаад байгаа юм.

Грекийн Ерөнхий сайд Йоргос Папандреу шинэ Засгийн газар байгуулж, “улайссан” төсвөө хэвийн байдалд оруулах төлөвлөгөөгөө ахин дахин боловсруулж байх зуур төсвөө танах төрийн бодлогыг эсэргүүцсэн жагсаал, цуглаан ахиад л Афиныг амраасангүй. Олон улсын валютын сан, Европын холбооноос зээл авсынхаа хариуд Грекийн эрх баригчид бүсээ чангалах шаардлагатай болсон билээ.

Төсвийг тогтворжуулах хөтөлбөрийн хүрээнд тус улсын Засгийн газар төрийн албан хаагчдынхаа цалинг хасаж, татварын хэмжээг нэмсний зэрэгцээ тэтгэврийн насыг дээшлүүлсэн. Үүнийхээ ачаар Грекийн эрх баригчид төсвийн алдагдлаа мэдэгдэхүйц багасгаж чадсан ч үйлдвэрчний эвлэлүүд, хувийн хэвшлийнхэндээ дарамтлуулсаар жил тойрч байгаа билээ.

Төрийн албан хаагчид нь ажил хаяж, жагсаал цуглаан зохион байгуулах нь Афины хувьд бараг л хэвийн үзэгдэл болоод буй. Харин сөрөг хүчнийхэн нь Ерөнхий сайдаа албан тушаалаас нь огцруулж, Олон улсын валютын сангийн нөхцөлийг өөрчлөх шаардлага тавьж байгаа нь шинэ Засгийн газрын рейтингийг шалдаа буулгаад байгаа аж. Ийнхүү их өр улс төрийн тогтворгүй байдлыг даллаж эхэлжээ.

ХБНГУ-ын канцлер Ангела Меркель, Францын Ерөнхийлөгч Николя Саркози нарын уулзалтын нэгэн чухал сэдэв Грекийн санхүүгийн хямрал болсныг “Reuters” мэдээлсэн. Афинчуудын хувь заяаг гагцхүү Европын бусад орны ард түмэн шийдэхдээ тулаад байна хэмээн ажиглагчид үзэж байна. ■

Шог зургийг А.Амарсайхан

Ногоон хөгжил

Хүрэн эдийн засгаас ногоон эдийн засагт шилжих хөтөлбөр цаасан дээр...

Д.Бэхээ

Сүүлийн үед монголчууд ногоон өнгийн талаар ярьдаг, бичдэг, сонгодог болоод байна. Тоо нь улам л нэмэгдээд буй телевизүүд ч ногоон хөгжлийн сэдвээр шоу нэвтрүүлгүүд хийж, ач холбогдол талаас харуулахыг хичээх боллоо. Энэ бол сайн зүйл. Ахиц дэвшил авчрахын дохио. Байгаль дэлхийгээ бодитойгоор хайрлан хамгаалах, ногоон эдийн засгийг хөгжүүлэх тухай асуудал гадаад ертөнцөд бүр газар авсан, жинхэнэ бодитой ажил хэрэг болоод явж байна. Улс орон бүр өөрийн онцлог хөгжилдөө тохирсон ногоон бодлогыг эн тэргүүнд тавиад, хэрэгжүүлэхийг төрийн тэргүүнээсээ эхлэн ард иргэдээ уриалан дуудаж ажиллаж байна.

Ер нь энэ л эгэлхэн цэнхэр гаригаа бид л хайрлаж хамгаалахгүй юм бол хэн хайрлах вэ? Уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг

дэлхийн бүх хүн, улс орноороо нэгдэн нийлж тэмцэхгүй юм бол өөр хэн тэмцэх вэ. Өмнөд Солонгосын Ерөнхийлөгч ногоон улс, муж, дүүрэг, бүр ногоон иргэд болохын төлөө ард иргэдээ уриалан дуудаж буй сайн мэдээ Та үзсэн үү. Энэ улс чинь өөрөө ногоон ой төгөлөөр хүрээлэгдсэн ногоон байгууламж бүхий орон шүү дээ. Дэлхийн дээд хэмжээний уулзалтууд ч ногоон эдийн засгийн тухай л ярьж асуудлыг хэлэлцэж байна. Өөрөөр хэлбэл, ногоон эдийн засгийг хөгжүүлэх, байгаль эхийг хайрлан хамгаалахыг л уриалж байна. Төрийн бодлого шийдвэр ч ийм л хөгжилтэй холбоотой асуудлыг хамгийн түрүүнд авч хэлэлцэж байна. Харин манайд ямар байна гэж Та асуух биз ээ.

Сэтгүүлч хүний хувьд энэ асуултад үнэхээрийн учир дутагдалтай байна аа л гэж

хариулъя. Энэ тухай ярьж, асуудлыг хөндөж байгаа хүн ч ховор байна. Яахав өөрсдийнхөө, салбарынхаа, байгууллагынхаа, мэргэжлийнхээ хүрээнд ярьдаг хүмүүс байгаа л даа. Гэхдээ энэ асуудал өөрөө том учраас том л шатанд ярьж, төрийн шийдвэр, хууль дүрмийг шаардаж байна. Яг өнөөгийн байдлаар иргэдийн, төрийн түшээдийн сэтгэлгээ ногоорохыг хүлээвэл бид дэлхийгээс хэдийнэ хожимдчихсон байх вий. Харин хүрэн эдийн засгаас ногоон эдийн засагт шилжих тухайд эртнээс ярьж хэлж, сануулж яваа хүн бол Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхимын дарга С.Дэмбэрэл гэдгийг мэдэх юм. Тэрбээр асуудлын учир начир, ач холбогдол, сөрөг талын талаар хангалттай ярьж, төрийн түшээдэд ойлгуулж, төрийн шийдвэр гаргуулахын төлөө шаргуу зүтгэж

► буйг одоо хүмүүс мэддэг болсон биз ээ. Түүний энэ зүтгэлийн хүчинд Танхим, Засгийн газрын хамтарсан ажлын хэсэг байгуулагдаж Хүрэн эдийн засгаас ногоон эдийн засагт шилжих үндэсний хөтөлбөрийн төслийг боловсруулсан. Ерөнхий сайд С.Батболд ч ихээхэн дэмжиж байсан билээ. Төр, хувийн хэвшлийн тэргүүнүүд санаа сэтгэл, шийдвэрүүдээ нийлүүлж байгаад энэхүү хөтөлбөрийг баталж, улс орон төдийгүй, ард иргэд, үр хойчдоо хамгийн том буян үйлдэх нь хэмээн баярлаж байсан олон хүн бий. Гэвч мөнөөх үндэсний хөтөлбөр цаасан дээр л дурайсаар жил хагас гаруйн хугацааг авлаа. Энэхүү хөтөлбөрийг Бизнесийн орчны шинэтгэлийн жилийн хүрээнд буюу 2010 оны эхний хагас жилд боловсруулаад Засгийн газраар батлуулах төлөвлөгөө явж байсан. Холбогдох бүх төрийн болон төрийн бус байгууллагын саналыг авч боловсруулсан гэгддэг энэ хөтөлбөр хэдий хэр хугацаанд тоосонд дарагдаж хэвтэх бол.

Уг тус хөтөлбөрийн гол зорилго нь дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг нэгдэж, байгаль орчноо хамгаалж, ногоон сэтгэлгээ бүхий цэвэр орчинд амар тайван сэтгэл тэнүүн амьдрах, үр хойчдоо үймээн сандаачаагүй сайхан байгаль, эх орноо үлдээх л юм шүү дээ. Үүний тулд төр, засгаас ямар шийдвэр, хууль дүрэм гаргах ёстой, албан газар, үйлдвэр, компаниуд түүнийг нь үйл ажиллагаандаа хэрхэн мөрдөх, тэгээд ард иргэд хэрхэн дэмжиж ажиллах юм гэдгийг л нарийн тусгасан хөтөлбөр юм билээ. Гэхдээ алдаа онооны зүйл бий л байх. Засаад залруулаад, ойлгуулаад таниулаад явж болох л.

Гэтэл төрийн түшмэдүүд энэ хөтөлбөрийн тухай ярих нь бүү хэл сонирхох ч үгүй байна. Уул уурхай, орд газар, эрдэс баялаг, эдийн засгийн өсөлт, их мөнгө, баяжих тухай л амаа чилтэл ярьж байна шүү дээ. Зарим гишүүн мөнөөх урт нэртэй хууль буюу ой мод, гол мөрнийг хамгаалах эцсийн зорилготой хуулийг хүртэл цуцлах тухай яриад явж байна. УИХ-ын гишүүд нь ийм сэтгэлгээтэй байхаар ногоон эдийн засгийн хөгжил манайд хэр явах бол. Гэхдээ өнгө мөнгө, авлига хээл хахууль, хүнд

суртал, албан тушаалд идэгдсэн төрийн эрхмүүдээс илүүтэй ард иргэдийн байгаль эхийг хайрлан хамгаалах сэтгэлгээ бүхнээс чухал юм. 2012 оны УИХ-ын сонгуульд уул уурхай, алт мөнгө ярьсан нь ард иргэдээс “0” үнэлгээ авч, ногоон дэлхий, байгаль орчин, дээрх хөтөлбөрийг баталж хэрэгжүүлэх талд санаачилгатай ажиллаж, ногоон эдийн засгийн талаар ярьсан, хэлсэн, санаа зовсон нэр дэвшигч, нам, хувь хүмүүс ялалт байгуулаасай.

2012 оны сонгуулийн өмнө намуудын хөтөлбөрт суулгаж өгнө

Ингээд энэхүү хөтөлбөрийг засаг төрөөс яагаад авч хэлэлцэхгүй байгаа талаар МҮХАҮТ-ын дарга С.Дэмбэрэлээс тодруулга авсан юм.

-Хүрэн эдийн засгаас ногоон эдийн засагт шилжих үндэсний хөтөлбөр цаасан дээр л байсаар байна. Та ямар бодолтой явна вэ?

-Уг хөтөлбөрийг батлах хэрэгжүүлэх талаар хүнд суртал энээ тэрээг олж харахгүй байна. Энэ нь нэлээд хэдэн зүйлтэй холбоотой. Тухайлбал, иргэдийн сэтгэлгээ ногоон болоогүй байна. Бүтцийн асуудал бий. Хүрэн эдийн засгаас ногоон эдийн засаг нэртэй тус хөтөлбөрт холбогдох бүх яамнаас санал авч оруулсан. Доторх зорилт нь олон яамны үйл ажиллагааг хамарч байгаа. БОАЖЯ байгаль орчныг хамгаалах талаас ажиллах байх. Ногоон эдийн засгийн номлол, үзэл баримтлал, түүн дээр суурилсан хөтөлбөр гэдэг талаас ажиллах газар нь Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хороо.

Хөтөлбөрийн төслийг УИХ-ын хэд хэдэн гишүүнд явуулсан. Ер нь ямар ч тохиолдолд Монгол Улс ногоон эдийн засгийн үзэл баримтлалтай байхын тулд хөтөлбөрийг маргааш биш, өнөөдөр батлаад явах ёстой. Тэгэхгүй бол дэлхийн хандлагаас, өөрсдөөсөө хожимдоно. Өнөөдрийн манай төрийн боловсруулж буй бодлого, шийдвэр, хөтөлбөрт байгаль орчноо хамгаална, хайрлана

гэж ярьж байгаа ч асар их нүүрс баялгийг ашиглаж, дотоодын нийт бүтээгдэхүүнээ өсгөх л ерөнхий концепц яваад байна.

Үнэхээр л улс орон, байгаль эхдээ санаа зовж буй бол ДНБ-ий жилийн тооцоог гаргаад түүн дотроос ногоон өнгөтэй нь хэдэн хувьтай байна гэдэгт анализ хийгээд ногоон бүтээгдэхүүнийг өсгөхөд анхаарч ажиллах шаардлагатай. Засгийн газрын ногоон худалдан авалтыг 2020 он гэхэд 20 хувьд хүргэх зорилт тавих ёстой. Энэ ойлголт байхгүй байна.

Тэгвэл ийм ногоон сэтгэлгээг чухалчилж, яам агентлаг бүрийн төлөвлөгөөнд суулгаж, хяналт тавьж шаарддаг байх ёстой. Тендерийн хуулиндаа ч тусгаад өгөх хэрэгтэй. Танай яамны энэ жилийн төлөвлөгөөний төдөнхувийг ногоон худалдан авалт эзлэх ёстой шүү гэж шаарддаг байх. Гэтэл төрд ногоон бодлогын сэтгэлгээ алга. Яахав энэ зүгээр санаа шүү гээд л өнгөрөхөөс хэрэгжүүлэх жинхэнэ ажил хэрэг болгох орчин бүрдээгүй байна.

Бид чинь дэлхийн шинэ хандлагаас нэлээд хоцорчихсон яваа шүү дээ. Бүр алсад хоцорчихгүйн тулд одооноос хөдлөх хэрэгтэй байна. Ногоон гэхээр гүн гүнзгий, айхавтар зүйл биш л дээ. Улс орны хөгжлөө, ирээдүйгээ арай өөр өнцгөөс харж төлөвлөх л энгийн зүйл юм шүү дээ.

-Цаасан дээрх энэ хөтөлбөр амьдралд хэзээ буух бол?

-2012 оны УИХ-ын сонгуулийн өмнө намуудын хөтөлбөрт энэ хөтөлбөрийн хэрэгжүүлэх талаар суулгаж өгнө. Саяхан Иргэний зориг-Ногоон намтай энэ чиглэлээр хамтран ажиллахаар гарын үсэг зурсан. Одоо удахгүй бусад намтай энэ чиглэлээр ажиллана. Монголын нөхцөлд сонгуулийн амлалтыг ашиглаж ажиллах нь хурдан юм шиг байна.

-Хөтөлбөрийн таван 20-ын зарчим гэж юуг хэлээд байна вэ? Товч тайлбарлана уу?

-Зарим нэг томоохон зорилтыг, асуудлыг хүмүүсийн тархи толгойд ойлгуулахын тулд энгийн бөгөөд өвөрмөц үг хэрэглэх хэрэгтэй байдаг. Европын холбоонд дөрвөн 20-ын зарчим гэж бий. Татварын

» реформыг хэрэгжүүлэхдээ дөрвөн 10-ын зарчим нэрийг ашиглаж байсан. Түүн шиг л таван 20-ын зарчим гэдгийг гаргаж ирсэн. 2020 он гэхэд Засгийн газрын худалдан авалтыг 20 хувьд хүргэх, сэргээгдэх эрчим хүчний суурилагдсан хүчин чадлыг 20 хувьд хүргэх, эрчим хүчний үр ашгийг 20 хувиар дээшлүүлэх,

байгаль руу оруулах хөрөнгө оруулалтыг 20 хувиар нэмэгдүүлэх гэх мэт зорилт тавьсан. Уг нь ногоон эдийн засаг нь захиргааны болон ухуулан сурталчлах замаар бус сэдэл санаан дээр тулгуурладаг. Өнөөдөр манайд усны, ой модны төлбөр гэж тус тусад нь авч үзээд байгаа. Тэгвэл Европт экосистемийн үйлчилгээний

төлбөр гээд л иж бүрнээр нь авч үзсэн байдаг. Өөрөөр хэлбэл экосистем бидэнд үйлчилгээ үзүүлж байна гэдэг утгаар хандсан байх жишээтэй. Европыг холбооны экосистемд хандсан зөвлөмжийг хүртэл орчуулах гэх мэтчилэн шинэ өнцгөөс хандахыг хичээсэн хөтөлбөр байгаа юмаа. ■

Хөтөлбөрийн агуулгаас товчлон хүргэж байна.

“ХҮРЭН” ЭДИЙН ЗАСГААС “НОГООН” ЭДИЙН ЗАСАГТ ШИЛЖИХ ҮНДЭСНИЙ ХӨТӨЛБӨР

Нэг. Хөтөлбөрийн зорилго:

Хөтөлбөр нь Монгол орны хөгжлийн бодлогыг “Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого /2008-2021”, дэлхийн нийтээр баримталж буй “тогтвортой/ногоон” хөгжлийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн шинэчлэн томъёолох, хууль эрхзүйн орчныг шинэчлэхэд чиглэсэн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн цогц арга хэмжээ авахад чиглэж байна.

Хөтөлбөрийн үндсэн зорилт:

“Таван 20”- 20/20/20/20/20/ буюу 2020 он дуустал хугацаанд

1. Эрчим хүчний үр ашгийг 20% -иар нэмэгдүүлэх,
2. Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийг суурилагдсан чадлын 20%-д хүргэх,
3. Хүлэмжийн хийн ялгарлыг 20%-иар бууруулах,
4. Байгальд оруулах хөрөнгө оруулалтыг 20 хувиар нэмэгдүүлэх,
5. Ногоон худалдан авалт"-ыг Засгийн газар,

орон нутгийн төсвийн нийт худалдан авалтын 20%-д хүргэхэд оршино.

Хөтөлбөрийн ач холбогдол:

- Хөгжлийн бодлогыг дэлхийн хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлнэ,
 - Ногоон ДНБ, бодит хадгаламж зэрэг ногоон эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг ашиглан нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, бодлогыг тодорхойлдог болно,
 - Байгалийн нөөц баялгийн хэрэглээний үр ашгийг нэмэгдүүлнэ,
 - Байгаль орчны доройтол, бохирдлыг бууруулна,
 - Хүлэмжийн хийн ялгарал багатай хөгжлийн үндсийг тавина,
- Хоёр. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хугацаа,**
3.1. Хөтөлбөрийг 2011-2020 оны хугацаанд 2 үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ:
а/эхний буюу үндсэн үе шат: 2011-2015 он;
б/хоёрдугаар буюу зорилтот үе шат: 2016-2020 он.

Мэдээ

Эко төслүүдийг уралдууллаа

“Зуунымэдээ” сонин, Монголын энтерпренерүүдийн холбооноос санаачлан Монгол Улсад анх удаа зохиосон байгальд ээлтэй бизнесийн шилдэг төсөл шалгаруулах олон улсын уралдаан өнгөрсөн зургадугаар сарын 6-10-нд болж өндөрлөлөө. Өнгөрсөн мягмар гаригт төрийн ордонд нээлтээ хийсэн “Ногоон бизнес-тогтвортой хөгжил 2011” уралдааныг Монгол Улсын Шадар сайд М.Энхболд нээж үг хэлсэн юм.

Дэлхийн 17 орноос хүрэлцэн ирсэн 16-35 насны залуус байгальд ээлтэй бизнесийн төслүүдээ сойсон бөгөөд 33 багаас найм нь шилдгээр шалгарч, 1000-3000 ам.долларын шагналаа гардан авчээ. Нарны эрчим хүчийг ашиглаж гэртээ зөөврийн зай цэнэглээд, хэрэгцээт газраа ашиглаж болох өвөрмөц шийдэл,

хогийг ангилж ялгах ажлыг хөнгөвчлөх арга зам гээд олон сайхан “ногоон” санаа энэхүү тэмцээний үеэр урган гарсан байна.

Төслөө уралдуулж, үзэсгэлэнгээ гаргасан олон орны эко залуус Монголын Үндэсний цэцэрлэгт хүрээлэнд мод тарьж амжжээ. Манай оронд анх удаа зохион байгуулагдсан энэхүү эко төслийн уралдааныг санаачилсан Монголын энтерпренерүүдийн холбооны тэргүүн Б.Гармаасүрэн, “Зууны мэдээ” сонины Эдийн засгийн албаны дарга Ж.Цогзолмаа нарт зохион байгуулагчид хийгээд оролцогчид талархсанаа илэрхийлсэн юм. Залууст байгаль орчинд ээлтэй бизнес санаачилж, санхүүжилт олох урам зориг өгөх үг тэмцээн цаашдаа уламжлал болон зохиогдох биз ээ. ■

Байгальд ээлтэй хөгжил

Зээпарк (Seer park) дахь хиймэл нуур

Дэлхийд алдартай ногоон хот

Х.Хулан

“Ногоон” нэрээрээ дэлхийд алдаршсан энэ л хотод би таван жилийн туршид сурч, ажиллаж амьдарсан билээ. Гүн ногоон өнгөөр хучигдсан цэвэр агаарын жинхэнэ эх уурхай болсон Герман улсын Брайсгау дахь Фрайбург хот бусдаас нэг л онцгой. 850 жилийн түүхтэй, улсынхаа хамгийн дулаан, нарлагт тооцогддог, мөн оюутны хот хэмээн нэрлэдэг Фрайбургт оюутан насаа өнгөрүүлжээ. Гайхалтай, сонирхолтой, дурсамжаар дүүрэн он жилүүд минь энэ л хоттой салшгүй холбоотой билээ. Ногоон тодотголтой хотын хөгжил цэцэглэлт, ард иргэдийн амьдрал ахуй, сэтгэлгээ, боловсрол мэдлэгийг нь хараад өөрийн эрхгүй бахархах сэтгэл төрдөг сөн. Ялангуяа сүүлийн жилүүдэд дэлхийн улс орнуудын төрийн удирдлагуудын ярих болсон ногоон хөгжлөөр тэргүүлэгч Фрайбург

хотын хөгжилд манай Улаанбаатар маань хэзээ хүрэх бол гэсэн бодол байсхийгээд төрдөг байснаа нуух юун. Харин өнөөдөр сэтгэлд дотно тэр л хотынхоо тухай сэтгүүлийнхээ уншигчидтай хуваалцах гэж байгаадаа баяртай байна. Гэхдээ тэр өндөр гоё байшин, барилга, гудамж талбай гэхээсээ илүүтэй яагаад ногоон нэрээр алдартай болсон түүхээс эн тэргүүнд сонирхуулж байна.

Фрайбург “ногоон” болсон нь

Одоогоос гучаад жилийн өмнө буюу 1975-1977 оны хооронд тус хотын болон тойрон орших бүс нутгийн иргэд Германы түүхэнд анх удаа Вийль (Wyhl) дүүрэгт цөмийн цахилгаан станц барихыг хүчтэй эсэргүүцэл өрнүүлсний үр дүнд амжилт олж чаджээ. Орон нутгийн эрчим хүчний бодлогыг шинэчлэх шаардлага тэр үеэс цоо шинээр төрсөн гэж хэлж

болох юм. Чернобылийн атомын цахилгаан станцад томоохон осол гарсны дараахан 1986 оны зун хотын зөвлөлөөс “Дотоодын эрчим хүчний хангамжийн концепц”-ийг боловсруулсан байна. Энэхүү концепцид тусгасан гурван гол зорилгыг германчууд өнөөг хүртэл чандлан биелүүлсээр иржээ.

Нэгдүгээрт, Эрчим хүч хэмнэх. Хоёрдугаарт, Сэргээгдэх эрчим хүч, юуны өмнө нарны энергийг ашиглах. Гуравдугаарт, Дулаан цахилгааныг хослуулсан эрчим хүчийг үр ашигтайгаар гаргаж авах явдал юм. Фрайбург хотын засаг, захиргаа нь байгаль орчноо хамгаалах асуудлыг “дээрээс” зарлиг болгосон тушаалын дагуу бус, харин “доороос” буюу ард иргэдийнхээ дуу хоолой, санал хүсэлтийг хүлээж авсны үндсэн дээр бодлогоо боловсруулж хэрэгжүүлдгийг дээрх жишээ тодоор харуулсан юм.

» Швейцарь, Франц улсын хилийн дээстэй залгаа шахам орших үзэсгэлэнт Фрайбург нь чухам юугаараа олны анхаарлыг ингэтэл их татаж, гадаадын төдийгүй дотоодын жуулчдын цувааг жилийн дөрвөн улирлийн турш дагуулдаг болсон бэ? Зөөлөн дулаан уур амьсгалтай, нов ногоон орчинтой энэхүү хотын гуравны нэг орчим буюу 6.424 гектар газар нутаг нь ой мод, 700-гаад гектар нь усан үзмийн талбайгаас бүрдсэн аж. Мөн 500 гектар газрыг ногоон байгууламж, цэнгэлдэх хүрээлэнд зориулж гаргасан нь агаарыг “ногоон уушги” мэт шүүн цэвэрлэж, иргэд ч гэрийнхээ хаалгаа нээхэд л сэтгэл сэргээсэн “ногоон” байгаль угтдаг байна.

Нарлаг Фрайбург ба сэргээгдэх эрчим хүч

Европын ихэнх оронд хур элбэгтэйг бид мэднэ. Герман улсад ч мөн адил. Фрайбург хотод харин жилд 1.800 гаруй цаг нартай байдаг гэсэн тооцооллын дагуу улсынхаа хамгийн нарлаг хотоор шалгарсан билээ. Түүнчлэн анагаах ухаан, биотехнологи, ногоон эдийн засаг болон бусад шинжлэх ухааны салбарын судалгаа шинжилгээ, туршилтыг амжилттай хэрэгжүүлсээр ирсэн байна. Нийт ажил эрхлэгчдийн гурван хувь буюу 10.000 хүн байгаль орчны чиглэлийн 1.500 байгууллагад ажилладаг байна.

Фрайбургийн ийнхүү дэлхийд алдартай ногоон хот болоход нөлөөлсөн нэг чухал зүйл бол сэргээгдэх эрчим хүчний салбарын хөгжил маргаангүй мөн. Сэргээгдэх эрчим хүчний судалгааны ажлыг нэр хүнд бүхий төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагууд гүйцэтгэж байна. Жишээлбэл,

“Solarfabrik Freiburg” аж ахуйн нэгж

Фраунхоф Институтын Нарны энергийн тогтолцооны төв, Сэргээгдэх эрчим хүчний төв, “Solarfabrik Freiburg” аж ахуйн нэгж гэх мэт олон байгууллагыг дурдаж болно.

Эдгээр нь нарны эрчим хүчийг судлахын зэрэгцээгээр хамгийн сүүлийн үеийн технологиор үйлдвэрлэсэн сэргээгдэх эрчим хүчний бүтээгдэхүүн, тоног төхөөрөмжийг ч дотоодын болон олон улсын зах зээлд нийлүүлдэг байна. Дээр дурдсан байгаль орчны чиглэлийн нийт ажиллагсдын 1.000 гаруй нь 80-аад нарны эрчим хүчний үйлдвэрт ажилладаг байна. Нар, салхины эрчим хүчний эрэлт хэрэгцээ энэхүү ногоон хотод дээд зэргийн дэвшилттэй хөгжиж буй сургууль, сүм хийд, айл өрхийн орон сууц, хотын захиргааны байр, тэр ч байтугай хөл бөмбөгийн талбайн асрын дээвэр дээр хүртэл суурилуулсан нарны эрчим хүч хуримтлуулагч, Шварцвальд ойд байрлуулсан том салхин хөдөлгүүрийг харсан хэн бүхэнд ойлгомжтой аж.

Дэлхийд анхдагч “Нарны байшин”-г анх 1988 онд Фрайбург хотноо барьсан бөгөөд ямар ч цахилгаан, хийн яндангүй тус байшингийн гадаргууг бүрсэн материалаар нь дамжуулж эрчим хүч, дулаанаар хангагдах тогтолцоотой хийжээ. Удаах өвөрмөц төслийг уран барилгач Рольф Дийш “Heliotrop” нэртэй, нарны байрлалын дагуу эргэлддэг байгаль орчинд ээлтэй технологийн дагуудугуй хэлбэртэй байшинг 1994 онд туршилтын журмаар бариулсан

Дугуй байшин “Heliotrop”

байна. Мөн 5.000 оршин суугчтай, хотын загвар дүүрэг болох Вобон (Vauban) сэргээгдэх эрчим хүчийг үр өгөөжтэй ашиглахын сацуу 1.000 хүн тутамд 85 суудлын машин хэрэглэж байгаа билээ. Драйзам гол дээрх жижиг усан цахилгаан станц нь 160-аад өрхийн эрчим хүчний хэрэгцээг хангах жишээтэй. Анх 1954 онд үүсгэн байгуулагдсан Олон улсын нарны эрчим хүчний нийгэмлэг хүртэл ТУЗ-ийн гишүүдийнхээ саналын дагуу 1995 онд Австралийн Мельборн хот дахь төвөө нарлаг Фрайбург уруу нүүлгэн шилжүүлсэн нь хотын олон улсын тавцанд эзлэх байр суурийг зүй ёсоор илтгэж байна.

Хог хаягдлыг дахин боловсруулах нь

Фрайбург хотын иргэд хогоо цаас, шил, биологийн гаралтай хаягдал, баглаа боодол болон үлдэгдэл хог хаягдал гэж таван хэсэг болгож хаядаг. Өөрөөр хэлбэл, бүх төрлийн хогоо нэг газар овоолчихдог манай улс шиг биш, харин эдгээр хог тус бүрт зориулж тусгай уут сав гаргадаг. Шар шуудай гэж нэрлэгддэг, хотын захиргаанаас үнэгүй тараадаг зузаан шар уутанд лаазалсан бүтээгдэхүүний лааз, бүх төрлийн гялгар уутны хог хаягдлыг хийж тогтсон хуваарьтай өдрөө байрныхаа гадаа гаргаж тавьдаг. Шилийг шил гэсэн бичигтэй төмөр чингэлэгт, цаасыг мөн адил цаасны хаягдлын чингэлэгт тус бүр хийнэ. Шилний чингэлэг дотроо 3-4

тасалгаатай бөгөөд шилээ цагаан, бор, ногоон өнгөөр нь хүртэл ялгаж хийх зориулалттай гээч. Биологийн гаралтай үлдэгдлийг Kompost гэдэг. Үүнд жимс ногоо, навч, мөчир, цай кофений үлдэгдлийг нэг дор цуглуулж сайн чанарын хөрсний бордоо болгодог байна. Харин үлдэгдэл (Restmuell) нэртэй хогийг дахин боловсруулахгүйгээр шатааж, эрчим хүчийг нь нийтийн хэрэгцээнд ашигладаг. Хог шатаах байгууламж нь нэг жилд 15МВт-ын цахилгаан үйлдвэрлэх чадалтай бөгөөд, энэ нь 25.000 айл өрхийн хэрэгцээг хангах хэмжээний эрчим хүч юм. Хог хаягдлаас сэргийлэх ухуулан таниулах арга хэмжээний ач тусаар Фрайбург хотын иргэд сүүлийн 15 жилийн дотор нэг хүн тутмын жилд хаядаг 190 кг хогийн хэмжээг 109 кг болгож бууруулж чадсан байна. Мөн хогны дахин боловсруулах хувь хэмжээ 25-60 хувь болж өссөн нь ногоон хотын иргэдийн байгаль орчноо хайрлах сэтгэл санаачилгатай шууд холбоотой юм. Өөрөөр хэлбэл, тус хотын төр, засаг захиргааны зүгээс гарч буй ихэнх бодлого шийдвэрт ногоон хөгжлийн үзэл баримтлал байнга буухын зэрэгцээ хотын бүх оршин суугч ногоон сэтгэлгээтэй, алхам бүртээ ногоон хөгжлийг шүтэж, үр хүүхдүүддээ ч тайлбарлан сургаж хүмүүжүүлдэг нь эцсийн эцэст өөрсдөө цэвэр цэнгэг сайхан агаарт, цээж дүүрэн амьсгалж, ногоон орчинд сэтгэл тайван амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлдэг нь энэ хотын бусдаас ялгарах онцлог юм.

Бүр аль болох л гялгар уут хэрэглэхгүй дэлгүүр хоршоонд байнга даавуун уутаа цүнхлэн авч явдаг, хаяж байгаа хогоо дахин боловсруулах төрлөөр нь нямбай гэгч ангилж байгаа Фрайбург хотын иргэдийг харсан шинэхэн оюутан би өөрийн эрхгүй алмайрч байсан удаатай. Анхандаа хог хаягдлаа ингэж ангилахын ач тусыг сайн ойлгоогүй байсан миний бие нэг л мэдэхэд уусан цайныхаа дүрдэг ааг, хуруу зай, хуванцар, цаас болон картон, тэр ч байтугай шуудангийн зөөлөвчтэй дугтуйг хүртэл цаас болон гялгар уут гэж хоёр хэсэг салгаж хаядаг болсон байсан. Харин манай иргэд хэзээ ийм сэтгэлгээнд суралцах бол? Байгаль орчны хамгаалалт гэж ам хуурайгүй яригдах болсон өнөө үед өдөр тутам тохиох энгийн зүйлээс л бид байгаль орчноо хамгаалах үйлсэд хувь нэмрээ оруулж эхэлбэл иргэн бидний жинтэй хувь нэмэр мөн бус уу. Тэгвэл бидний нэг нүдээр хардаггүй амьдралын эрхээр хог түүж, цуглуулсан шил хуван саваа “Түүхий эд авах” чингэлэгт тушааж хэдэн бор төгрөг олж, хорвоогийн хоногийг аргацаадаг хог түүгчид маань харин ч байгаль дэлхийдээ томоохон хувь нэмэр оруулж явааг хэлмээр байна. Бид хаягдал шил, бүх төрлийн гялгар уут гэх мэтийн түүхий эдээ өөрсдөө аваачиж тушаадаггүй юм гэхэд хогоо ил задгай хаядаггүй болж ногоон сэтгэлгээнд суралцах юмсан даа.

Хотын нийтийн тээврийн хэрэгсэл

Фрайбург хот болон хавь ойрын дүүргийн зорчигчид Региокартэ (Regiokarte) нэртэй бүс дотроо хөнгөлөлттэй үнээр зорчих билетийг сараар нь худалдаж авдаг. Билет эзэмшигч нь заагдсан бүс дотроо галт тэрэг, автобус, трамвай гээд дуртай унаагаа сонгож үйлчлүүлнэ. Сурагч, оюутан, ажил эрхлэгч гэсэн ангиллаас шалтгаалж билетний үнэ ялгавартай байна. Мөн эдгээр тээврийн хэрэгсэл дотор кондуктор гэж байдаггүй боловч, энгийн иргэний хувцастай хянан шалгагчид үе үе орж ирэн ганц нэг “туулайчилж” байгаа зорчигчдыг илрүүлэн торгодог. Тав гаруй жил Фрайбургт амьдарсан миний нүдэн дээр 3, 4-хөн удаа л торгуулийн хуудас авсан иргэдтэй таарч байв.

Ногоон хотын иргэд нь дугуйгаар их аялдаг бөгөөд, галт тэрэгний нэг хэсэгт тэдэнд зориулсан урт талбай хүртэл гаргаж өгсөн байдаг. Хамгаалалтын малгай өмссөн хүүхдийн дугуйтай өхөөрдөм хөөрхөн багачууд ээж аавыгаа даган ногоон хотын иргэнийхээ үүргийг дугуй унаж биелүүлж эхэлдэг гэж хэлж болно. Түгжрэл гэдэг аюултай гамшигт нэрвэгдсэн нийслэлчүүд дугуйн замтай болчихвол хэчнээн сайхан бэ? Эрүүл мэндэд ч байгаль орчинд ч эергээр нөлөөлөх дугуйн спортыг өргөнөөр хөгжүүлж болохгүй гэж үү. Гурван сая хүрэхгүй хүн амтай, Герман улсаас дөрөв дахин том газар нутагтай Монгол оронд дугуйн зам барих талбай олдох нь л лавтай.

Ногоон хотын хэтийн төлөв

Уур амьсгалын өөрчлөлт асар хурдацтай явагдаж буй орчин цагт, Фрайбург хотын зүгээс 2030 он хүртэлх хугацаанд нүүрстөрөгчийн давхар ислийг 40 хувиар бууруулах томоохон зорилтыг өмнөө тавьсан байна. Фрайбург хотын байгаль орчинд оруулж буй хувь нэмрийг ХБНГУ-ын төр засгаас өндрөөр үнэлж, “Байгаль орчны нийслэл”-ээр 1992 онд, “Уур амьсгалд ээлтэй улсын нийслэл”-ээр 2010 онд тус тус шалгаруулсан байна. Түүнээс гадна утаа-болон озоны байдлийг урьдчилж сануулга өгдөг тогтолцоо, газар тариаланд пестицид ашиглахыг хорьсон хориг, тогтвортой хөгжлөөрөө дэлхийд танигдсан хот юм.

Сонирхуулж хэлэхэд, ногоон хотын захирагчаар Ногоон намаас нэр дэвшсэн Дийтер Саломон 2002 оноос хойш ажиллаж байна. Найман жил тутам хотын захирагчаа сонгодог Фрайбург хотын иргэд 2010 оны дөрөвдүгээр сард болсон сонгуулиар Дийтер Саломоныг дахин хотын захирагчаар сонгожээ. Ер нь ногоон хот гэдэг нэр бол зөвхөн маркетинг сурталчилгааны төдий бус, харин эрчим хүч, байгаль хамгаалал, зам тээврийн төлөвлөлт, хотын хөгжил, цэвэр бохир усны асуудлыг цогцоор нь шийдэх концепц болон стратегийг агуулсан төр, иргэдийн оролцоотойгоор хэрэгждэг ойлголт мөн. ■

Улаанбаатарыг “Ногоон баатар” болгоё

Тоолж барамгүй олон төрлийн, янз бүрийн мод, бут Сингапурт очиход минь “хүлээж авч” билээ. Алга дарам газар нутагтай энэхүү хот-улсын багтаж, шингэж ядаж байгаа байшин, барилгуудын дундуур цэцэрлэгт хүрээлэн, цэцгийн мандал цэвэрхэн сүлжээд байрласан нь цэгцтэй, бас тансаг харагдуулна. Тэнгэр баганадсан өндөр барилгуудынх нь дээвэр дээр хүртэл дал модод байхыг хараад гайхаш тасарч байв. Тэнд долоо хоноход л дөрвөн өдөр дараалан бороо орж билээ. Ингэж их бороо орж байгаа юм чинь зүлэг, мод ч сайхан ургахаас яах билээ гэж бодсон юм сан. Гэтэл үгүй шүү! Байгаль эх Сингапурт Шинэ Зеланд юм уу Ирланд шиг битүү ногоон хүрэм хайрлаагүй байжээ. Тиймээс хот-улсын Засгийн газар Австрали, Шинэ Зеландаас мэргэжилтэн урьж авчирч, ногоожуулалтыг хэрхэн хийх талаар зөвлөгөө авч байсан юм билээ. Энэ орон эквадор орчмын халуун ойн бүсэд оршдог болохоор бүтэн жилийн турш ширүүн бороо хур орж, хурц нар шардаг газар. Хүчтэй бороонд хөрс шороо нь угаагдаж, үржил шимт давхрагагүй болдог учраас мод, зүлэг ургахад харин ч бэрх байжээ. Тэгвэл Сингапур улс яаж “ногоорсон” юм бол оо?

“Гаднынхан манайд ирэхдээ мод, цэцэгсээр дүүрэн тансаг, цэвэрхэн гудамж, гольфийн талбай зэргийг харах хэрэгтэй байлаа. Энэ нь хотын оршин суугчдын ёс зүйд ч сайнаар нөлөөлж, аялал жуулчлалын хөгжлөөс эхлээд хөрөнгө оруулагчдыг татахад хүртэл хэрэгтэй байсан юм” гэж Сингапурын Ерөнхий сайд асан Ли Гуан Ю “Буурай орноос бусдын манлайд хүрсэн замнал” номдоо тэмдэглэсэн байдгийг “Mongolian Economy” сэтгүүл өмнөх дугаартаа бичсэн билээ.

Нийслэлд тарьсан мод нүүрсхүчлийн хийг шингээж, хүчилтөрөгч үйлдвэрлэдэг. Эдүгээ Улаанбаатарт 1.2 сая хүн амьдарч байна. Тэгвэл нэг хүний бүтэн өдрийн амьсгалах хүчилтөрөгчийг дөрвөн мод ялгаруулдаг тухай Ойн газрын Ойжуулалт ногоон хэрэм хэлтсийн дарга С.Дашдаваа учирлажээ. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамнаас өнгөрсөн тавдугаар сард “Ногоон хот аян-2011” бүх нийтийн өдөрлөгийг зохион байгуулсан. Түүнчлэн Ерөнхийлөгчийн 2010 оны дөрөвдүгээр сард зарлиг болгосны дагуу жил бүрийн тав, аравдугаар сарын хоёр дахь долоо хоногийн бямба гаригийг бүх нийтээр мод тарих үндэсний өдөр болгосон шүү дээ. Үүнтэй холбоотойгоор модыг ч мянга мянгаар нь тарих боллоо. Гэхдээ энэ ажлыг нүх ухаад, модоо суулгаад, шороо устай нь холиод орхих хэмжээнд хийж болно гэж үү?

Мод тарих санаачилга дээр дөрөөлөн сайн, муу бизнес ч газар авлаа. Тэр ч бүү хэл уулнаас авчирсан том модыг зам дээр зардаг болжээ. Дөнгөж тарьсан нялх зүлгэн дээгүүр зоргоороо туучиж, ургаж ядаж байгаа модыг гэмтээх, хулгайлах тохиолдол ч

мэр сэр гарч байна. Энэ бүхнийг яаж зохицуулах вэ? Бид “будaa идэж” болох бэлээхэн туршлага Сингапурт бий.

Азийн ихэнх орон хот орчноо зүлэгжүүлэх, ногооруулахад анхаардаггүй байсан үед Ли Гуан Ю Сингапурыг моджуулах аянд мордсон байдаг. “Сингапурын тусгаар тогтнолыг зарласны дараа би гуравдагч ертөнцийн бусад орноос ялгарах арга зам хайх болсон. Тэгж тэгж дэг журам, ойр орчноо ногооруулах дээр тогтож билээ” хэмээн тэрбээр дурссан нь бий. Дэлхийн тэргүүний улсын хэмжээнд хүрэхийн тулд эхлээд Сингапурыг мөнх ногоон хот-цэцэрлэг болгохыг Ли Гуан Ю хичээсэн юм. Ингээд мод, бутыг сая саяар нь тарьсан нь хүмүүсийн ёс суртахуунд нөлөөлж, сингапурчууд оршин суугаа хотоороо бахархах болсон аж. 1971 оны арваннэгдүгээр сарын эхний бүтэн сайн өдөр анх мод тарих өдрийг зохион байгуулсан нь Сингапурын хувьд уламжлал болон тогтжээ.

Гэхдээ үүнийг хийхэд амар байсангүй. Хүмүүс сурснаараа зүлгэн дээгүүр туучиж, өвс ногоо талхалж, цэцгийн мандал сүйтгэж, тарьсан бут хулгайлах явдал ч гарч ▶

► байжээ. Энэ үед хот-улсын Засгийн газар тарьсан ургамлыг харж хандах байгууллага хэрэгтэйг ойлгож, энэ ажлыг Үндэсний хөгжлийн яамандаа даатгасан байдаг. Үүний хажуугаар зүлэг ногоог дээдлэхийн учрыг тайлбарлаж, тарьснаа хэрхэн арчлахыг сургуулийн хүхдүүдэд зааж эхэлжээ. Хүүхдүүд эцэг эхдээ ярихад илүү үр дүн гарна гэж Сингапурын эрх баригчид тооцсон хэрэг л дээ.

1819 онд 120 загасчин амьдарч байсан жижигхэн тосгон өнөөдөр нэг хүнд ногдох орлогоор дээдлэхийд дөрөвдүгээрт эрэмбэлэгдэж,

жуулчдыг сая саяар нь татаж буйн нэг нууц мод, зүлэг ажээ. Энэхүү хот-улс хүмүүсийн нүдэн дээр хэрхэн “ногоорч” байгааг харсан Азийн бусад орон үлгэр дуурайл авсан байдаг. Монголчууд ч өнөөдөр энэ тал дээр анхаарч эхэлж байгаа нь сайшаалтай. Гэвч энэ нь нэг өдөр олуулаа гарч ирээд, шороо ухаад, дуртай модоо суулгачих ажил биш. Ул суурьтай, судалгаа шинжилгээтэй хандах хэрэгтэй юм байна. Сингапурын хувьд Ази, Африк, Карибын тэнгисийн ижил төстэй уур амьсгалтай орнууд руу судлаачдын баг явуулж байжээ.

Гаднаас авчирсан 8000 төрлийн ургамлаас 2000 нь л Сингапурт нутагшиж ургасан бөгөөд тэр бүхнийг цаашид олшруулан тарьж, хот-улсынхаа ургамлын тоог нэмсэн байдаг. Үүний хажуугаар монголчууд бид ёс суртахуунаа дээшлүүлж, тарьсан модоо арчлах ухамсартай болох хэрэгтэйг Сингапурын жишээ харуулах буюу. Улаанбаатарыг “Ногоон баатар” болгож чадвал хотын оршин суугчид эрүүл, цэвэрхэн гудамжаар алхалж, тоос шороог мартаж, Монголыг зорьж ирэх жуулчдын тоо ч өсөх биз ээ. ■

Дэлхийн салхины өдөр

50 МВт-ын Салхин паркийн барилгын нээлт энэ өдөр тохиолоо

Дэлхийн салхины өдөрийг сэргээгдэх эрчим хүч, тэр дундаа салхины эрчим хүчний тухай иргэдийн сэтгэлгээг өөрчилж, мэдлэг олгох, салхины эрчим хүчийг ашиглан агаарын бохирдлыг багасгах, цаг уурын өөрчлөлтийн нөлөөг бууруулахад олон нийтийн анхаарлыг хандуулах, оролцоог нэмэгдүүлэх зорилготойгоор 2009 оноос хойш дэлхий даяар тэмдэглэн ирлээ. Дэлхийн салхины эрчим хүчний зөвлөл болон Европын салхины эрчим хүчний ассоциаци хамтран санаачилсан Дэлхийн салхины өдөр буюу жил бүрийн зургадугаар сарын 15-нд улс орон бүр өөрийн онцлогоор тодорхой хэмжээнд тэмдэглэж, төрөл бүрийн арга хэмжээг зохион байгуулдаг байна.

Монгол Улсын хувьд Төв аймгийн Салхит ууланд барих 50 МВт-ын Салхин паркийн барилгын нээлтийн үйл ажиллагаа энэ өдөр тохиолоо. Энэхүү “Салхин парк”-ийг барихын тулд Налайх дүүргээс “Салхин парк” хүртэл 110 кв-ийн өндөр хүчдлийн цахилгаан дамжуулах шугам, “салхин парк” хүртэл сайжруулсан шороон зам тавих, төмөр замын түр гарам, салаа зам барих зэрэг ажлыг

хийхээр төлөвлөж байна. “Ньюком”-ын охин компани “Клин Энержи” ХХК нь тус “Салхин парк”-ийг 2012 онд бүрэн хэмжээгээр барьж ашиглалтад оруулснаар жилдээ 160 сая кВт гаруй цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэж, төвийн бүсийн цахилгаан дамжуулах сүлжээнд нийлүүлэхээр төлөвлөж буй аж.

Салхитын “салхин парк” нь цэвэр эрчим хүч үйлдвэрлэснээр Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлыг жилд 3-5 хувиар, цахилгаан станцуудын жилд хэрэглэдэг нүүрсний хэрэглээг 160-190 мянган тонноор бууруулж, цахилгаан үйлдвэрлэхэд зарцуулж буй усны хэрэглээг 1,40-1,90 сая

тонноор хэмнэж, нүүрстөрөгчийн давхар исэл (CO₂)-ийг 180-200 мянган тонноор багасгах юм байна.

Угаргахэмжээнд УИХ-ын гишүүн Д.Энхбат, Ц.Цэнгэл, Эрдэс баялаг, эрчим хүчний сайд Д.Зоригт, Эрчим хүчний газрын орлогч дарга П.Ганхүү болон “Ньюком” группийн гүйцэтгэх захирал Б.Болд тэргүүтэй төлөөлөгчид оролцсон.

Манай улсын салхины эрчим хүчний нийт нөөц 550,000 МВт бөгөөд салхины эрчим хүчээр дотоодын хэрэгцээг хангаад зогсохгүй цахилгаан экспортлох боломжтой гэнэ. ■

Ногоон сэтгэхүй

Үнсэн дээр ургуулсан бургас

Нэг мод таривал нэг насны буян
Хоёр мод таривал хойд насны буян

Гурван мод таривал гурван үеийн буян болно гэсэн өвөг дээдсийн сургаалийг дээдэлсэн Дулааны гуравдугаар цахилгаан станцын ажилтан бүр гурван мод таван жилийн өмнө тарьсан билээ. Гэхдээ станцын үнсээ хаядаг талбайд экологийн нөхөн сэргээлт хийж, улмаар 3000 мод ургамлыг тарьж ургуулсан нь өнөөдөр 12 га газрыг хамарсан ногоон төгөл байгууламж болжээ. “Суулгацуудын ургалт одоо бие даан ургах чадвартай болсон” гэж тус станцын экологийн инженер С.Болдсайхан ярьсан. Эдгээр модыг бие даах чадвартай болтол станцын 1000 орчим ажилтан үнэхээрийн сэтгэлээ зориулж, арчилж тордож байсан юм. 4-5 жилийн туршид хувингаар ус зөөж усалж хайралж хамгаалж ирсний дүнд модод байгалийнхаа жамаар ургахтайгаа болжээ.

Гэхдээ хуучин хаягдал труба хоолойг ашиглан ургамжуулсан талбайд усалгааны систем хийж Туул голд хаядаг байсан илүүдэл усаа усалгааны системд ашиглаж байгаад станцын хамт олонд талархаж байна. Энэхүү ногоон шийдвэр нь станцаас гарах хаягдал

усыг Туул гол руу урсгахаа бүрэн зогсоож, тарьсан бургас модыг арчлан услахад ашиглаж байна.

Станцуудын хувьд үнсээ хаана хаяхав, яаж экологийн нөхөн сэргээлт хийхэв гэсэн том асуудлууд тулгардаг. Энэ тухайд С.Болдсайхан “Дүүрсэн үнсэн санг дээр нь 25-30 см зузаантайгаар уулын хайрга, шороогоор дарж хөрсжүүлэх замаар техникийн нөхөн сэргээлт хийдэг. Тэгээд тухайн хөрсийг орчиндоо зохицон бүрэлдсэний дараа өвс, ургамалын үр цацан зүлэгжүүлж, олон наст бутлаг ургамал суулган ургуулснаар үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд олон жил ашигласан хөрсний байгалийн онгон төрх сэргэх боломжтой болдог. Бургас модны үндэс нь газрын хөрсөнд гүн орохгүй хөрсийг хавж ургадаг тул хуучин үнсэн сангуудад байгалийн нөхөн сэргээлт хийхэд ихээхэн тохиромжтой ургамал болох нь туршилтаар батлагдаж

байна. Мөн хөрсжүүлсэн талбайг зүлэгжүүлэн спортын төрлүүдэд зориулсан тухайлбал, хөл бөмбөг, гольф, бейсбол, мотоспорт гэх мэт талбайг байгуулж болох юм” гэж ярьсан юм.

Тус цахилгаан станц нь 1968 онд ашиглалтад орсноос хойших хугацаанд нийтдээ 43.3 га талбайг хамрах дөрвөн үнсэн санг дүүргэж, техникийн нөхөн сэргээлт хийх замаар дээд талбайг нь хөрсжүүлсэн байна. Тэгэхээр станцуудын үнсэн сангийн талбайд ийнхүү ногоон байгууламж байгуулахаас гадна спортын талбай болгон ашиглаж болох нь. Туул голын ойролцоо зөвшөөрөлтэй, зөвшөөрөлгүйгээр барьж байгуулж байгаа гольфийн талбайн эзэд болон цаашид спортын талбай хайж буй хүмүүс энэ мэдээллийг анхааралдаа аваасай. Харин ийм талбайд барилга байгууламж барих нь бүрэн хориотой гэсэн шүү. ■

Хариуцлагатай уул уурхай

Уул уурхайн нөхөн сэргээлтийн стандартыг сайжруулъя

Х.Хулан

1908 онд анх үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн Невада мужийн ээс олборлож байсан ордын талбайд 1989 онд нөхөн сэргээлт хийж, бэлчээрийн газар болгосон жишээ

Монгол орон юугаараа баялаг вэ? Энэ асуултад мэдээж хүн бүр өөр өөр хариулт хэлэх байх. Гэхдээ ихэнх нь газар нутаг, унаган байгаль гэж хэлэх нь гарцаагүй. Тийм ээ, гурван сая хүрэхгүй хүн амтай Монголын ард түмэнд Ази тивд орших асар том газар нутаг дээр амьдрах аз завшаан тохиожээ. Энэхүү уудам өргөн тал нутгийн маань газрын гүнд чамлахааргүй их хэмжээний төрөл бүрийн эрдэнэс баялаг байгааг судалж тогтоосон билээ.

Засгийн газрын 304 дүгээр тогтоолын дагуу “Алт” хөтөлбөр анх 1991 оноос хэрэгжиж эхэлснээс хойш уул уурхайн салбар өнөөг хүртэл эрчимтэй хөгжиж, Монгол Улс дэлхийн анхаарлын төвд зүй ёсоор ордог болов. Шилжилтийн үеийн эдийн засгийн цар хүрээг тэлэхэд 1990-ээд оны үед байнгын төсвийн алдагдлын улмаас хүндрэлтэй байсан. Иймээс ажлын байр бий болгоод, татвараа төлж л байвал аж ахуйн нэгжийн хариуцлага, хяналтын асуудалд улс төдийлэн анхаарал хандуулдаггүй байсан нь үнэн. Одоо бол харин байдал өөр болжээ. “ДНБ-ий 23 хувь, аж үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүний 60-аас дээш хувь, төсвийн орлогын 20-иос дээш хувь, экспортын 80-аас дээш хувийг уул уурхай эзэлж байгаа” гэж УИХ-ын гишүүн С.Оюун ярилаа. Өөрөөр хэлбэл, таван төгрөгийн нэг нь уул уурхайн салбараас орж ирж байна гэсэн үг. Үүнээс харахад, уул уурхайгаас

бодитой ашиг олох бүрэн боломж бүрджээ. Гэтэл үүний зэрэгцээ ямар ч ашиг орлогоос илүү амин чухал нөхөн сэргээлтийн асуудлыг хөндөхгүй байхын аргагүй.

Арван таван аймгийн хэмжээнд энэ оны байдлаар уул уурхайн үйл ажиллагаанаас болж эвдэрсэн газрын талбай нь 17000 га хүрсэн бөгөөд үүний талд нь ч хүрэхгүй хувьд буюу 5000 орчим га-д нөхөн сэргээлт хийжээ. Энэхүү эвдрэлд орсон нийт талбайн ойролцоогоор 1000 га нь “нинжа” нар буюу хувиараа ашигт малтмал олборлогчдын үйл ажиллагааны улмаас эвдэрсэн байна. Нөхөн сэргээлт хийгдээгүй үлдсэн 16000 га талбай социализмын үед хаягдсан ба уул уурхайн компаниудын орхисон орд газрууд эзлэх аж. Эзэнгүй орхигдсон эдгээр ордын ихэнх нь нүүрс, төмрийн хүдрийн үндсэн орд байдаг аж. Тухайлбал, Дорноговийн хайлуур жоншны орд, Хэнтийн цөөнгүй орд эдгээрийн тоонд багтана.

С.Оюун, Д.Энхбат, Г.Баярсайхан УИХ-ын гишүүд “Газрын тос болон ашигт малтмалын нөөц ашигласны болон байгаль орчныг бохирдуулсны төлбөрийн орлогоос байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийг хэрхэн нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах хөрөнгийн хувь, хэмжээний тухай” нэртэй хуулийн төсөл санаачлаад энэ оны зургадугаар сард багтаан өргөн барих гэж байна. Уул уурхайн нөөц ашигласны төлбөрөөс тав хүртэлх хувийг тусгай санд төвлөрүүлээд, тэрнийгээ уурхайн нөхөн сэргээлт, байгаль орчны төсөл хөтөлбөрүүдэд зарцуулах энэхүү хууль батлагдвал эзэнгүй орхигдсон үй олон газрын нөхөн сэргээх ажилд бодитой бөгөөд жинтэй хувь нэмэр болох нь дамжиггүй.

Уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдэрсэн газарт нөхөн сэргээлт хийх явц хангалтгүй, “халтар царайтай” байгааг холбогдох байгууллагын мэргэжилтнүүд бүгд хүлээн зөвшөөрч байна. Уул уурхайн нөхөн сэргээлтэд ерөнхийдөө 2003 оноос хойш л анхаарал хандуулж, шаардлага тавьж эхэлсэн гэж хэлж болно. Энэ асуудлыг гардан авч, хариуцан хийлгэх төрийн байгууллагууд гэвэл Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар хамаарна. Холбогдох байгууллагууд нөхөн сэргээлт хийгээгүй аж ахуйн нэгжтэй хариуцлага тооцож, тухайн аж ахуйн нэгжийн байгаль хамгаалах төлөвлөгөөнд нөхөн сэргээлтийн ажлын хэм хэмжээг тодруулж, оны эцэст нөхөн сэргээлтийн үйл явцыг дүгнэдэг байна. Дүгнэлтэд хамрагдаагүй аж ахуйн нэгжийн ажлыг эхлүүлэхгүй байх зэргээр хариуцлагын арга хэмжээг чангатгасны үр дүнд нэг талаасаа компаниуд хариуцлага хүлээдэг болсон гэж хэлж болно. 2010 оноос уурхай нээхээс өмнө бүх эрсдэлээ тооцоолж, хаалтын үед ямар байдалтай

►үлдээхийг тодорхой болгосон, түүнчлэн уурхайн хаалтаас өмнө нөхөн сэргээх ажлыг хийх ёстой байх гэсэн хатуу шаардлага тавьж, илүү мэргэжлийн тал руу нь хандуулж өгч байгаа гэнэ.

Мөн түүнчлэн мэргэжилтнүүдийн ярианаас үзэхэд сүүлийн үед томоохон компаниуд байгаль орчны асуудал хариуцсан мэргэжилтэн, байгаль орчны алба хэлтэстэй, орон нутгийн иргэдтэй зөвлөдөг болж байгаа нь нөхөн сэргээлтэд тодорхой хэмжээний ахиц гарсан гэж үзэж болохоор байна. 2006 оноос нөхөн сэргээлтийн 70 орчим мэргэжлийн байгууллага бий болж, 2008 онд уул уурхайн нөхөн сэргээлтийн стандартыг таван стандарттайгаар тогтоож баталсан билээ.

Үүнээс өмнө зөвхөн алтны шороон орд дээр мөрддөг журамтай байсан ба 2008 оноос эхэлж уурхайг ил, далд хэлбэр төрлөөр нь ангилж авч үзэх болжээ. Цаашид техник технологийн өндөр стандартыг нэвтрүүлж, орон нутагтайгаа зөв зохистой харьцаж чадах, аюулгүй ажиллагааны стандартыг, мөн тухайн уул уурхайн онцлогт тохируулсан нарийвчилсан стандартыг бий болгох нь нэн тэргүүний чухал асуудал болоод буй ажээ. Учир нь, аливаа хяналт, шаардлага стандартын дагуу тавигдах тул стандартыг сайжруулж, мэргэжлийн төвшинд дэлгэрүүлэн нарийвчилсаны үндсэн дээр хариуцлагатай уул уурхай болж хөгжих жамтай.

Мөн 2006 оны Ашигт малтмалын тухай хуулийн уурхайг хаах үед тавигдах шаардлагыг заасан 45-р зүйлийг харахад ердөө л тавхан заалттай байна. Энэхүү таван заалт нь хөгжиж байгаа бүхэл бүтэн уул уурхайн салбарт хаанаа ч хүрэлцэж зохицуулж чадахгүй нь хэн бүхэнд ойлгомжтой. “Австралийн нэгэн том эрдэмтний Уулуурхай ямар тохиолдолд хаагддаг вэсэдвээрхийсэн судалгаанд нэгдүгээрт нөөц дуусахад, хоёрдугаарт, үнэ буурахад, гуравдугаарт, байгалийн давагдашгүй хүчин зүйл тохиолдоход, эцэст нь Засгийн газрын гэнэтийн шийдвэрийн улмаас гэсэн дөрвөн шалтгаан нэрлэсэн байдаг. Гэтэл манайд зөвхөн нөөц дууссан гэж ярьдаг” гэж Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газрын Байгаль орчин, аялал жуулчлал, Геологи, уул уурхайн хяналтын газрын дарга Н.Батбаяр өгүүлэв. Тэрбээр

Нөхөн сэргээгдээгүй уул уурхайн ордын дүр зураг нэг иймэрхүү

ойрын хугацаанд зайлшгүй шийдэл олох ёстой бас нэг тулгамдсан жишээг дурдав. Их гүнтэй ил уурхайн орон зайг эргүүлээд нөхөн дүүргэх, уурхайн хаалтын үед ямар байдлаар хүлээж авах асуудал тодорхой бус байна. 40 метрийн гүнтэй байдаг алтны шороон ордыг буулж, тэгшилж болдог. Харин 200, 350 метрийн газрын гүн рүү ашигласан уурхайн хувьд нөхөн сэргээлтээ хэрхэн хийх вэ? гэдэг асуудал бий аж. Одоогийн эрх зүйн зохицуулалт энэ харилцааг зохицуулж чадахгүй байгааг дээрх жишээ харуулж байна.

Эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх үйл явц нь тухайн газар зүйн онцлогоос шалтгаалж ялгаатай байна. Энэ талаар БОАЖЯ-ны Хүрээлэн буй орчин, байгалийн нөөцийн газрын мэргэжилтэн С.Эрдэнэцэцэгээс тодруулахад, “Нөхөн сэргээлтийн таатай орчин бүрдсэн Хангай, Хэнтий, Сэлэнгэ, Заамар гэсэн газарт хөрсөө хуулаад, техникийн дагуу нөхөн сэргээлт хийвэл ургамалжилт 2-3 жилийн дотор бүрдэнэ. Харин Баянхонгор, Өвөрхөнгөй, Говийн бүсэд нөхөн сэргээлт хийхэд хэцүү байдаг” гэсэн мэдээлэл өгөв.

БОАЖЯ-наас байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх ажилд зарцуулагдах хөрөнгийг баталжээ. Түүнийгээ хэрэгжүүлэх баталгаа болгож ашигт малтмал олборлож байгаа аливаа аж ахуйн нэгж тухайн жилийн байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээлтэд зарцуулах мөнгөнийхөө 50 хувийг нь Төрийн сангийн нөхөн сэргээлтийн тусгай дансанд 2006 оноос эхэлж байршуулах болжээ. Тус санд одоогийн байдлаар 190-ээд аж ахуйн нэгж хамрагдаж, гурван тэрбум орчим төгрөг хуримтлагдсан байна. Хэрэв тухайн жилдээ энэ арга хэмжээгээ хэрэгжүүлээгүй бол зардал нь сандаа үлдэж, нөхөн сэргээлтийг өөр байгууллагаар хийлгэх тохиолдолд ашиглахаар зохицуулагдсан байна. Түүнчлэн 2006 оны Ашигт малтмалын хуулинд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах саналыг мэргэжлийн байгууллагууд дэвшүүлж байгаа бөгөөд жишээ нь Монголын уул уурхайн үндэсний ассоциациас гэхэд л Байгаль орчны нөхөн сэргээлтийн даатгал ба эрсдэлийн сан бий болгох тухай санал оруулсан байгааг гүйцэтгэх захирал Н.Алгаа дурдлаа.

Уул уурхайн хэдэн зуун жилийн түүхтэй гаднын орнуудын туршлагаас харахад, уурхайн хаалтын үйл ажиллагааг янз бүр хийсэн байх бөгөөд жишээлбэл зарим нь аялал жуулчлалын чиглэлээр ашиглаж байхад нөгөө хэсэг нь усан спорт, наран шарлагын газар, цанын бааз, сургалтын полигон, цэцэрлэгт хүрээлэн, тэр ч байтугай казино болгож ашиглаж байгаа туршлага бий. Манай орны хувьд аялал жуулчлалд ашиглахаар биш юм аа гэхэд ядаж бэлчээрийн чиглэлээр нөхөн сэргээх нь илүү дөхөм байх юм гэж зарим мэргэжилтэн үзэж байна.

Нөхөн сэргээлтийг үлгэр жишээ хийсэн аж ахуйн нэгж манайд бараг байхгүй ч нөхөн сэргээлтийн ажлаа тодорхой хэмжээнд гүйцэтгэж байгаа компаниудад Багануур ХХК, “Гацуурт”, “Бороо Гоулд”, “Монполимет”, “Пибоди” зэргийг дурдаж болох аж. Ашигт малтмал, уул уурхайгаас олох ашиг хонжоо улс орны эдийн засгийн хувьд хэдий чухал ч эвдэрч сүйтгэгдэж байгаа газар нутгаа монголчууд бид хайрлахгүй бол нэгэн цагт байгаль биднээс нүүрээ буруулж, ямар ч гамшиг ирж болзошгүйг бодох цаг иржээ. ■

Институционал хөрөнгө оруулагч

Даатгуулагчдын мөнгөөр хөрөнгийн биржээ дархлаажуулья

Д.Мөнхчимэг

“Монголын төмөр зам” компанийн 49 хувийг Монголын хөрөнгийн биржээр дамжуулан худалдаалах гэж байгаа тухай мэдээлэл өнгөрсөн тавдугаар сард цацагдсан билээ. Энэ нь манай хөрөнгийн зах зээлийн хувьд урьд хожид үзэгдээгүй сонин тохиолдол болсон юм. 1990 онд Монгол Улс зах зээлийн эдийн засагт шилжиж, хөрөнгийн бирж үүссэн. Одоо бол Монголын хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй компаниудын

ихэнх нь 1990-ээд оны хувьчлалаас төрсөн “бүтээгдэхүүн” юм. “Багануур”, “Шивээ овоо”, АПУ, “Шарын гол”, “Монголын цахилгаан холбоо”, “Улсын их дэлгүүр” гээд зах зээлийн үнэлгээгээрээ тэргүүлэгч компаниуд бүгд л эртний танилууд билээ. Гэтэл сүүлийн 10-15 жилд бий болсон “Моннис”, MCS, “Петровис”, “Номин” зэрэг томоохон компани хувьцаа гаргаагүй л байгаа шүү дээ. Харин Тавантолгойн нүүрсийг дэлхийн зах зээлд хүргэх төмөр замын амин

судсыг атгаж буй “Монголын төмөр зам” компани дотоодын хөрөнгийн зах зээлээс мөнгө босгох болсон нь түүхийн шинэ хуудас нээж байх шиг. Үүний араас үндэсний компаниудын IPO хөвөрч мэднэ. Гол нь тэдгээр компанид хэн хөрөнгө оруулж чадах вэ? Монголчууд уу, эсвэл...

Гаднынхны тоглолт эрчимжлээ

“Market Vectors”-ын толгой компани буюу Америкийн зургаа дахь том Биржийн сангийн хувьцаа гаргагч “Van Eck” Монгол Улсад хөрөнгө оруулалт хийх ETF-ийг байгуулахаар төлөвлөж байна. Эрчим хүч, аж үйлдвэр, түүхий эдийн чиглэлийн компаниудын хувьцаанд уг ETF сангийн хөрөнгө оруулалтыг голчлон зориулах талаар “International Business Times” сэтгүүлд онцолсон байв. Энэ нь Төв Азийн бяцхан хөрөнгийн зах зээл аль хэдийнэ дэлхийн “акулууд”-ын овоо хараанд өртөж эхэлснийг гэрчлэх биз ээ.

Гэхдээ гаднынхан Сүхбаатарын талбайн зэргэлдээ орших жижигхэн ягаан байшинг аль эртнээс анзаарч эхэлснийг гэрчлэх баримт цөөнгүй. 2010 онд шинээр нээлгэсэн иргэдийн дансыг ажиглавал монгол иргэдийнх 1.9 хувиар, гадаад иргэдийн данс 34 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байсан юм. Тэгвэл хуулийн этгээдийн дансны хувьд дотоодын хуулийн этгээдийн данс 7.5 хувиар нэмэгдсэн бол гадаадынх даруй 28.4 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байгаа нь Монголын хөрөнгийн зах зээлийг гаднын байгууллага, иргэд сонирхож эхэлснийг харуулна хэмээн Үнэт цаасны газрын 2010 оны ажлын тайланд тэмдэглэжээ.

Монголын Топ 20 өнгөрсөн онд дэлхийн хамгийн өндөр өсөлттэй индексээр шалгарсныг сануулах юун. Гэвч хувьцааны ханшийн өсөлтөөрөө дэлхийг алмайруулж байсан манай уул уурхайн компаниудын үнэлгээ хаврын эхэн сараас навс унасныг та бид мэднэ. Энэхүү ханшийн хэлбэлзэл зүгээр ч нэг тохиолдол байсангүй. Хаана ашиг их гарч болохыг отоод сууж байсан гаднынхан манай зах зээлд “халуун мөнгө” цутгаж, ашиг олчихоод эргээд гарч явсан байх магадлалтайг зарим эх сурвалж өгүүлж байгаа юм.

Эдүгээ 200 жилийн түүхтэй Лондоны хөрөнгийн бирж Монголын хөрөнгийн биржийг дэлхийн жишигт хүргэнэ гэж байгаа. Гэвч монгол худалдан авагчдаа бэлдээгүй байж

» Монголын хөрөнгийн биржийг мянга сайжруулаад яах билээ? Манай ихэнх компанийн хувьцааг гаднынхан аваад дуусах бус уу? Одоо ч “Шарын гол”, “Багануур”, АПУ гээд Top 20 индекст багтдаг компаниудын ихэнх нь гадаадын сангуудын нөмөр нөөлгөнд их бага хэмжээгээр орчихоод явж байгаа шүү дээ.

Хөрөнгийн зах зээлийн хөгжлийн “түлхүүр”

Яагаад манай компаниуд дахь гаднын нөлөө нэмэгдээд байна вэ? Бид мөнгөгүй, чадалгүй учраас тэр гэж л битгий хэлээрэй. “Монголчуудад боломж байгаа ч түүнийгээ ашигладаггүй нь харамсалтай. Тэтгэврийн сангийн мөнгийг арвижуулах үүднээс хөрөнгийн зах зээлд оруулах нь зөв. Ер нь төрөл бүрийн сангууд санхүүгийн зах зээлийн тоглогчид болох учиртай. Ингэж байж үндэсний институционал хөрөнгө оруулагчид бий болно” хэмээн Санхүүгийн зах зээлийн холбооны ерөнхийлөгч Ө.Ганзориг тэмдэглэсэн юм. Институционал хөрөнгө оруулагч гэж хэнийг хэлээд байгааг Монголын хөрөнгийн биржийн ТУЗ-ийн дарга Б.Болд “Mongolian Economy” сэтгүүлийн өмнөх дугаарт дэлгэрэнгүй тайлбарласан учир нурушаад яах билээ.

Ер нь санхүүгийн зах зээлийн урт хугацааны эх үүсвэр гол төлөв даатгалын компаниуд, тэтгэврийн сангуудаас бий болох нь элбэг аж. Эднийг л институционал хөрөнгө оруулагч гэж хэлээд байгаа юм. “Даатгал, тэтгэврийн сангууд гадаадад бол хөрөнгийн зах зээлийн хамгийн том тоглогчид байдаг шүү дээ” хэмээн Монголбанкны Мөнгөний бодлого, судалгааны газрын захирал Д.Болдбаатар тайлбарласан. Тийм ч болохоор 2011 онд мөнгөний талаар төрөөс баримтлах үндсэн чиглэлд “Урт хугацааны санхүүгийн эх үсвэрийг бий болгох арга хэмжээ авна” хэмээн заажээ. Урт хугацааны санхүүгийн эх үүсвэр нь хөрөнгийн зах зээл, тэтгэврийн сангуудаас бий болдог. Энэ хоёр нь бие биетэйгээ нягт уялдаа холбоотой байж гэмээнэ аль аль талдаа ашигтай байж чаддаг аж.

Тодруулбал, хөрөнгө оруулалт хийдэг санхүүгийн менежерүүд тэтгэврийн сангийн хөрөнгийг өсгөдөг байна. Яаж тэр вэ? Мэдээж

Засгийн газрын бонд, эсвэл хувьцаа худалдаж авна. Ингэснээр нэг талдаа сангийн хөрөнгө арвижиж, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлж байгаа хүмүүсийн мөнгө өснө. Нөгөө талаас хөрөнгийн зах зээл хөгжинө. Гэхдээ ингэж нэг сумаар хоёр туулай харвахын тулд мэдээж маш сайн менежмент хэрэгтэй.

Бусад орны туршлагаас судлавал...

“Чилийн компаниуд Хонконг, Лондонд хувьцаагаа гаргах хэрэггүй байдаг. Яагаад гэвэл нутгаасаа мөнгө босгох бүрэн боломжтой. Тус улсын хөрөнгийн бирж маш сайн хөгжсөн. Үүнийгээ гадаадын тусламжаар биш, өөрийнхөө хүчээр хийсэн. Учир нь тэдний институционал хөрөнгө оруулагчид чадалтай. Энэ бүхнээс эцсийн дүндээ ард иргэд нь хождог юм” хэмээн “Eurasia capital” группийн захирал Алишер Али тайлбарлав. Чилийн тэтгэврийн систем эдүгээ 140 тэрбум ам.долларын хөрөнгө эзэмшиж байна. Хоёр жилийн дотор гадаад дахь хөрөнгөө 19.3 тэрбумаас 66.5 тэрбум ам.долларт хүртэл өгцөм өсгөжээ. Ази, Латин Америк зэрэг улс дахь Чилийн нийт хөрөнгө оруулалтын талаас илүү хувийг нь тус улсын тэтгэврийн систем дангаараа хийдэг ажээ.

Энд мөн Канад улсаар жишээ авч болно. “Ontario Teachers' Pension Plan” сан Онтарио хотын сургуулийн багш нарын тэтгэврийн сангийн мөнгийг санхүүгийн зах зээлд эргэлдүүлэх замаар өсгөдөг байна. 1989 оны арванхоёрдугаар сарын 31-нийг хүртэл Онтариогийн эрх баригчид уг санг удирддаг байсан агаад хөрөнгийн хэмжээг шалтай өсгөж чаддаггүй байж. Харин одоо хувийн компани менежментийг нь атгах болсноор Онтариогийн багш нарын тэтгэврийн хуримтлалыг өсгөж, баярлуулж байгаа гэнэ. Энэ мэтээр тоочоод байвал Норвеги, Япон, Голланд, БНСУ, Канад, АНУ гээд жагсаалт цааш хөвөрнө. “Towers Watson” компанийн хийсэн судалгаанаас үзэхэд дэлхийн томоохон 300 тэтгэврийн сан 2009 онд 11.3 их наяд ам.доллар эзэмшиж байсан аж.

Харин монголчуудын хувьд хамгийн ойрын хийгээд “будда идэх” боломжийн жишээ гэвэл Казахстан байна. Тус улсын эрх баригчид 1990-ээд онд залуучуудын тэтгэврийн санг улсаас тусгаарлаад,

хөгшчүүдийнхийг төрдөө авч үлдсэн юм. Ингээд Казахстанд хувийн тэтгэврийн, хөрөнгө оруулалтын болон хөдже сангууд мэндэлжээ. Жилээс жилд эдгээр нь өсөж томорсноор эдүгээ 90 тэрбум ам.долларын дотоодын хөрөнгө оруулагчийн чадавх бүрдсэн тухай Б.Болд ярьж байв.

Төсвийн цоорхой нөхөх Тэтгэврийн сан

Сар бүр Таны цалингийн 10 хувийг, ажил олгогчоос тань ахиад 10 хувийг нийгмийн даатгалын шимтгэлд авдаг. Гэхдээ энэ мөнгө хаана ямар хүүтэй хадгалагдаж, ямаршуу хэмжээгээр өсөж, яг хэдэн төгрөг болж байгааг бид мэдэх боломжгүй. Үүнийг бидний өмнөөс төр засгийн эрх баригчид зарцуулна. Та энэ мөнгөө банкинд хадгалсан бол 30 жилийн хугацаанд хэдэн зуун сая төгрөг болтол нь өсгөх бололцоотой юм. Харамсалтай нь Таны энэ их мөнгийг төр луйвардаж байна гэж хэлэх үндэслэл даанч олон бий.

Та насан туршдаа нийгмийн даатгалын шимтгэл төлчихөөд, 55 хүрэлгүй нас барчих юм бол “хохь чинь”. Таны бүхий л амьдралынхаа турш хуримтлуулсан мөнгөний жаахан ч болов хэсэг гэр бүл, үр хүүхдэд тань очдог байсан бол өөр хэрэг л дээ. Үүний хажуугаар Та 20 жилийн турш шимтгэл төлж байж цалингийнхаа 45 хувьтай тэнцэх хэмжээний тэтгэвэр авна. 30 жил бол 60 хувь, 40 жил бол 75 хувьтай дүйцнэ. Тэр хугацаанд инфляци хэрхэн өсөх, таны авах тэтгэвэр амьдралд тань хүрэлцэх эсэх хэнд ч падлийгүй. Аймшигтай бус гэж үү?

“Нийгмийн даатгалын тогтолцоог шинэчлэх хэрэгтэй. Тэтгэврийн санг биеэ даасан болгож, туршлагатай багаар удирдуулах нь зүйтэй. Ер нь хувийн тэтгэврийн сангууд байгуулагдах боломжийг ч хангаж өгөх хэрэгтэй. Ингэвэл дотоодын институционал хөрөнгө оруулагчид бий болохын хажуугаар нийгмийн даатгалын тогтолцоо ч сайжирна” хэмээн МИСС-ийн ерөнхийлөгч Д.Ачит-Эрдэнэ тэмдэглэв.

Харамсалтай нь манай Тэтгэврийн сан төсвийн цоорхой нөхөхөөс цаашгүй. Нэгдсэн төсвийн тооцооны “Татварын орлого” гэсэн хэсэгт нийгмийн даатгалын шимтгэл, хураамж орчихсон тууж явах нь энгийн үзэгдэл болоод удаж байна. Засгийн газар энэ

► маягаар Тэтгэврийн сангаас 2.1 их наяд төгрөгийг та бидэнд мэдэгдэлгүйгээр “хүүгүй зээл” болгон ашиглаж, төсвийн цоорхойгоо нөхөж ирснийг МҮЭХ хоёр жилийн өмнө илрүүлсэн билээ. Зүй нь гэвэл уг санд хуримтлагдсан мөнгө сайд, дарга нарын халаасанд шингээд алга болох биш, санхүүгийн зах зээлийг хөгжүүлэх урт хугацааны эх үүсвэр болох ёстойг мэргэжилтнүүд дахин дахин анхааруулсаар. Ингэж байж та бидний төлсөн нийгмийн даатгалын шимтгэл хүү төрүүлэн өсөж, хэцүү цагт бидэнд буцаад ирж байх учиртай.

Яаравчлахгүй бол горьгүй нь!

Яагаад Монголын томоохон компаниуд хувьцаа гаргахдаа хойрго байна вэ? Худалдаж авах хүн байхгүйгээс тэр. Монголд институционал хөрөнгө оруулагч алга. Эрэлт үгүй байхад нийлүүлэлт хийх “маанаг” олох уу? Ийм үед Монголын хөрөнгийн биржийг Лондоны хөрөнгийн биржээр удирдууллаа ч дорвитой үр дүн гарна гэж үү? гэх мэтийн олон асуулт толгой гашилгах аж. За яах вэ, техник технологи, дэд бүтэц нь сайжраад олон улсын түвшинд хүрлээ гэж бодъё. Тэр үед Монголын компаниудын хувьцааг хэн авах вэ? Нийгмийн даатгалын шимтгэл, хураамж “татварын орлого” болоод явдаг, хувийн тэтгэврийн систем бүрдээгүй, даатгалын компаниуд нь хөрөнгийн зах зээлд хөл тавих боломж, бололцоо нь тааруухан өнөө үед монголчууд лав их хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийж чадахгүй нь тодорхой. Тэгвэл мөнгө ихтэй, менежмент сайтай гадаадын хөрөнгө оруулагчид л Монголын хөрөнгийн биржийн гол “тоглогчид” болох нь гарцаагүй ээ.

Өнөөдөр монгол хүн бүр нэрийн данстай, дансандаа 536 ширхэг “Эрдэнэс Тавантолгой”-н хувьцаатай болсон. Гэхдээ гурван монгол хүний нэг нь нэн ядуугийн ангилалд багтаж байгаа өнөө үед үнэгүй авсан хувьцаагаа хүмүүс хамгийн анхны боломжоор зарж, хоногийн хоолоо залгуулах магадал тун ч өндөр байгааг учир мэдэх хүмүүс тайлбарлаж буй. “Эрдэнэс Тавантолгой”-н хувьцааг олон улсын хөрөнгийн зах зээлд гаргаж, зах зээлийн үнэ цэнэ нь тогтох үед арилжаа нээлттэй болно гээд байгаа шүү дээ. Тэр үед манай хөрөнгийн бирж дэх гадаадын хөрөнгө

оруулагчдын тоо улам л өссөн байх нь дамжиггүй. Ингээд хувьцааны урсгал гадагш чиглэх аюултайг Б.Болд тэргүүтэй олон мэргэжилтэн сануулж байгаа юм.

Энэ бүхний эцэст гаднынхныг нүд үзүүлж, дэмий сүржигнэх гэсэнгүй. Харин ч гадаадын институционал хөрөнгө оруулагчид манайд орж ирэхдээ “ноухау”-гаанутагшуулахаас эхлээд олон сайн талтай. Гэхдээ л харийнхнаас хэт хамааралтай болж яавч болохгүй ээ. Гадаадын хөрөнгө оруулагчид Монголын хөрөнгийн бирж дэх бүх хувьцааг авлаа гэж бодъё. Гэтэл гэнэт дэлхийн зах зээл дэх нүүрс, зэсийн үнэ навс унадаг ч юм уу, ямар нэгэн байдлаар Монгол Улс моодноос гарвал гаднынхан “Bye bye” гээд л бууцна. Манай бирж үхмэл байдалдаа эргээд л орно. Тиймээс л дотоодын институционал хөрөнгө оруулагчдыг бий болгох ёстойг мэргэжилтнүүд тайлбарлаж байгаа юм.

“Дугуйг цоо шинээр зохион

бүтээх гэж дэмий хийрхэхийн оронд дугуйтай болсон амжилтыг нь хууль” хэмээн Ерөнхий сайд хэлж байв. Тэгвэл үндэсний институционал хөрөнгө оруулагчдыг бий болгохын тулд шинэ зүйл зохиох шаардлагагүй, зүгээр л Казахстаны туршлагыг нэвтрүүлж болох ажээ. Ийнхүү нийгмийн даатгалын системд насны эрэмбээр зохицуулалт хийж чадвал хувийн тэтгэврийн сангууд хөгжиж, шимтгэл төлөгч залуучуудын мөнгийг хөрөнгийн зах зээлд эргэлдүүлж болох буюу. Товчхондоо, даатгуулагчдын мөнгөөр хөрөнгийн биржээ дархлаажуулж болох нь. “Эхэндээ жаахан мөнгө байх ч жилээс жилд залуучуудын тэтгэврийн мөнгө нэмэгдээд л явна. Тэгээд 10 жилийн дараа Монголын залуучууд дотоодын төдийгүй олон улсын арилжаанд оролцох чадвартай болохыг үгүйсгэхгүй” хэмээн Б.Болд тэмдэглэсэн билээ. ■

News

Компанийн засаглалыг сайжруулах туршлага солилцов

Монголын компанийн засаглалын IV форумыг өнгөрсөн зургадугаар сарын 13-нд Компанийн засаглалын хөгжлийн төв Монголын хөрөнгийн биржтэй хамтран зохион байгуулав. Энэхүү чуулга уулзалтын үеэр Хонконг, Лондон, Шанхайн хөрөнгийн биржийн төлөөлөл оролцож, тухайн биржид бүртгүүлэхэд компанийн засаглалд ямар шаардлага тавьдаг тухайгаа танилцуулсан бол олон улсын хөрөнгийн зах зээлд амжилттай нэвтэрч чадсан “Энержи ресурс”, “Петро Матад”-ын захирлууд IPO хийсэн туршлагаасаа хуваалцсан юм.

Мэдээж манай оронд компанийн засаглалыг хэрхэн хөгжүүлэх, захирлуудын энэ талаарх мэдлэгийг яаж сайжруулах талаар оролцогчид саналбодлоосолилцсон. “Монголын хөрөнгийн бирж мэдээллийн цахим хуудастай болж, компаниуд холбогдох мэдээллээ өгөхгүй бол

хувьцааг нь блоклох хүртэлх арга хэмжээ авах гэж байгаа” хэмээн Монголын хөрөнгийн биржийн ТУЗ-ийн дарга Б.Болд уулзалтын үеэр тэмдэглэв. Түүнчлэн монголчууд Компанийн засаглалыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөрөө баталсан бөгөөд цаашдаа Ажлын алба байгуулж, төлөвлөгөө гаргах гэж байгааг Санхүүгийн зохицуулах хорооны дарга Д.Баярсайхан зочдодоо танилцуулсан юм. Мөн энэхүү форумын үеэр компаниудын ТУЗ-д тавих шаардлага, хараат бус захирлуудын талаар хэлэлцүүлэг өрнөсөн бөгөөд Компанийн тухай хуулийн шинэчлэгдсэн найруулга энэхүү чиглэлийг сайжруулах тал дээр ихээхэн найдлага төрүүлж байгааг мэргэжилтнүүд онцолж байлаа. Дашрамд сонирхуулахад, “Монголын хөрөнгийн бирж” төрийн өмчит хувьцаат компанийн ТУЗ-ийн есөн гишүүний найм нь хараат бус ажээ.

Хөрөнгө оруулагч

Пиетро Доран: Солонгосын институционал хөрөнгө оруулагчдыг Монголд татах сонирхол их байна

Д.Бэхбаяр

“Кorea Mongolia resources” сангийн гүйцэтгэх захирал Пиетро Дорантай ярилцлаа. Тэрбээр Солонгос улсад хөрөнгө оруулалтын томоохонд тооцогддог “Doran Capital Partners” группийн эзэн бөгөөд манай “Eurasia Capital” компанитай хамтран “Korea Mongolia resources” санг байгуулаад байгаа билээ. Түүнийг Монгол Солонгосын бизнесийн форумын үеэр ирээд байхад нь уулзаж ярилцсан юм.

-Юуны түрүүнд Таны Монголд ирсэн зорилго юу вэ?

-Би Монголыг илүү ихээр таньж, мэдэх зорилготойгоор ирсэн. Дөрвөн жилийн турш “Eurasia Capital” компанийн дэргэдэх зөвлөлийн гишүүнээр ажилласан. Энэ хугацаандаа тус компанийн захирлын ажил явуулж буй арга барил, олон улсын хөрөнгө оруулагчдын дунд танигдсан байдал, ярих чадвар зэрэг олон чанарыг өндрөөр үнэлсэн. Тиймээс “Eurasia Capital” компанийн захирал Алишер Алитай хамтран хөрөнгө оруулалтын сан байгуулаад байна.

Ер нь бусад улс оронд ховорхон тохиолддог боломж Монгол Улсад өнөөдөр нээгдсэнээр томоохон хүлээлт бий болоод байна гэж үзэж байгаа. Миний хувьд сүүлийн 20 жилд яг танай орон шиг үсрэнгүй хөгжлийг дагасан орнуудад ажиллаж байсан. Тухайлбал, Өмнөд Солонгос улсад байсан тэр эдийн засгийн үсрэнгүй хөгжил танайд мөн хүлээгдэж байгааг харлаа. Үүнийг би мэдэрч байна. Улс орон бүрийн хөрөнгийн зах зээлийн салбарт нь надтай адилхан хашир туршлагатай мэргэжилтнүүд ажиллаж байдаг. “Eurasia Capital” компанийн захирал Алишер Алигийн хувьд мөн энэ талын нэлээд туршлага, мэдлэгтэй

хүн. Тиймээс бид хамтраад ажиллахад Монголын хөрөнгийн зах зээлийн хөгжилд тодорхой хувь нэмэр оруулах байх аа гэж бодож байна. Ер нь бол БНСУ-ын хөрөнгийн зах зээлд хуримтлуулсан арвин туршлагыг танай орны боломж бололцоотой нэгтгэн ажиллаж чадвал амжилтад хүрч чадна гэдэгт итгэлтэй байна.

Манай Солонгос дахь компанийн хувьд хөрөнгө оруулалтын зөвлөгөө өгөх, хөрөнгө оруулалт хийх талд дэс дараалалтай нэлээдгүй олон шаардлагыг тавьж ажилладаг. Ингэснээрээ бид томоохон хөрөнгө оруулагчдыг эрсдэлээс зайлсхийхэд нь тусалдаг. Зарим тохиолдолд хөрөнгө оруулагчдын хийсэн хөрөнгө оруулалт амжилтгүй болоход тухайн улс болон хөрөнгө оруулагчдын нэр хүнд олон улсын зах зээлд буурдаг. Энэ мэт эрсдэлээс Монгол Улсыг төдийгүй хөрөнгө оруулагчдыг зайлсхийхэд нь манай сан туслах зорилготой юм. Бид хамтарч ажилласнаар гадаадын тэр дундаа Солонгосын мэргэжлийн хөрөнгө оруулагч нарт Монголд хөрөнгө оруулах ямар боломж бололцоо байна гэдгийг таниулах, ямар эрсдэлүүд гарч болзошгүй талаар зөвлөгөө өгч, хууль эрх зүйн талаас нь дэмжих зэрэг үйл ажиллагаа явуулна. Монгол орны хувьд хууль эрх зүйн тогтворгүй байдал нь багагүй эрсдэлийг дагуулж болзошгүй. Хөгжиж буй орнуудад улстөрийн болон хууль эрх зүйн орчин нь тогтворгүй байх зэрэг тодорхой эрсдэлийг дагуулж байдгийг мэднэ л дээ. Иймэрхүү эрсдэлээс хөрөнгө оруулагчдыг хол байлгахыг хүсэж байна.

-Тэдгээр эрсдэлээс зайлсхийхийн тулд ямар арга хэмжээ авах ёстой вэ?

» -Нэгдүгээрт, тухайн улсад ажилладаг томоохон түнштэй байх шаардлагатай. Мөн дотоодын эдийн засгийг сайн мэддэг, тогтвортой ажилладаг сайн баг бүрдүүлэх ёстой. Дотоодын зах зээлийг сайтар судалж мэдсэн тохиолдолд эрсдэлээс зайлсхийх боломжтой. Төрийн тогтвортой бодлого, зохицуулалт зэрэг нь чухал асуудлын нэг. Төрөөс шинээр санаачилж байгаа хууль, дүрмүүд нь хуулийн цоорхойгүй байх шаардлагатай. Хуулийн хэрэгжилт ч мөн сайн байх нь хамгийн гол юм. Монгол Улс уул уурхайн салбартаа түшиглэн хөгжиж байна. Уул уурхай өөрөө нэлээд хөрөнгө шаарддаг салбар. Энэ утгаараа Монгол олон улсын хөрөнгө оруулалт, томоохон капиталуудыг татах хэрэгтэй. Бидний хувьд Солонгос улсын институционал хөрөнгө оруулагчдыг Монголд оруулж ирэх сонирхол их байна. Учир нь, Монгол орны хөрөнгийн зах зээл дэх өнөөгийн дүр зураг 20 жилийн өмнөх Солонгос улсынхтай адилхан байгаа юм. 20 жилийн өмнө тус улсад хөрөнгө оруулахад саад бэрхшээл үзүүлэхээр хуультай байсан гэж ярилцдаг байв. Ийм учраас солонгосчууд Монголын хөрөнгийн зах зээлийн өнөөгийн байдлыг ойлгож, энэ бүхэн ирээдүйд өөрчлөгдөнө гэдгийг мэдэж байгаа учраас тэд Монгол орныг сонирхож хөрөнгө оруулна гэж бодож байна. Энэ нь танай орны хувьд бас нэг томоохон давуу тал гэж ойлгож байгаа.

-Солонгосын хөрөнгийн зах зээлд ажиллаж байгаа туршлагаасаа хуваалцана уу?

-1990-ээд оны үед Солонгосын хөрөнгийн биржийн индекс нь 700 гэсэн үзүүлэлтээс дээшээ гарч байгаагүй. Учир нь, тус улсын зах зээлийг тухайн үед ойлгодог хүн ховор, бизнесийн болон хөрөнгө оруулалтын орчны мэдээлэл маш дутмаг, компаниуд нь ч ямар үйл ажиллагаа явуулдаг нь тодорхой бус байсан л даа. Хөрөнгө оруулагчдын эрхийг хамгаалсан хуульгүй байлаа. Компаниуд нь хувьцаа эзэмшигчдээ өөрсдөд нь хэрэгтэй хүмүүс гэж боддоггүй, нэр төдий л хүлээн авна. Харин энэ бүхэн арвахан жилийн дотор бүрэн өөрчлөгдсөн. Аж ахуйн нэгжүүд нь ил тод нээлттэй болсон. Санхүүжилт олохын тулд гаднын туршлага, мэдлэгийг судалж эхэлсэн. Тэгээд гаднын хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт босгоод ирэхээр хуулиараа дотоодод хууль эрх зүйн таатай орчныг бүрдүүлэх, компаниудыг ил тод нээлттэй байхыг шаардаж байсан. Үүнийг дагаад дотоодын зах зээл нь нээлттэй болж, улмаар Солонгосын нэр хүнд олон улсын хөрөнгө оруулагчдын дунд өсөж эхэлсэн гэж хэлж болно. Өнөөдөр Солонгосын хөрөнгийн биржийн индексийн үзүүлэлт 2200 болжээ. Миний хувьд тус орны хөрөнгийн зах зээлийн өсөлтөд 1998 оны Азийн санхүүгийн хямрал томоохон нөлөө үзүүлсэн гэж боддог. Тухайн үед томоохон компаниуд зээл авах замаар үйл ажиллагаагаа явуулдаг байгаад хямралын дараа хувьцааны зах зээл рүү шилжин орсон. Энэ нь илүү хямд, ашигтай орчинг бий болгосон бөгөөд компаниудыг илүү нээлттэй байхыг шаардсан юм. Эндээс нэг сонирхолтой зүйл харагдаж байна. Хорин жилийн өмнө хөрөнгө оруулагч нарт халгаатай байсан улс өнөөдөр гадагш хөрөнгө оруулахдаа хорин жилийн өмнө өөрсдөөс нь шаардаж байсантай яг ижил зүйлийг шаардаж байна. Гаднын хөрөнгө оруулалт нь солонгос компаниудыг илүү нээлттэй ил тод болгосон

гэдгийг дахин хэлмээр байна. Энэ нь тэдний үнэ цэнийг өсгөсөн. Харин одоо солонгосчууд, Монголын компаниудаас илүү ил тод байхыг шаардаж байна. Энэ бүгдээс харахад компаниудын ил тод нээлттэй байдал, хувьцааны зах зээл, хөрөнгө оруулагчдыг хүндэтгэх зэрэг нь ашигтай ажиллах гол хүчин зүйл гэж би дүгнэдэг. Өнөөдөр Солонгос улс зах зээлийн ил тод, хөрөнгө оруулагчдын эрхийг хүндэтгэдэг байдлаар нэлээд сайн гэж бодож байна. Хувьцааны, үл хөдлөх хөрөнгийн зах зээл нь сайн зохицуулалттай бөгөөд би эдгээр зах зээлд нэлээд туршлагатай гэж хэлж болно.

Би Солонгос оронд 40 мянган монгол иргэн ажиллаж амьдарч байна гэж дуулсан. Тэдний нэлээд хэсэг нь оюутнууд байгаа нь мэдээж. 20 жилийн өмнө яг үүнтэй адил солонгосчууд Америк улс руу оюутан залуусыг суралцуулахаар явуулж, тэдгээр оюутан нь Америкийн туршлага зах зээлийн сайн талуудыг эх орондоо авчирсан. Түүн шиг монгол оюутнууд Солонгосоос хөрөнгийн зах зээл дээр ажиллах мэдлэг туршлага хуримтлуулаад эх орондоо ирэх болно.

Солонгос хүмүүс өөрсдийгөө эртний монголчуудаас үүсэлтэй, төрөхдөө хөх толботой төрдөг гэж ихэд бэлгэшээдэг. Энэ утгаараа Монголд хөрөнгө оруулахдаа өвөг дээдсийнхээ эх орныг хөгжүүлж байна хэмээн баяртай байх болно. Бидний ажилд ийм сэтгэлгээ нь ихээхэн тус болно гэж бодож байгаа. Нэг зүйл хэлэхэд, монголчууд хөгжлийн загварыг Европ, Америк зэрэг улсаас хайх биш, харин Солонгосоос үлгэр дууриалал авах нь зүй.

-Та Солонгос улсад ажиллахдаа хүндрэлтэй байсан асуудлуудыг хэрхэн шийдэж байсан бэ?

-Сайхан асуулт байна. Тухайн үед гаднын хүмүүс Солонгос руу томиллолтоор явах дургүй байсан. Анх намайг тохиолдлоор энэ улсад ирэхэд америк цэргүүдээс өөр гадаад хүн бараг байдаггүй байж билээ. Мэдээж ажиллахад хүндрэлтэй асуудлууд их гарна. Энэ үед надад гурван том давуу тал байсан юм. Нэгдүгээрт, залуу, хоёрдугаарт, тэнэг, гуравдугаарт, адал явдал хайгч. Залуу байна гэдэг эрч хүч, итгэл зориг дүүрэн байна гэсэн үг шүү дээ. Туршлага ч багатай, юмны учир начрыг сайн ойлгодоггүй байсан тул ямар нэг зүйлийг ийм л хүнд хэцүү байдаг юм болов уу гэж төсөөлж хүлээж авдаг байсан. Хялбар бөгөөд амархан гарах гарцыг олж хардаггүй байж. Солонгос оронд анхлан очиход оюутан залуус нь сургуулиа төгсөөд сайн ажиллах ёстой гэсэн зорилготой ажиллаж, сурдаг, иргэд нь барагтай бол инээмсэглэдэггүй ч их энергитэй байлаа. Энэ бүгдийг хараад би бас ийм байх ёстой юм байна гэж бодож билээ. Харин сая Монголд ирэхэд бас яг ийм сэтгэгдэл төрлөө. Монгол орон хөгжих хандлага байна, иргэд нь инээмсэглэдэггүй ч тэднээс их энерги мэдрэгдэж байна. Солонгос оронд ирсний дараа хүмүүс чи зургаан сарын дараа гэртээ харина гэж хэлж байсан. Тэгвэл би өнөөдөр тус оронд томоохон үл хөдлөх хөрөнгийн компани, бас бус жижиг компаниудыг босгосон. Өөрөөр хэлбэл, өөрийн гэсэн "хотыг" байгуулчихаад байна.

Тиймээс Солонгос оронд тусалж чадсан шигээ Монголд бас туслахыг хүсэж байна. Одоо миний давуу тал гэвэл илүү туршлагатай, ухаантай болсон. Ийм учраас л би Монголд ирэхээр шийдсэн юм. Монголд »

ажиллахад бидэнд нэг нууц байгаа. Бид энэ удаа саад бэрхшээл биш цоо шинэ боломжуудыг харж байна. Мөн энэ нь бидний хувьд ч ховорхон тохиох боломж. Хэрвээ ямар нэг бэрхшээл тулгарвал түүнд нь тохирсон зөв шийдлийг гаргаж чадна. Шийдвэр гэдэг маань ямар нэг хууль, дүрэм, нэр, томъёонд баригдсан зүйл огт биш. Харин хуримтлуулсан туршлага дээрээ үндэслэн зөв шийдвэрийг гаргаж чадна. Энэ бол бидний хамтын ажиллагааны нууц гэж ойлгож болно.

-Танай сангийн Монголд үйл ажиллагаа явуулах эхний алхам чухам юу байх вэ?

-Эхний алхам бол хамгийн гол зорилгоо нэн түрүүнд тодорхойлох. Мөн хамгийн их ашиг өгч болох салбарыг тодорхойлж, солонгос хөрөнгө оруулагчдыг татах. Аль нь, ямар салбарын бизнес Монголын нөхцөлд тохирох таарах зэргийг сонгох гээд олон ажил байна. Энэ бүгдээс өмнө хаашаа хөрөнгө оруулах вэ гэдгийг л маш сайн мэдэх хэрэгтэй юм даа.

Хөрөнгө оруулахдаа бид тухайн компанийн засаглалыг ихээхэн анхаарна. Компанийн удирдлага өөрсдийн хийж байгаа, хийх гэж байгаа зүйлдээ хэр итгэлтэй байна гэдгийг харна. Хэрэв тэд өөртөө итгэж чадахгүй байх юм бол бид хөрөнгө оруулахгүй. Мэдээж тухайн компани ямар үйл ажиллагаа явуулахаас хамаараад хаашаа хөрөнгө оруулахаа, дараа нь тухайн хөрөнгө оруулалтаас хэрхэн ашиг хүртэх вэ гэдгээ тодорхойлно. Бидний анхны хөрөнгө оруулалт тухайн компанийн цаашдын үйл ажиллагаанд шууд нөлөөлөх нь дамжиггүй. Хэрвээ алдаа гаргах юм бол олон улсын хөрөнгө оруулагчдын дунд Монгол Улсын нэр хүнд унах эрсдэлтэй. Тийм болохоор бид ямар ч алдаа мадаггүй үйл ажиллагаа явуулна гэдгээ хэлмээр байна.

-Таны Солонгос улсад хийсэн анхны хөрөнгө оруулалт ямар амжилт бас ямар эрсдэлийг дагуулсан бэ?

-Би анхлан ганцаараа ажлаа хийж байлаа. Дөрвөн жилийн дараа гэхэд арван дөрвөн хүнийг удирдан ажиллаж байсан. Гэхдээ ажлаа эхэлснээс хоёрхон жилийн дараа нь дэлхийн хөрөнгө оруулалтын хамгийн том "Морган Стэнли" компани миний жижигхэн компанийг худалдаж авсан. Бид тус компанийн нэрийн өмнөөс хоёр тэрбум ам.долларын гаднын хөрөнгө оруулалтыг Солонгос улсад татсан.

Миний бодлоор амжилтыг гэнэтийн үсрэлт гэх мэт томоохон байдлаар дүрслэхэд хэцүү байна. Харин шат шатаар нь үнэлэх хэрэгтэй байх. Анх би ямарч туршлагагүй байсан хэдий ч арван жилийн дараа гэхэд Солонгос улсын хамгийн том хөрөнгө оруулагч компанийг удирдаад явж байсан. Өнөөдрийн байдлаар манай компани Сөүл, Хонконг, Лондон, Дели гэх мэт дэлхий даяар салбартай болжээ. Одоо Монголд салбараа нээхээр ирээд байгаа минь энэ.

Та амжилт болоод эрсдэлийн талаар асуусан. Тухайн үед миний хувьд багахан амжилт ч том мэт санагддаг байсан. Эрсдэл бол хаа ч адилхан байдаг. Тухайлбал, 20 жилийн өмнөх Солонгост гарч байсан эрсдэлийг өнөөдөр бид Монголд хүлээж байх жишээтэй. Гэхдээ хамгийн том эрсдэл бол бидний нэр хүнд юм. ■

News

"Global Alliance Partners" Монголд анх удаа хурал хийв

Манай улсад гадаадын хөрөнгө оруулалтын хэмжээ сүүлийн жилүүдэд тасралтгүй өсөх хандлагатай байна. Үүнийг энэ оны тав, зургадугаар сард Улаанбаатар хотод болж өнгөрсөн ач холбогдол бүхий цөөнгүй хурал уулзалт нотлох аж. Тухайлбал, Хонконгд бүртгэлтэй олон улсын санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагуудын сүлжээ "Global Alliance Partners" (GAP) нь манайд анх удаа гишүүдийн ээлжит чуулга уулзалтаа хийсэн. Хөрөнгө оруулалтын тэргүүлэх банк "Euroasia Capital" нь GAP-д шинээр гишүүн болсон бөгөөд өнгөрөгч тавдугаар сарын 25-нд Хөрөнгө оруулалтын олон улсын чуулганыг зохион байгууллаа. Монголын төр, хувийн хэвшлийнхэн, Япон, Солонгос, Сингапур, Хонконг, Швед, Англи, Герман, Америк, Хятад, Казахстан зэрэг дэлхийн 20-иод орны хөрөнгө оруулалтын сангийн төлөөлөгч оролцсон.

Уг хурлаар Засгийн газрын байр суурь болон бодлого, томоохон бизнесийн байгууллагуудын илтгэлийг танилцуулснаар оролцогчдод манай оронд хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг илүү сайн ойлгуулан таниулж, мэдээлэл өгсөн юм. Гадаадын хөрөнгө оруулалт хийх салбарт зөвхөн уул уурхай төдийгүй, мөн хөрөнгийн зах зээл, банк, хөдөө аж ахуй, харилцаа холбоо, тоног төхөөрөмж, үл хөдлөх хөрөнгө зэрэг орж байгааг "Euroasia Capital"-ын захирал Алишер Али дурдлаа.

Монголын хөрөнгийн зах зээлийн анхдугаар форум боллоо

Сүүлийн үед манай хөрөнгийн зах зээл олны анхаарлын төвд орох болсонтой холбоотойгоор Монголын хөрөнгийн зах зээлийн анхдугаар форум зургадугаар сарын 3-нд боллоо. Хөрөнгийн зах зээл нь манай оронд 1990-ээд оноос эхэлж хөгжсөн бөгөөд 2011 оны зургадугаар сарын 2-ны байдлаар Санхүүгийн зохицуулах хорооны зөвшөөрөлтэй нийт 79 мэргэжлийн зуучлагч брокер дилерийн компани үйл ажиллагаа явуулж байна. Энэхүү форумд Монголын хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэхийн тулд төрийн бодлогын хэмжээнд ямар арга хэмжээ авах, түүнчлэн гадаадын биржид бүртгүүлэхэд ямар шаардлага шалгууртай байдаг, "Эрдэнэс Тавантолгой" ХК-ийн хувьцааг аж ахуйн нэгжид хэрхэн хуваарилах, жижиг хувьцаа эзэмшигчдийн эрх ашгийг хамгаалах тухай танилцуулсан байна.

Хууль

Ус усаа санхүүжүүлдэг болно

“Хууль” буландаа шинээр гарахаар зэхэж буй Ус бохирдуулагчийн тухай хуулийн талаар сонирхлоо. Ус хэрэглэдэггүй хүн, амьтан байхгүй учраас энэ хууль батлагдан гарах аваас олон байгууллага, иргэдэд хамаатай. Тийм ч учраас зөвхөн үйлдвэрлэгчид, уул уурхайнхан гэлтгүй хүн бүрийн сонирхлыг хөндсөн асуудал юм.

Усыг бид чандмань эрдэнэ гэж дээдлэн, магтдаг хэрнээ үнэ цэнийг нь өдий болтол сайн мэддэггүй. Дэлхий нийтэд усны нөөц ховордож, бөмбөрцгийн хүмүүсийн багагүй хэсэг нь ундны усны гачигдалд ороод буйг дуулж, мэдээд байгаа хэрнээ усаа хайрлаж, гамнахаа тэр бүр мэддэггүй билээ, монголчууд. Бидний нэг хэсэг нь Туулын усанд хирээ угааж байгаа дүр зургийг зуны зугаатай өдрүүдэд олонтаа харна. Түүнчлэн арьс ширний үйлдвэрийнхэн хорт бодистой бохир усаа Туул руу урсгаж нийлүүлэх нь ч энүүхэнд. Орон сууцны оршин суугчид ч бохирын шугамаар дэндүү бохир зүйл явуулах нь бий. Ус гэдэг чандмань эрдэнийг өвөг дээдэс зүрх сэтгэлээсээ шүтэн дээдэлж, бидний аав ээж урсгал ус руу хир битгий хэл, сүү цагаа оруулахыг ч хориглодог билээ. Тэгвэл гол мөрөн олноороо ширгэж, усны нөөц эрс багасаж буй өнөө үед ус бохирдуулагчтай хуулиар тэмцэхгүй бол болохгүй болжээ. Тиймээс Ус бохирдуулагчийн тухай хууль гаргуулахаар холбогдох байгууллагууд ажиллаж буй юм. Сонин, содон нэртэй уг хуулийн агуулга ямар байх, хуулийг боловсруулах болсон шаардлага нь юу болох, барим тавим ус бохирдуулаад буй этгээдүүдэд ямар хариуцлага тооцох вэ зэрэг асуудлаар Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Усны газрын орлогч

дарга З.Батбаяртай уулзлаа.

Өнөөдөр манайд ус үнэтэй ч юм шиг үнэгүй ч юм шиг санагдах нь бий. Яагаад тэр юм бол оо. Монголчууд одоогоор ус ашигласны төлбөр, усны үйлчилгээний төлбөр гэж өгдөг байна. Ус ашигласны төлбөр гэдэг нь хэдий хэмжээний ус ашиглаж байгаагаас нь хамаараад шоо метр тутамд тооцдог төлбөр аж. Энэхүү төлбөрт бид хамгийн багадаа 10 төгрөг, ихдээ 150 төгрөг өгдөг байна. Сархад, шар айраг үйлдвэрлэж, ус ахиу хэрэглэдэг хүнсний үйлдвэрүүдийн хувьд гадаргын ус хэрэглэж байгаа бол 10 төгрөг, газар дорх ус хэрэглэдэг бол 30 төгрөгийн төлбөр төлөх жишээтэй. Гэхдээ энэ нь шоо метр тутамд буюу 1000 литр тутамд шүү дээ. Гэтэл гэр хорооллынхны хувьд ус үнэтэй. Учир нь, ус хамгийн бага хэрэглэдэг тэд нэг литр усыг 1-2 төгрөгийн үнээр авдаг юм. Долоон буудлын Дулмаа эмээ амралтын өдрөөр ач, зээ нараараа усаа базаалгаж 100 литр ус авлаа гэхэд 100-200 төгрөг шаардлагатай. Ус арвин хэрэглэдэг том аж ахуйн нэгжтэй харьцуулахад гэр хорооллынхон усыг өндөр үнээр ууж байгаа хэрэг. Дээрх ус ашигласны харилцан адилгүй үнийн тариф нь 1995 оны Ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хуулиар зохицуулагддаг байна. Монголын 10 гаруй жилийн өмнөх усны нөөц хийгээд мөнгөний ханшийг өнөөдрийнхтэй харьцуулахад бэрх. Хоёрдугаарт, усны үйлчилгээний төлбөрийг ард иргэд, аж ахуйн нэгж байгууллагууд төлдөг. Энэ нь зөвхөн бохир усыг татан зайлуулсны төлбөр гэнэ. 2002 оны Хот, суурингийн усан хангамж, ариутгах татуургын тухай хуулиар зохицуулагддаг аж. З.Батбаяр “Манайд ус эдийн засгийн эргэлтэд огт ороогүй байна. Аж ахуйн

нэгж, байгууллагууд зөвхөн бохир ус татан зайлуулсны л төлбөр төлж байгаа” хэмээн тэмдэглэсэн. Мөн тэрбээр “Сүүлийн жилүүдэд гол мөрнүүдийн бохирдол асар ихэссэн. Нөгөө талаас Улаанбаатарт тулгамдаад буй нэг асуудал усны бохирдол юм. Арьс шир, ноос ноолуурын үйлдвэрээс бохир ус их гардаг. Түүнчлэн бидэнд одоо байгаа нөхцөл байдлаа сайжруулахад асар их хөрөнгө оруулалт шаардлагатай. Ийм гурван шалтгааны үүднээс Ус бохирдуулсны төлбөр бий болгох зайлшгүй шаардлагатай байгаа юм” хэмээн учирласан. Ус бохирдуулагчийн тухай хууль Казахстан, Орос, Голланд Европын улсуудад байдаг гэнэ. Манай урд хөршид л гэхэд Ус бохирдуулагчийн гэсэн гуншинтай тусгайлсан хууль байхгүй ч усны төлбөрийг нэлээд өндөр авч, ус бохирдуулагчийн төлбөрөө дотор нь шингээсэн байдаг аж. Хэн ус бохирдуулагч вэ гэсэн асуултад Батбаяр дарга ус ашиглагч болгон бохирдуулагч хэмээн хариулав. Тиймээс ус ашиглаж байгаа бүхэн төлбөр төлнө гэсэн үг. Ус бохирдуулагчийн төлбөрийн дээд доод хэмжээг Засгийн газар тогтооно. Иргэд ус бохирдуулагчийн тухай хуулиар төлбөр төлөх эсэхийг УИХ шийдэх аж. Харин бусад ус бохирдуулагчийн төлбөрийг хуулинд заасны дагуу авах аж. Өөрөөр хэлбэл, бохирдуулж байгаа хэмжээ, усны найрлагаас шалтгаалж төлбөр төлөх гэнэ. Одоогийн тодорхойлж буйгаар усны физик, химийн шинж чанарт өөрчлөлт орсон л бол ус бохирдсон гэж үздэг байна.

Түүнчлэн бохир усны стандарт хүлцэх хэмжээг тогтоож, стандартад заасан хүлцэх хэмжээн дотор байх

юм бол төлбөр төлнө. Хэмжээнээс хэтэрсэн бол нөхөн төлбөр төлөх юм байна. Нөхөн төлбөрийн асуудал нь Эрүүгийн тухай хуулиар тусдаа зохицуулагдах юм. Үүнээс гадна Засгийн газар бохир ус шинжилдэг лабораториудыг байгуулах шаардлагатай болно. Өнөөдрийн байдлаар манайд хром зэрэг хүнд металл илрүүлэх чадалтай лаборатори улсын хэмжээнд 2-3-хан бий. Түүнчлэн Төв цэвэрлэх байгууламжийг шинэчлэн засварлах бөгөөд шаардлагатай бол дахин шинэчлэн барих хүртэл арга хэмжээ авах ёстой юм. Эдгээрт мэдээж их хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаардлагатай бөгөөд ус бохирдуулагчийн улсад төлсөн төлбөр эргээд усныхаа дээрх хөрөнгө оруулалт шаардлагатай байгаа зүйлүүдэд зарцуулагдана гэсэн үг. Тиймээс ч дэлхий дахинд ус усаа санхүүжүүлдэг гэдэг үг байдаг аж. Ус бохирдуулагчийн тухай хуулийг батлан, хэрэгжүүлснээр нэгдүгээрт, усны ашиглалт талд хэмнэлт гарна. Хоёрдугаарт, усны бохирдлын хэмжээ багасна. Гуравдугаарт, салбарт шаардлагатай хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр бий болно гэж Усны газрын орлогч дарга үзэж байна. Мөн тэрбээр Ус бохирдуулагчийн тухай хуулийг зургаан сар тутам авч үздэг, шинжлэх ухаан технологийн ололтыг дагадаг, Засгийн газрын тогтоолоор шинэчлэл хийдэг байх юм гэж онцолсон.

Хуулийн төслийг боловсруулж яамдад хүргэж санал авах шатандаа яваа юм билээ. Чуулган завсарлахаас өмнө амжиж батлуулах төлөвлөгөөтэй ажиллаж буй аж. ■

KHATAN TUUL

Pure Water

Packaging quantity of Pure water:

0.35 L /bottled/
0.6 L /bottled/
1 L /bottled/
19 L /balloon/

Маркетинг: 99071655
Захиалга авах утас: 70173386
Факс: 976-11-70174494

Богд хаант төрийн “ногоон бодлого”

Ө нөөдөр дэлхий даяар ногоон хөгжлийн талаар ярьцгааж, нийгэм, улс төр, эдийн засгийн томоохон ногоон өөрчлөлтүүдийн хөтөлбөрийг батлан гаргаж, улс орондоо, дэлхий нийтийн хүрээнд уралдан хэрэгжүүлцгээж байна. Ногоон хөгжлийн үзэл баримтлал нь, олон хүний хэлдгээр, XXI зууны улс төрийн гол сэдэв, мөн орчин үеийн соёл иргэншлийн хөгжлийн шинэ загвар болж байгаа мэт.

Харин монголчууд бид өөрийн түүх, соёл, амьдарч ирсэн уламжлалт арга хэлбэрээ эргэцүүлэн ухаарвал ногоон гээд байгаа энэ үзэл бодол нь бидний хувьд цоо шинэ зүйл бол огт биш, аль эртнээс л бидний амьдрах ухаанд (амьдралын философид) үргэлж оршин ирсэн зүйл мэт. Энэ талаар нэгэн сонирхолтой жишээг энд иш татья. Одоогоос 100 жилийн өмнөх Монголын хаант төрийн “ногоон бодлогын” талаар ингэж өгүүлсэн байна ...

Жавзандамба хутагтын дэргэд ноёд Монголын тухайн үеийн болон ирээдүйн нөхцөл байдлын талаар XIX – XX зууны зааг үеэр олон удаа хэлэлцэж байжээ. Харин 1909 онд болсон Богд болон ноёдын хуралдаанаар онцгой асуудал хэлэлцсэн байна. Учир нь Манжийн эрх баригчид, тухайлбал Манжийн Сангийн яамнаас Хүрээнд буй амбангаараа дамжуулан Монголын чуулган дарга, засаг ноёдоос дараах асуултуудад тодорхой хариулт авахыг шаардсан байв.

Эдгээр асуултууд нь:

А. Яагаад Монголын уудам газар нутаг цөөн хүн амтай байж хятад иргэдийг нүүлгэн оруулах, газар тариалан эрхлүүлэх боломжгүй хэмээн үзэж байгаа,

Б. Дээр дурьдсан нөхцөл байдалд Хаалган Хүрээ хоёрын хооронд төмөр зам байгуулах асуудал юугаар нөлөөлж байгаа, үүнд ямар хүндэтгэх үндэслэл байгаа,

В. Хятад иргэдийг суурьшуулах, газар тариалан эрхлэх, төмөр зам барих, авто машины зам тавих зэрэг нь үнэхээр Монголын нүүдэлчид болон мал аж ахуйг шахах үндэслэлтэй юм бол уул уурхайн үйлдвэр эрхлэх нь ямар шалтгааны улмаас бас шахах халгаатай гэж үзээд байгаа

талаар хоёрдмол утгагүй нэгэн хариулт өгөхийг Жавзандамба хутагт болон Монголын ноёдоос Манжийн хааны Засгийн газар шаардсан байжээ. Иймээс Богд болон ноёд эл асуудлыг нухацтай хэлэлцэж, маш болгоомжтой хариулт өгөх шаардлагатай болсон байна.

Удтал хэлэлцсэний дүнд Манжийн эрх баригчдад өмнө өгсөн хятад иргэдийг Монгол нутагт суурьшуулах болон газар тариалан эрхлэх боломжгүй гэсэн байр сууриа хамгаалж, бэлчээрийн мал аж ахуй нь өвлийн ууланд нүүдэллэх хэрэгцээтэй байдаг тул уул уурхай нь төрөл бүрийн муу үр дүн авчирна хэмээн үзэж байгаагаа Хутагт хийгээд ноёд илэрхийлжээ...

(“Монгол үндэстэн төр улсаа сэргээн тунхагласны 99 жилийн ойд” эрдэм шинжилгээний бага хурлын илтгэлүүд, 2010 оны арванхоёрдугаар сар)

Зөвхөн энэ баримтад үндэслэн Богд Жавзандамба хутагт болон Монголын төрийн эрх баригч ноёд чухам байгаль дэлхийдээ санаа зовсон учир хятад иргэдийг Монголд нүүлгэн ирүүлэх, уул уурхай эрхлэхэд татгалзав уу, эсвэл байгаль дэлхийн асуудлыг урдаа барьж шалтаглан Манж-Хятадын бодлогыг хааж байв уу гэдгийг шууд ялган хэлэхэд хэцүү. Гэхдээ аль ч хувилбараар нь авч үзсэн байгаль дэлхийн асуудал бол тэр үед ч гэсэн Монголын төрийн бодлогын чухал сэдэв байсан, мөн Манжийн төрийн хувьд ч монголчуудын энэ тайлбар нь үнэмшилтэй үндэслэл болж байсныг эндээс харж болно.

Түүхийн энэ жишээ нь өнөөгийн бидэнд нэгэн чухал сургамж, санааг хэлж өгч байна.

Хэрэв монголчууд бид байгаль орчноо хамгаалан хөгжих үндэсний бодлогоо цэгцтэй томьёолон, тууштай хэрэгжүүлж чадвал тэр нь гадаадын уул уурхайн компаниудын тулгалт, тэдний ард байгаа геополитикийн их дарамтыг даван гарах бидний хүчирхэг зэвсэг, тэдний хувьд бол дургүй байсан ч хүлээн дагахаас өөр аргагүй, олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн “найрсаг” хаалт, зохицуулагч дүрэм байх болно. ■

XXI зуунд байгаль орчинд тулгамдаж буй асуудлууд

Дэлхийн улс орнуудын Засгийн газрын өмнө байгаль орчноо хайрлаж, хамгаалах явдал нь хамгийн тулгамдсан асуудал болоод буй билээ. Хөгжингүй аж үйлдвэржсэн орнуудад байгалийн нөөцийн ашиглалт болон хүлэмжийн хийн нөлөөлөл, тэдгээрийн сөрөг үр дагавар нь асар их юм. Гэхдээ хөгжиж буй орнуудын Засгийн газар байгаль орчныг

хамгаалах ажлыг маш бага төлөвлөж, шийдвэрлэж байгааг мэргэжилтнүүд шүүмжилдэг.

НҮБ-ын байгаль орчны хөтөлбөрийн 200 мэргэжилтэн, судлаачдын дунд энэ 100 жилд байгаль орчинд хамгийн их тулгамдаж болох асуудлаар санал асуулга явуулжээ. Санал асуулгын дүн хэрхэн гарсныг хүснэгтээс харна уу.

Made in Mongolia

Цорын ганц

Э.Зоригт

Манай сэтгүүл жуулчны улиралтай холбоотойгоор энэ дугаартаа аялал жуулчлалын салбарыг түлхүү хөндөж байгаа учраас Монголыг үзэхээр ирсэн жуулчдыг үндэсний үйлдвэрийн сайхан бэлэг дурсгалын зүйлтэй буцаахыг хүсэв. Сүүлийн үед олшироод байгаа бэлэг дурсгалын дэлгүүрүүдийн лангуундээр жуулчдын нүдийг хужирлах бараа цөөнгүй байдаг ч “Mongolian Economy” сэтгүүл арьс ширэн эдлэлийн үйлдвэрийг сонирхуулахыг зорилгоо. Тиймээс энэ чиглэлээр боломжийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулж байгаа үйлдвэрийг нэлээд сурагласны эцэст “Only one” аж ахуй нэгжийг сонголоо. Эднийхийг аялал жуулчлалын болон Жижиг, дунд үйлдвэрийн газрын зарим хүн үйлдвэрлэлээ өргөжүүлэх, бараа бүтээгдэхүүнийхээ чанар, борлуулалтад нэлээд эрэл хайгуул хийж, санаачилгатай ажилладаг гэж онцлох юм билээ.

“Only one” “Бөмбөгөр” худалдааны төвийн урд талын орон сууцны 30-р байрны доод талын хоёр өрөөнд үйл ажиллагаа явуулдаг. Эхний өрөөний баруун урд буланд байрлуулсан ажлын ширээн дээр тус компанийн захирал, загвар зохион бүтээгч Т.Энхтөр шинээр ирсэн захиалагатайгаа танилцан сууна. Энэ өрөөнд мөн Италийн “Paff” брэндийн хамгийн сүүлийн үеийн хэд хэдэн оёдлын машин суурилуулжээ. Үйлдвэрийн түүхий эд болох арьс шир төрөл төрлөөрөө өрөөстэй. Түүнчлэн “Импортын барааг орлож чадах үндэсний шилдэг бүтээгдэхүүн” гэсэн хүндэт өргөмжлөл нүдэнд тусав. Харин нөгөө

өрөөнд нь ажил ид өрнөж байлаа. Уг өрөөнд эцсийн бүтээгдэхүүн бэлэн болгох бүхий л шат дамжлага явагддаг аж.

“Only one” арьс ширэн эдлэлийн үйлдвэрийг Та мэдэх үү гэж монголчуудаасаа асуувал мэдэх хүн тун цөөхөн байх вий. Гэтэл энэ жижигхэн үйлдвэр үйл ажиллагаагаа явуулаад 20 гаруй жил болж байгаа гэнэ. Өдий хүртэл оршин тогтнохдоо алдаатай оноотой, хүндрэл бэрхшээлтэй олон замыг туулсан тухайгаа Т.Энхтөр захирал өгүүлсэн. Зах зээл дөнгөж эхэлж байсан 1990-ээд оны эхээр Энхтөр, эр зориг, ирээдүйн тухай сайхан мөрөөдөлтэй үйл ажиллагаагаа эхэлсэн аж. Харин өдгөө энэ компани хайрт монгол орноо харийнханд сурталчлан таниулж байна. Жуулчид очсон орон бүрээсээ тухайн улсыг илэрхийлж чадахуйц бэлэг дурсгалын зүйлийг авах дуртай байдаг. Харин Монголыг төлөөлж чадахуйц тэр л зүйлсийг “Only one” арьс ширэн эдлэлийн үйлдвэр урладаг байна. Эднийх ширэн түлхүүрийн оосроос эхлээд бүс, цүнх, түрийвч гээд арьс ширээр хийж болох бүгдийг чанарын өндөр түвшинд хийдгээрээ ижил төрлийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг үйлдвэр, хувь хүн нийлсэн 60 гаруй үйлдвэрлэгчээс ялгарах онцлогтой гэнэ. Мөн хэрэглэгч бүрт цорын ганц загвартай бүтээгдэхүүнийг хийж өгөх нь тэдний зорилго хийгээд давуу тал ажээ. Энэ зорилгынхоо дагуу “Only one” гэдэг нэрийг сонгосон байна. Цорын ганц бүтээгдэхүүн хийлгэх захиалга ч цөөнгүй ирдэг гэнэ. Уг үйлдвэр нь бэлэг дурсгалын зүйлсээс гадна цагдаагийн бүрэн

» тоноглогдсон бүс, уурхайчдын нурууны хамгаалалт, бүхий л төрлийн ажлын болоод гоёлын цүнх зэргийг өнгө үзэмжтэй, чанартай хийдэг. Мөн зөвхөн танд зориулж цорын ганц бүтээгдэхүүнийг захиалгаар хийдэг гэхээр уншигч Та тэнгэрт тулсан үнэтэй биз гэж битгий бодоорой. Тун ч боломжийн үнэтэй бас чанартай гэсэн. Жишээлбэл, Та өөрт таалагдсан гоёлын загвартай цүнх хийлгэхэд 100 орчим мянган төгрөг болдог байна. Харин эдэлгээ сайтай ширэн бүс хийлгэхэд 20 орчим мянган төгрөг болдог аж. Бид гаднын үнэтэй бараа бүтээгдэхүүн хэрэглэж байхаар өөрсдийнхөө хийсэн бүтээгдэхүүнийг хэрэглэж заншвал сайнсан. Монголчууд үндэсний үйлдвэрээ мэдэхгүй байхад жуулчид “Only one”-ийг зорьж ирээд, зөвхөн өөртөө зориулсан цорын ганц “Made in Mongolia” гэсэн арьсан эдлэлийг хийлгээд сэтгэл хангалуун буцдаг гээд бод доо.

Бид жижиг гэлтгүй сайн бүтээгдэхүүн хийж байгаа үндэсний үйлдвэрийнхээ бараа бүтээгдэхүүнийг хэрэглэж, бусдад таниулан сурталчилж байж дэлхийд нэртэй үйлдвэрлэлтэй болох учиртай. Түүнчлэн бид “дэлгүүрийн лангуун дээрээс авсан бэлэг дурсгалын зүйлээрээ жишээ татан манайх арьсаар чанар муутай бараа хийх юмаа гэж голж, гоочилдог. Тэгвэл Энхтөр захирал дэлгүүрийн лангуун дээрх бэлэг дурсгалын зориулалттай бараагаар үндэсний үйлдвэрийн ахуйн хэрэглээний барааны чанарыг таньж мэдэх нь учир дутагдалтай. Тиймээс Монголын арьс ширэн эдлэл хийц загвар, чанар тааруу байдаг гэж ам дамжуулан ярихаа битгий урьтал болгоорой”. Эхлээд бараа бүтээгдэхүүнтэйгээ сайн танилцаж, учир начрыг нь ялгах хэрэгтэй” хэмээн учирлаж байна. Учир нь, дэлгүүрийн лангуун дээр өрөөстэй бэлэг дурсгалын зүйл бол бэлэг дурсгалын зориулалтаар хийж байгаа учраас чанарын асуудал нэг их яригдахгүй, харин гоё ганган чамин, шилэн хоргонд тавихад хээнцэр харагдах нь л чухал гэнэ. Харин хэтэвч, цүнх, гутал гээд ахуйн хэрэглээний арьсан эдлэлийг хамгийн сайн материалаар хийдэг учраас чанартай байдаг аж. Тэгэхээр угшигчдадаа зөвлөхөд арьс ширэн эдлэл авахыг хүсвэл үйлдвэрлэгчдэд өөрсдөд нь хандах нь илүү чанартай байх нь. Бид өөрсдөө үүнийг ялгаж салгаж ойлгоод зогсохгүй гаднынхан болон жуулчдад бэлэг дурсгалын бус арьс ширэн эдлэл авбал ингэх боломжтой гэж зөвлөж бас болох нь байна. Энэ ялгааг мэдэхгүй тохиолдолд монголчууд юу ч хийж чаддаггүй юм байна лээ гээд манай улсын нэр муугаар гарна шүү дээ. Худалдан авагч гэдэг чанаргүй барааг арван хүнд муулдаг бол чанартайг нь гуравхан хүнд мэдээллэдэг гэсэн судалгаа байдаг аж. Тиймээс энэ нь эрхэм хөтөч нарын үүрэг, ухамсраас ихээхэн шалтгаалах зүйл гэж үзэж ч болох.

“Only one” үйлдвэр нь Англи, Турк, ОХУ, БНХАУ зэрэг оронтой хамтын ажиллагаатай. Хэдийгээр уг үйлдвэр нь гаднын цөөнгүй оронд танигдсан хэдий ч эх орондоо олны танил биш байна. Үйл ажиллагаагаа өргөжүүлбэ, бараа бүтээгдэхүүнээ экспортлох, дотоодын зах зээлээ хангая гэхээр төр, засгийн дэмжлэг дутагддаг тухай Т.Энхтөр захирал ярьсан. Төр, засгаас дэмжлэг хүсэхээр нэлээд хүндрэл бэрхшээл тулгардаг байна. Энэ нь бодлого шийдвэр гаргагчдад тухайн салбарын талаар мэдлэг дутмаг

байдагтай холбоотой аж. Тухайлбал, холбогдох дарга нарт үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх талаар санал хүсэлтээ илэрхийлэх гэхээр өмнөөс нь учиргүй том үйлдвэр яриад бэрхшээгээд байдаг зовлонтой гэнэ. “Уг нь үйл ажиллагаагаа өргөтгөнө гэдэг том том үйлдвэр барихдаа гол нь биш. Харин жижиг, дунд үйлдвэрээ дэмжих, эдийн засаг, эрх зүйн таатай орчинг бүрдүүлэх л хамгийн чухал. Гэтэл манай дарга нар барилга байшин бодоод явчих жишээтэй. Зарим нь танайх ажлын байр ихээр бий болгох ёстой гэдэг мундаг шаардлага тавих нь ч бий. Гэтэл ажлын байр бий болгохын тулд тухайн байгууллага маань үйл ажиллагаагаа тогтвортой явуулах хэрэгтэй биз дээ. Тогтвортой ажиллахын тулд ажилчдынхаа цалинг тавьж чадахуйц мөн ашиг олохуйц ажиллаа ёстой. Гэтэл манайх том, жижиг ялгаагүй өндөр татвар ногдуулчихаар мөнөөх жижиг, дунд үйлдвэрүүд нь яаж ашигтай ажиллах билээ. Уг нь тэр их авсан татвараа эргээд энэ төрлийн байгууллагаа туслаж дэмжихэд зориулах учиртай. Гэтэл тэр тогтолцоо хаа байна” хэмээн Т.Энхтөр учирлалаа. Турк улсаар жишээ татахад л манайх шиг ийм арьс ширэн эдлэл хийдэг үйлдвэрлэлээ хөл дээрээ тогтол огт татвар ногдуулдаггүй байна. Тэгээд зогсохгүй тал бүрээс нь дэмжиж, зээлийг гар татахгүй өгдөг гэсэн. Гэтэл манайд үйлдвэр байгуулах гэсэн юм газар өгөөч гээд өргөдөл гаргахаар үгүй гэдэг хариулт өгөх жишээтэй.

Арьс ширэн эдлэлийн жижиг, дунд үйлдвэрийнхэн маань үйл ажиллагаагаа өргөтгөх үүднээс хоёр жилийн өмнөөс өөрсдийн гэсэн холбоог байгуулжээ. Уг холбооны гүйцэтгэх захирлаар Энхтөр ажилладаг байна. Тус холбоо нь одоогоор 65 гишүүнтэй бөгөөд бээлий, сурагчийн цүнх, хүүхдийн гуталны эрүүл ахуй зэрэг хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх саналтайгаа шийдвэр гаргаж, бодлого тодорхойлогчдод хүргээд буй аж. Түүний ярианаас үзэхэд, төр нь түмнээ дэмжинэ гэдэгт тэд итгэлтэй байна.

Тус үйлдвэр байнгын 10-аад ажилтантай бөгөөд захиалга эрс нэмэгдэх үеэр гэрээт ажилчид нэмж авдаг байна.

“Only one” үйлдвэр нь бусад салбатай нягт уялдаа холбоотой ажиллахыг хичээдэг. Жишээлбэл, аялал жуулчлалын “Жуулчин” компанитай хамтран ажилладаг гэнэ. Энэ нь тухайн байгууллагыг гаднынханд сурталчлаад зогсохгүй эх орноо ч гэсэн сурталчлахад нь тус дэм болдог байна. Мөн цагдаа нарт буу, гав, бороохойн гэр зэргийг нь хамгийн найдвартай бөх бат хийж өгдөг. Бас Бээжингийн олимпийн үеэр тамирчдадаа бүс хийж өгсөн ажээ. Тэдний хийж өгсөн бүсийг зүүгээд нэг бус олимпын медалийг эх орондоо авчирсанд тус үйлдвэрийн ажилчид ихэд бэлгэшээдэг аж. Тэд ярихдаа “Бүс гэдэг монгол түмний хийморь сүлдийн бэлгэдэл билээ. Хэрвээ тамирчид маань гаднын бүс зүүгээд явсан бол түүрүүлээ ч үү, үгүй ч үү” хэмээн хошигнон хэллээ.

Монгол хүн монголоороо гоёно оо гэж. Хэдийгээр үйлдвэрийн сурвалжлага ч гэлээ Ш. Гүрбазарын “Би Монголоороо гоёдог” гэдэг монгол хүний омогшлыг бадраах сайхан үгээр төгсгөлөө хиймээр санагдчихлаа. Тиймээ би, чи, та, бүгдээрээ захиалгын дагуу цорын ганцыг ч хийж өгөх боломжтой монгол брэндээрээ гоёцгооё. ■

Хоромд дамжих мэдээлэл буюу “жиргээ”-ний ноёрхол

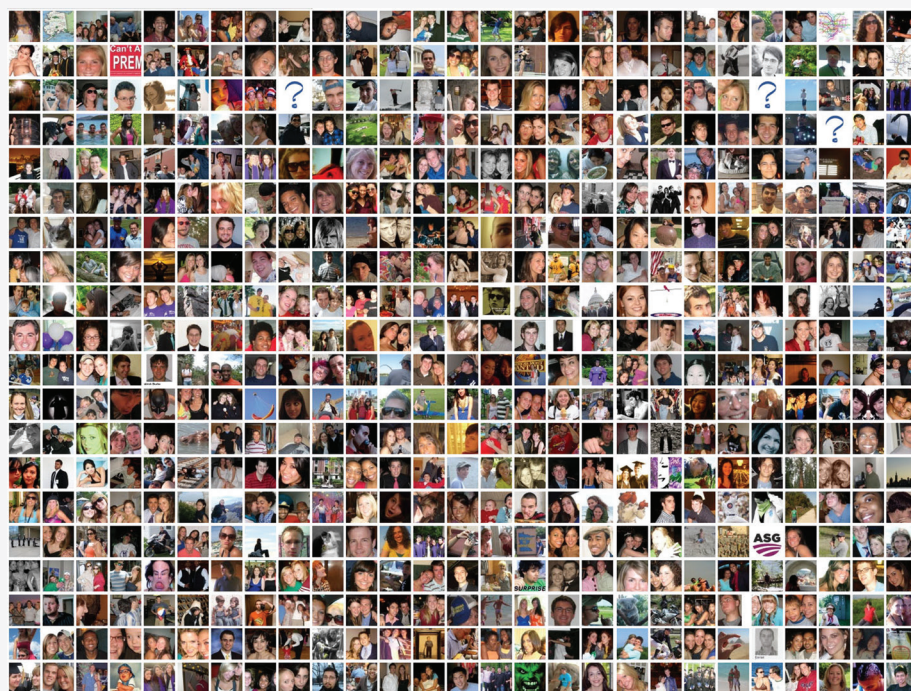
Ж.Тэргүүн

Хэрэглэгчийнхээ тоог 50 саяд хүргэхийн тулд радиод 38 жил, телевизэд 13 жил, интернэтэд дөрвөн жилийн хугацаа шаардагдсан бол нийгмийн сүлжээний цахим хуудас Фэйсбүүкесөн сарын дотор 100 сая хүн өөртөө нэгтгэсэн нь шинэ мянганы дуулиант “нээлт” болсон юм.

2011 оны нэгдүгээр сарын байдлаар уг цахим хуудасны хэрэглэгчийн тоо 600 саяд хүрсэн бөгөөд хэрэв Фэйсбүүк улс байсан бол хүн амын тоогоороо БНХАУ, Энэтхэг, АНУ-ын дараа дөрөвдүгээрт жагсах байв. Гэхдээ фэйсбүүктэй харьцуулбал дээрх гурван орны аль нь ч долоохон жилийн дотор ийм өнөр болж чадаагүй гэдгийг онцлох нь зүйтэй.

2006 оны долдугаар сарын 15-нд мэндэлсэн Твиттер цахим хуудас тогтмол хэрэглэгчдийн тоо энэ оны гуравдугаар сарын байдлаар 200 саяд хүрсэн нь фэйсбүүк-ийн ард гишгэх үзүүлэлт. Сонирхолтой нь Твиттер-ийг хэрэглэгчдийн 80 хувь нь гар утаснаасаа “жиргэдэг”. Мэдээллийн хэмээн тодорхойлсон XXI зууны түүчээ нь мэйл, мэссэнжэр, сайтууд байх болно гэж төсөөлж байсан үе ард хоцорч, нийгмийн харилцааны цахим хуудсуудын ноёрхлын эрин иржээ.

Хүмүүс яагаад зурагт, радио, сонин, сэтгүүлээс фэйсбүүк, твиттер тэргүүтэй нийгмийн харилцааны сайтуудыг илүүд үзэх болов. Твиттерийг үүсгэн байгуулагчдын нэг Биз Стоуны хэлж буйгаар нийгмийн харилцааны сайтуудыг ашиглан

мэдээллийг хамгийн түргэн шуурхай солилцож, ийн мэдээлэл дамжуулах хэрэгсэл нь хүмүүст хамгийн ойр гар утас болсон учраас олон хүний сонирхлыг татаж байна.

Бид өдөр тутмын сонины мэдээг нэг өдрийн дараа хүртэж, телевизийнхийг 19.00 цагийн мэдээ эхэлтэл, сайтынхыг үйл явдлын гэрч ажлын компьютер дээрээ ирэх хүртэл хүлээдэг бол Твиттер, Фэйсбүүкээр мэдээлэл дамжуулах нь хэдхэн секундын ажил буюу таны хуруу гар утасны товчлуур дээр хэр хурдан гүйхээс шалтгаалан богино хугацаанд авах боломжтой юм. Гэвч нийгмийн харилцааны дээрх цахим хуудсууд зөвхөн мэдээлэл дамжуулах, солилцох үндсэн үүргээсээ хэдийнэ хальсан.

Нэгэнт ийм олон хүн нэг дор цугларч, дэлхийн хаанаас ч мэдээлэл солилцох боломжтой

болсон нь томоохон компаниудын маркетингийн ажилчдын гол өгөөш болж байна. Телевизээр хэчнээн сая доллар зарцуулж реклам явуулснаас фэйсбүүк, твиттер ашиглан телевизээс хэдэн сая илүү хүнд, хамгийн хурдан бас хамгийн хямд зардлаар түгээх боломжтой нь бизнесийн гол түлхүүр болов.

Твиттерийн “жиргээ”, фэйсбүүкээс юугаараа ялгаатай вэ?

“Форбес” сэтгүүлээс саяхан гаргасан нийгмийн харилцааны цахим хуудсуудын статистик үзүүлэлтээр Монгол фэйсбүүкт хамгийн хурдацтай нэгдэж байгаа улсуудын тоонд багтсан бөгөөд өдгөө 177.420 монгол хүн фэйсбүүкийг тогтмол ашиглаж байна. Харин твиттерээр “жиргэх” үзүүлэлтээр монгол базаахгүй үнэлгээ авсан. Монголын хүн

Та ямар ном уншиж байна вэ?

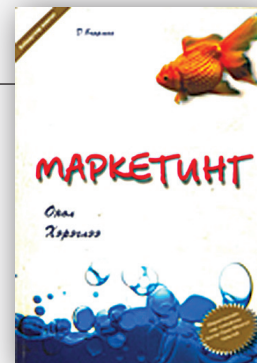
Д.Болор

“Мобиком” корпорацийн ерөнхий захирал/:

Д.Болор захирал “Маркетинг, онол, хэрэглээ” номыг уншиж байгаа гэлээ.

“Интер ном” дэлгүүрийн 2010 оны эдийн засаг, бизнесийн чиглэлийн шилдэг бүтээлээр шалгарсан “Маркетинг, онол, хэрэглээ” бүтээлийг ШУТИС-ийн КТМС-ийн багш Д.Баярмаа бичсэн байна. Энэхүү номонд маркетингийн мөн чанарын тухай ойлголтоос эхлүүлэн удирдлагын үндсэн үзэл баримтлал, маркетингийн

төлөвлөлт, мэдээллийн систем, хэрэглэгчийн болон байгууллагын зах зээл, худалдан авагчдын зан төлөв гэх мэт онол практикийн асуудлыг тусгажээ. Олон улсын нэртэй брэнд төдийгүй, дотоодын бизнесийн байгууллагуудын жишээнээс оруулж, номын төгсгөлд зөвлөмжүүдийг хавсаргасан байна.

И.Сэр-Од

“Монголын Бизнесийн зөвлөлийн дэд захирал/:

И.Сэр-Од нь Энэтхэгийн нийгэм улс төрийн нэрт зүтгэлтэн Ж.Неругийн “Ертөнцийн түүхийг сөхөн үзвэл” номыг амтархан уншиж байгаа аж.

“Мон Судар” хэвлэлийн газраас гаргасан гурван боть зохиолыг Ж.Неру нь шоронд байхдаа охиндоо тайбарлах үүднээс ертөнцийн түүхийг МЭӨ үеэс дэс дараатай бичжээ. Тэрээр охин Индира Ганди-д дэлхийн түүхийн гол үйл явдлуудыг захидал хэлбэрээр хүргэсэн байна. Жишээлбэл, Италийн Ром хотноо ийм үйл явдал болж байхад, Исламын шашин үүсэж, мөн Монгол оронд яг

тухайн түүхийн тэр үед ямар үйл явдал өрнөж байсныг зэрэгцүүлэн харуулснаараа онцлогтой.

Энэтхэгийн тусгаар тогтнолын төлөөх тэмцлийн удирдагчдын нэг Ж.Неру нь Ази тивийн энх амгалан байдлын төлөө ихээхэн хүчин зүтгэл гаргасан. Тэрбээр мөн боолчлол, фашизмын эсрэг тууштай тэмцэхийн зэрэгцээ эрдэмтэн, түүхч, зохиолч, философич хүн байв.

О.Батболд

“Герман Монголын бизнес эрхлэгчдийн холбооны менежер/:

Эрих Фоллат, Александер Юунг нарын “Шинэ хүйтэн дайн” (“Der neue Kalte Krieg”) номыг уншиж байгаа. Өнөөдөр байгалийн баялгийн төлөөх ил болон далд тэмцэл дэлхийн аль ч өнцөг буланд явагдаж байна. Энэхүү тэмцлийн учир шалтгааныг газар дээр нь очиж судалсан Германы “Шпийгель” (“Spiegel”) сэтгүүлийн олон улсын харилцааны чиглэлээр мэргэшсэн хоёр сэтгүүлч энэхүү номыг нэгтгэн бичсэн юм.

Мөн дэлхийн газрын зураг дээр байгалийн баялгийг, мөн хаана ямар ил болон далд тэмцэл болж байгааг ойлгомжтойгоор зурж харуулсан нь алдарт “Шпийгель” сэтгүүлийн сайн арга барилыг харуулж байна. Дэлхийн бусад орон баялгаа яаж ашигласан болон одоо хэрхэн ашиглаж байгааг өгүүлсэн ба эдгээрээс аль нь хөгжилд хүрсэн, аль нь одоог хүртэл дайн байлдаантай, ядуу байгааг маш энгийнээр ойлгомжтойгоор гаргаж ирсэн. Үүнээс гадна хэн нь хэнийгээ байгалийн баялгийн улмаас

хараат болгож байгаа тухай бичсэн нь сонирхол татаж байна. Манай улс ч гэсэн одоо нефтийн бүтээгдэхүүнээрээ Оросын хараанд байгааг бид яг одоо нэмэгдэж буй дизель түлшний үнээр бэлээхэн харж байна. Тиймээс бусад орон ийм замаас зөв бодлого баримтлан хэрхэн ухаалгаар гарч чадсан, аль орнууд нь насан туршдаа хараат болсон талаар мэдэж болох юм. Номын төгсгөлд дэлхийн эрчим хүчний хэрэглээг нөхөн сэргээгдэх эрчим хүчээр бий болгохыг олон учир шалтгаанаар тайлбарласан зохиол юм. Энэ номыг заавал уншихыг О.Батболд уриалаад, “Бид дэлхийн сайн муу туршлагатай танилцсаны үндсэн дээр л байгалийн баялгаа зөв бодлого боловсруулан ашиглаж эхлэх ёстой гэж үзэж байна” хэмээн тэмдэглэв. ■

Бизнес эрхлэгч хүний хувьд хамгийн чухал 20 асуулт

1. Таны саналын үнэ цэнэ юунд оршиж байна вэ?

Хэрэв Та санал болгож буй бараагаа яагаад хүмүүст хэрэгтэйг гурван өгүүлбэрээр тайлбарлаж чадахгүй бол үнэ цэнэгүй гэсэн үг. Үүнээс үүдээд танд бизнес байхгүй байна гэж ойгож болно.

2. Таны бараа эрэлт хэрэгцээтэй байх уу?

“Сайнфелд” хэмээх цуврал киноны нэгэн дүр баялагт хүргэх зам бол хөхний даруулга хийх явдал гээд ойлгогчихсон байдаг. Тэр өөрийнхөө үйлдвэрлэх гэж буй барааг эрэлт хэрэгцээтэй байх эсэх талаар ямар ч судалгаа хийгээгүй юм. Та ч гэсэн судалгаа, дүгнэлт хийж, мэдээлэл цуглуулахгүйгээр эрэлт хэрэгцээг бий болгоно гэж байхгүй шүү. Битгий л эрэгтэй хүнд тохирох хөхний даруулга хийх гэж зүтгээрэй дээ.

3. Өрсөлдөгчөөсөө юугаараа ялгарч чадах вэ?

“Starbucks” дөрвөн долларын үнэтэй кофены

чанамал хэрэгтэй гэж хүмүүст итгүүлж чадсан бол “Louis Vuitton” жинсэн цүнхний төлөө 1500 доллар үрэх шаардлагатай юм шиг сэтгэгдлийг худалдан авагчдынхаа толгойд суулгаж дөнгөдөг. Энэ бол зүгээр нэг маркетинг биш. Хэрэв Та бизнесээ өргөжүүлж, амжилт олохыг хүсэж байвал бусдаас ялгарах зүйлийг хий. Амжилтад хүрсэн брэндүүд бүгд л ямар нэгэн юмаар содон байдаг шүү дээ. Жишээ нь “Wal-Mart” хямд үнээрээ, “Apple” өвөрмөц загвараараа, “FedEx” хэрэглэхэд хялбар байдлаараа ч юм уу ялгарч байдаг. Товчхондоо, бүтээгдэхүүнийхээ давуу талыг олоод, үүгээрээ л дайралт хий.

4. Таны бизнес өргөжиж байна уу?

Хуримтлуулсан жаахан хөрөнгө, төсөөлшгүй их баялаг хоёрын хооронд хамрах цар хүрээний л ялгаа байдаг. Таны үйлдвэрлэл өргөжих тусам аль болох бага зарлага гарах нь сайн талтай. Жишээ нь программ хангамжийг аваад үзье л дээ. “Microsoft” код боловсруулалтад ганц удаа хөрөнгө мөнгө гаргасан байхад л дараа дараагийн “Windows”-ын шинэчлэгдсэн хувилбарын өртөг хямд байна. Гэтэл зарим бизнес цар хүрээгээ тэлэхэд хэцүү байдаг. Ялангуяа үйлчилгээний салбарт орлого нэмэгдэх тусам хүч хэрэгтэй болж, зарлага ч дагаад өсөх жишээтэй.

5. Та хийж буй ажилдаа хэр үнэнч вэ?

Та гэр бүлтэй, хоёр хүүхэдтэй гэж бодъё. Гэтэл эхэлсэн ажлаа өргөжүүлж, хөгжүүлэхийн тулд танд долоо хоногт 100 цагийг ажилдаа зориулах хэрэг гарч мэднэ. Ийм байдлаар бүтэн хоёр жил зүтгэж чадах уу? Бүхнийг захирахын тулд та бүхнээ золиослоход ч бэлэн байх хэрэгтэй шүү дээ. Мэдээж бизнесээ хөл ▶

► дээрээ зогсох хүртэл нь бол гарцаагүй.

6. Таны хүч юунд оршиж байна вэ?

“Google” асар хүчтэй хайлтын цахим хуудсыг зохион бүтээсэн бол “Steinway” модоор гайхамшигийг туурвиж, “Cisco” ирээдүйтэй төслүүдийг “үнэртэж” олоод худалдаж авдаг. Та зөвхөн барьж авсан зүйлээ л тууштай хийвэл бүх зүйл болно гэдэгт итгээрэй. Энэ нь хэнд ч ойлгомжтой юм шиг санагдахаар зүйл. Гэхдээ олон бизнесмэн энэ л “шалгалт”-ад унадаг юм шүү. Хорвоо ертөнц боломжоор дүүрэн, гагцхүү өөртөө тохирохыг нь л шүүрч авах хэрэгтэй.

7. Таны сул тал юу вэ?

Та юуг сайн, юуг муу хийж байна вэ гэдгээ мэдэх хэрэгтэй. Тухайлбал, “Apple” компани “iPhone” утсандаа зориулан камер үйлдвэрлэдэггүй, харин гаднаас худалдаж авдаг юм. Их орлого олдог онлайн дэлгүүрүүд өөр байгууллагаар цахим хуудасны загвараа гаргуулж, өөр компанийн төлбөрийн системийг ашиглах жишээтэй. Бүхнийг өөрөө хийж, ашгаа хэнтэй ч хуваалцахгүй авна гэж хамаг хүчээ шавхах нь амиа хорлолтоос өөрцгүй. Өөрийнхөө чаддаг зүйлийг л хий, тэгээд найдвартай хамтрагчдаа ол, бусдыг нь тэд хийг!

8. Таны үйлчлүүлэгч хэдийг төлөх бол?

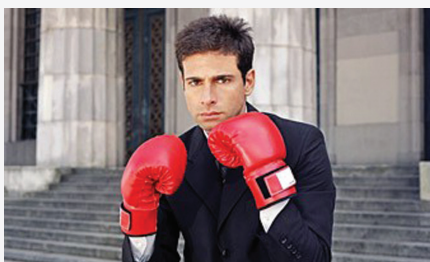
Яагаад хүмүүс “Vanish”-ийг ердийн цайруулагчаас хоёр дахин илүү мөнгө төлөн байж худалдан авдаг вэ? Хэрэглэгчийн төлж чадах хамгийн дээд үнэтэй дүйцэхүйц чанартай зүйл үйлдвэрлэнэ гэдэг ашиг олох гол үүр уурхай юм шүү. Бараандаа яг тохирох үнийг тогтоохын тулд үйлдвэрлэгчид зөвлөх нарт өндөр хөлс төлдгийг Та мэдэх үү?

9. Хэрэглэгчид тань хэр их эрх мэдэлтэй вэ?

Танай хотод цонх угаах үйлчилгээ эрхэлдэг ганцхан компани байлаа гэж бодъё. Гэтэл та цонх угаах төхөөрөмжийн резинэн хавчаар үйлдвэрлэж тэр компанид нийлүүлдэг бол юу болох вэ? Мэдээж худалдан авагч тань “Big Sale” шаардаад эхэлбэл бизнес тань сүйрнэ шүү дээ. Тиймээс аль болох эртхэн олон үйлчлүүлэгч, худалдан авагчтай болоорой. Зах зээлээ томруулах тал дээр анхаар.

10. Тэгвэл танай ханган нийлүүлэгчид хэр их эрх мэдэлтэй вэ?

Та олон худалдан авагчтай байх тусам сайн гэсэн бол ханган нийлүүлэгчийн тал дээр яг эсрэгээрээ. Учир нь танай бизнест түүхий эд нийлүүлэгч нь цөөхөн байх тусмаа илүү эрх мэдэлтэй байх болно. Царс модоор цагны тавиур хийх бол сайхан санаа, гэхдээ тэр царс модыг бэлтгэж нийлүүлдэг ганцхан л компани, эсвэл хувь хүн байвал яах вэ? Хэрэгцээтэй зүйлээ авахын тулд Та мэдээж тэр хүний хэлсэн бүхнийг л өгөх хэрэг гарна. Гэхдээ нөгөө талаас хэтэрхий хямд үнээр түүхий эд нийлүүлж буй хүмүүсээс сэрэмжлэх хэрэгтэй. Учир нь тэд чанарын тал дээр анхаарахгүй байж мэднэ.

Үргэлжлэл бий.
 (“Forbes” сэтгүүлээс орчуулав) ■

Валютын зах

Дотоодын бэлэн бус валютын зах

Валют	Код	6/15		5/16		Өөрчлөлт (авах ханш)
		авах	зарах	авах	зарах	
Доллар	USDMNT	1,252	1,264	1,221	1,235	2.5%
Евро	EURMNT	1,800	1,835	1,711	1,745	5.2%
Иен	JPYMNT	15.3	15.78	15	15.45	2.0%
Юань	CNYMNT	193.5	198	187.7	192	3.1%
Фунт	GBPMNT	2,017	2,106	1,947	2,037	3.6%
Рубль	RUBMNT	44.5	45.9	42.9	44.4	3.7%
Вон	KRWMNT	1.14	1.19	1.1	1.15	3.6%

Дотоодын бэлэн валютын зах

Валют	Код	6/15		5/16		Өөрчлөлт (авах ханш)
		авах	зарах	авах	зарах	
Доллар	USDMNT	1,258.00	1,262.00	1,225.00	1,231.00	2.7%
Евро	EURMNT	1,817.00	1,823.00	1,730.00	1,755.00	5.0%
Иен	JPYMNT	15.70	15.75	15.20	15.40	3.3%
Юань	CNYMNT	196.50	197.50	189.50	190.70	3.7%
Фунт	GBPMNT	2,050.00	2,070.00	1,960.00	2,000.00	4.6%
Рубль	RUBMNT	45.50	46.00	44.20	44.60	2.9%
Вон	K R W - MNT	1.20	1.22	1.16	1.19	3.4%

Монголбанкнаас зарласан ханш

Валют	6/15	5/16	Өөрчлөлт
Доллар	1,255.33	1,219.85	2.91%
Евро	1,814.77	1,744.75	4.0%
Иен	15.62	15.15	3.1%
Юань	193.78	187.76	3.21%
Фунт	2,061.13	1,987.93	3.7%
Рубль	45.03	43.86	2.7%
Вон	1.16	1.12	3.6%

Олон улсын валютын зах

Суурь валют	6/15		5/16		Өөрчлөлт
1 EUR =	1.4119	USD	1.413	USD	-0.1%
1 USD =	80.65	JPY	80.94	JPY	-0.4%
1 GBP =	1.6157	USD	1.6204	USD	-0.3%
1 EUR =	113.78	JPY	114.52	JPY	-0.6%
1 USD =	6.48	CNY	6.5	CNY	-0.31%
1 USD =	28.19	RUB	28.12	RUB	0.2%
1 USD =	1089.72	KRW	1091.18	KRW	-0.1%

М нг ний зах

UBIBOR 0.71 хувиар өсөв

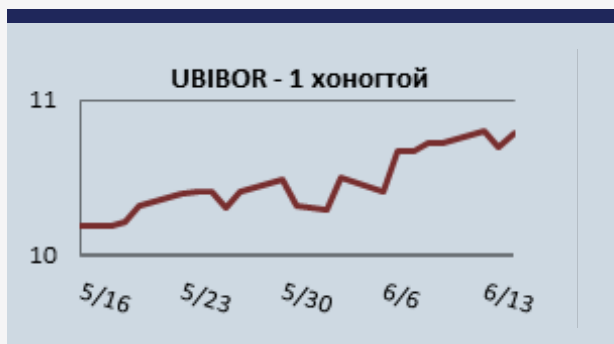
UBIBOR тавдугаар сарын 15-наас зургадугаар сарын 15-ны хооронд 0.71 хувиар өссөн нь арилжааны банкуудын сул чөлөөтэй мөнгөн хөрөнгө буурсантай холбоотой. Энэ хугацаанд арилжааны банкууд 300 гаруй тэрбум төгрөгийн зээл нэмж гаргасан бөгөөд ингэхийн тулд Төвбанкны үнэт цаасанд байршуулсан хөрөнгөө 200 тэрбумаар багасгасан байна. Түүнээс гадна тавдугаар сард гаргасан Засгийн газрын 72 тэрбумын бондноос зарим банк худалдан авсан нь системийн хувьд төгрөгийн үлдэгдлийг нь бууруулжээ. Дээр дурдсан шалтгаануудын улмаас арилжааны банкууд банк хоорондын захаас зээл авах хүүгээ нэмэгдүүлсэн байна.

Гадаад худалдааны алдагдал 7.4 дахин нэмэгдлээ

Монгол Улсын гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт энэ оны зургадугаар сарын 15-ны байдлаар 4.1 тэрбум ам.доллараас давсан нь өмнөх оны мөн үеэс 82.6 хувиар нэмэгдсэн үзүүлэлт аж. Энэ хугацаанд гадаад худалдааны алдагдал жилийн өмнөхөөсөө 7.4 дахин өсөж, 566.6 сая ам.долларт хүрчээ. Эрдэс баялгийн салбар хөгжиж буйтай холбоотойгоор хүнд машин механизм, тоног төхөөрөмж, түлш, шатахууны импортын хэмжээ огцом нэмэгдсэн нь худалдааны алдагдал өсөхөд голчлон нөлөөлж буй. “Бид алдагдал гэхээсээ илүү үүний үр дүнд үйлдвэрлэл хэр их эрчимжиж байгааг харах ёстой. Учир нь, тоног төхөөрөмж оруулж ирснээр үйлдвэрлэлийг сэргээж, ажлын байр бий болгож, эдийн засагт эергээр нөлөөлдөг юм” хэмээн Гадаад харилцааны яамны Гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны газрын дэд захирал С.Жавхланбаатар “Mongolian Economy” сэтгүүлд ярилцлага өгөхдөө тайлбарласан билээ. Дэлхийн зах зээл дэх ашигт малтмалын үнэ өндөр байгаагийн зэрэгцээ Монголд ирж буй гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ огцом нэмэгдэж байгаа боловч сүүлийн үед гадаад валютын ханш өсөх хандлагатай болоод байна. Өнгөрсөн тавдугаар сарын 16-наас зургадугаар сарын 15-ны хооронд Монголбанкнаас зарласан ам.долларын ханш 2.9 хувиар, юанийнх 3.2 хувиар чангарсан байгааг хүснэгтээс харна уу. Гадаад худалдааны алдагдал нэмэгдэж байгаа нь ханшийн хэлбэлзэлд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлж байх талтайг зарим мэргэжилтэн тайлбарлаж байгаа юм.

UBIBOR (1 хоногтой)

» Бондын зах

Улс	Валют	Хугацаа	Купон	Өгөөж	Өгөөж	
			6/15		5/16	
Монгол	Төгрөг	3 сар	-	11.86	-	11.86
АНУ	Доллар	3 сар	-	0.05	-	0.02
	Доллар	2 жил	0.75	0.43	0.75	0.52
	Доллар	5 жил	2.12	1.67	2.12	1.82
	Доллар	10 жил	3.37	3.08	3.37	3.16
Герман	Евро	3 сар	-	1.09	-	0.92
	Евро	2 жил	1.25	1.58	1.25	1.80
	Евро	5 жил	2.50	2.21	2.50	2.44
	Евро	10 жил	3.25	3.00	3.25	3.09
Англи	Фунт	6 сар	-	0.70	-	0.84
	Фунт	2 жил	3.25	0.84	3.25	0.99
	Фунт	5 жил	5.00	2.05	5.00	2.04
	Фунт	10 жил	4.50	3.29	4.50	3.36
Япон	Иен	6 сар	-	0.11	-	0.12
	Иен	2 жил	0.30	0.18	0.30	0.19
	Иен	5 жил	0.70	0.45	0.70	0.44
	Иен	10 жил	1.30	1.17	1.30	1.15

Хувьцааны зах

Топ 20 индекс 5.3 хувиар буурчээ

2010 онд 138 хувиар өсөж, рекорд тогтоож байсан Топ 20 индекс хаврын эхэн сараас унаж эхэлсэн билээ. Өнгөрсөн тавдугаар сарын 16-наас зургадугаар сарын 15-ны хооронд уг индекс 5.3 хувиар доошилж, 19430.3 нэгж болоход “Тавантолгой”-н хувьцааны ханш 11.4, “Шарын гол”-ынх 17.6 хувиар хямдарсан нь голчлон нөлөөлжээ.

Дашрамд сонирхуулахад, Монголын хөрөнгийн биржид 335 компани бүртгэлтэй байдаг боловч 30 томоохон компанийн үнэлгээ тус биржийн нийт зах зээлийн үнэлгээний 94.1 хувийг бий болгодог аж.

Топ 20

Монголын хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй Топ 20 компанийн хувьцааны ханш

Нэр	Код	VI.15	Нэг сарын өөрчлөлт (хувиар)	Зах зээлийн үнэлгээ (тэрбум төгрөг)
Тавантолгой	TTL	700,000	-11.4%	368.66
Багануур	BAN	18,000	-1.6%	377.57
Шивээ-Овоо	SHV	24,050	0.2%	322.73
АПУ	APU	2,850	-4.4%	211.72
Шарын гол	SHG	14,000	-17.6%	101.24
Монголын цахилгаан холбоо	MCH	2,700	-7.8%	69.85
Би ди сөк	BDS	4,100	2.5%	45.1
Говь	GOV	5,280	-0.4%	41.19
Могойн гол	BDL	44,000	7.3%	36.5
Адуун чулуун	ADL	10,000	6.5%	31.51
Монголиа девелопмент ресорсез	MDR	1,850	-2.6%	25.44
Хөх ган	HGN	192	2.7%	19.45
Ремикон	RMC	120	1.7%	15.32
Улаанбаатар зочид буудал	ULN	42,000	-8.7%	14.08
Улсын их дэлгүүр	UID	400	14.3%	14.72
Баянгол зочид буудал	BNG	31,500	26.5%	13.33
Женко тур бюро	JTB	90	-4.3%	9
Махимпэкс	MMX	2,350	51.1%	8.93
Ээрмэл	EER	2,300	35.2%	8
Дархан нэхий	NEH	6,000	-14.3%	6.63

Market Data

FTSE 100

Nikkei 225

DAX

Shanghai

RTS

Kospi

Hang Seng

Dow Jones

ММС Баруун наран уурхайд ажиллана

Хонконгийн хөрөнгийн биржээс өнгөрсөн аравдугаар сард 750 сая ам.доллар босгосон “Mongolian mining corp” (ММС буюу бидний мэдэхээр “Энержи ресурс”) Баруун наран нүүрсний уурхайд үйл ажиллагаа явуулах гэж байна. Уг ордыг өөрийн болгохын тулд ММС нь 464.5 сая ам.доллараар “Kerry Holdings”-ийн салбар компани болох QGX-тай гэрээ хийжээ. Ингэхдээ 379.5 сая ам.долларыг бэлнээр, 85 сая ам.долларыг хувьцаанд хөрвөх эрх бүхий бондоор худалдан авах тухай “Bloomberg” мэдээлэв. “Kerry Holdings” нь QGX-ийн 90 хувийг эзэмшдэг бол үлдсэн 10 хувь ба хяналтын багц нь ММС-ийн мэдэлд байдаг аж.

“Ихээхэн хэмжээний коксжих нүүрсний нөөцтэй Баруун наран уурхайг эзэмшсэнээр тус групп бүтээгдэхүүнээ төрөлжүүлэн орлогын үүсвэрээ нэмэгдүүлнэ” хэмээн ММС-ийн удирдлага мэдэгдсэн байна. Түүнчлэн олборлолт болон тээвэрлэлтийн дэд бүтцээ хамтран ашиглах давуу талтай тухай тайлан дээрээ дурджээ.

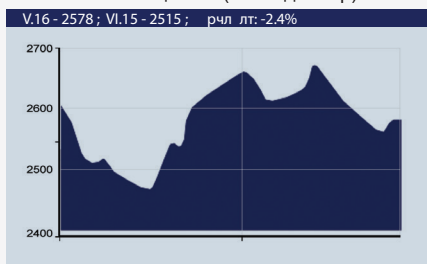
Хонконгийн хөрөнгийн биржид хувьцаагаа арилждаг ММС-ийн үнэт цаасны ханш өнгөрсөн тавдугаар сарын 16-наас зургадугаар сарын 15-ны хооронд 0.4 хувиар өсөж, 1.21 ам.доллараар үнэлэгдэж буй. Ухаа худагт үйл ажиллагаа явуулдаг тус компанийн зах зээлийн нийт үнэлгээ эдүгээ 4.6 тэрбум ам.долларт хүрээд байгаа билээ.

Монголд үйл ажиллагаа явуулж буй уул уурхайн компаниудын хувьцааны ханш

Нэр	Бирж	Код	V.16 (ам. доллар)	Нэг сарын өөрчлөлт (хувиар)	Зах зээлийн үнэлгээ (сая ам.доллар)
Ivanhoe Mines	NYSE, TSX	IVN	22.63	-2.2%	16,356.9
Mongolian Mining Corp	HKEx	975	1.21	0.4%	4,613.1
Centerra Gold	TSX	CG	14.97	-23.3%	4,538.1
SouthGobi Energy Resources	TSX, HKEx	SGQ, 1878	10.36	-10.2%	2,018.7
Mongolia Energy Corp	HKEx	276	0.16	-26.5%	1,402.3
Petro Matad	LSE	MATD	2.29	-4.4%	504.6
Aspire Mining Limited	ASX	AKM	0.66	-12.5%	451.9
Hunnu Coal	ASX	HUN	1.46	-6.8%	265.8
Entrite Gold	TSX, AMEX	ETG, EGI	20.7	-12.5%	280.9
Erdene Resource Development	TSX	ERD	0.98	-8.6%	115.5
Xanadu Mines	ASX	XAM	0.44	-17.6%	74.0
Haranga Resources	ASX	HAR	0.3	-12.5%	55.2
Khan Resources	TSX	KRI	0.31	0.0%	18.7

► Таваарын зах

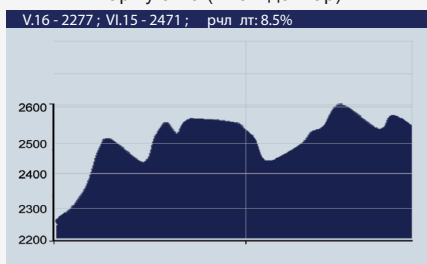
Хонгон цагаан (тн/ам.доллар)

Цайр (тн/ам.доллар)

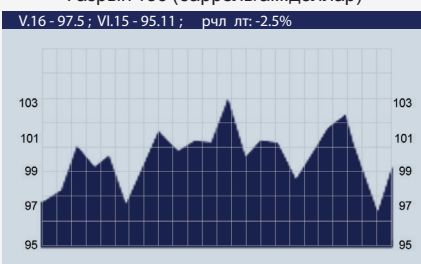
Хар тугалга (тн/ам.доллар)

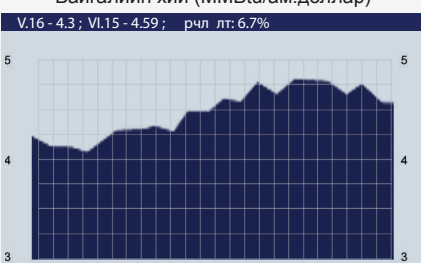
Никель (тн/ам.доллар)

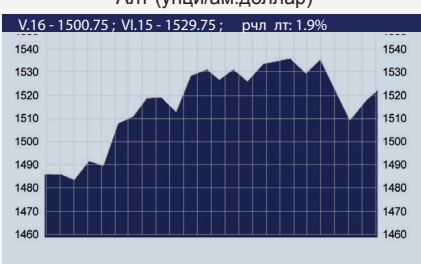
Газрын тос (баррель/ам.доллар)

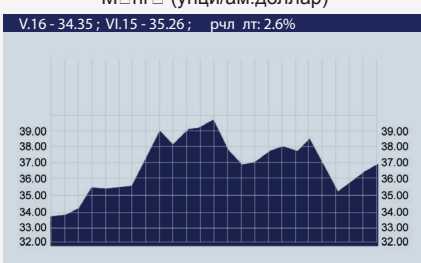
Байгалийн хий (MMBtu/ам.доллар)

Алт (унци/ам.доллар)

Монгол (унци/ам.доллар)

Зэсийн үнэ өндөр хэвээр

Лондоны металлын бирж дэх тонн зэсийн үнэ өнгөрсөн тавдугаар сарын 16-наас зургадугаар сарын 15-ны хооронд таван хувиар өсөж, 9147 ам.долларт хүрсэн байна. “Нөхцөл байдал ийм хүнд байхад металлын ханш өндөр хэвээр байгаа нь гайхалтай” хэмээн “Olympus Futures” компанийн ахлах шинжээч Чарльз Недосс онцолсныг <http://www.metaltorg.ru> цахим хуудсанд мэдээлжээ.

Өнгөрсөндөрөвдүгээр сард манай урд хөршийн зэсийн импорт жилийн өмнөхөөсөө 21 хувиар, тавдугаар сард бүр 36 хувиар огцом буурсан. Дэлхийн зах зээл дэх үнэ хэт өндөр байгаагаас хятадууд металл худалдан авахаасаа илүү хуримтлуулсан нөөцөөсөө ашиглаж эхэлснийг

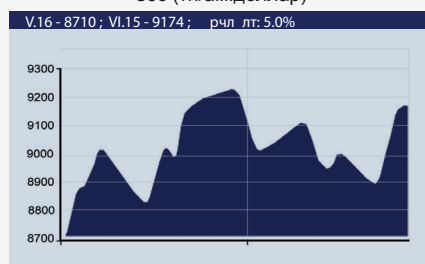
мэргэжилтнүүд тайлбарласан байна. Үүний хажуугаар Хятадын Төвбанк инфляцитай тэмцэх зорилгоор мөнгөний бодлогоо үе шаттайгаар чангаруулж байгаа нь зэсийн үнэд сөргөөр нөлөөлнө хэмээн шинжээчид таамаглаж байв. Дэлхийн нийт зэсийн хэрэглээ 18 орчим сая тонн байдгийн 30 хувийг хятадууд дангаараа хэрэглэдэг учраас урд хөрш яах аргагүй зах зээлд нөлөөлөхүйц тоглогч юм. Түүнчлэн Европын өрийн хямрал, Грекийн санхүүгийн асуудал хүнд байгаа нь металлын зах зээлд муу үр дагавартай зарим мэргэжилтэн сануулж буй. Гэвч энэ бүхнийг үл харгалзан Лондоны металлын бирж дэх зэсийн үнэ өндөр хэвээр байгаа

нь нийлүүлэлтийн хомсдолтой холбоотой байж мэдэх аж.

Чилийн зэсийн уурхайнуудын хүдрийн чанар муудаж, үйлдвэрлэлийн хэмжээ багасаж байгаа бөгөөд “Рио Тинто”-гийн энэ жил гаргах зэсийн хэмжээ өнгөрсөн оныхоос доогуур байх тухай мэдээлэл цацагдсан билээ. Уурхайчид хурдан хугацаанд хангалттай үйлдвэрлэл явуулж чадахгүй байгаагаас дэлхий нийтэд зэсийн хомсдол үүснэ гэж өнгөрсөн зургадугаар сарын эхээр “Goldman Sachs Group” мэдэгдсэн аж. Тэгвэл “Barclays Capital”-ын шинжээчид “улаан металл”-ын хомсдол энэ онд жилийн өмнөхөөсөө хоёр дахин өсөж, 822 мянган тонн хүрэхийг анхааруулсан удаатай. Зэсийн хомсдол нүүрлэх аюул байгаа учраас үнэ өндөр хэвээр байна хэмээн зарим шинжээч дүгнэж буй.

Дэлхийн зах зээл дэх зэсийн ханш өндөр байгаа учир уурхайчид, үйлдвэрлэгчид нэлээд шамдуу ажиллаж байгаа юм. Чилийн “Коделко” ирэх таван жилд шинэ уурхайнууд ашиглалтад оруулахын тулд 15 тэрбум ам.доллар зарцуулна хэмээн мэдэгдсэн бол монголчууд 2012 он гэхэд Оюутолгойн уурхайгаа ажиллуулчих гээд үзэж байх жишээтэй. Харин Хятадын цэвэр зэсийн үйлдвэрлэл өнгөрсөн тавдугаар сард 10 хувиар нэмэгдэж, 439 мянган тонн хүрчээ. “Түүхий эд хангалттай, бүтээгдэхүүний үнэ өндөр байна, тэгэхээр зэс хайлуулах үйлдвэрүүд бүх хүчээ дайчлах нь лавтай шүү дээ” хэмээн Хятадын трейдер ярьсныг <http://www.metaltorg.ru> цахим хуудсанд онцолсон байна. Үүний хажуугаар энэ оны хоёрдугаар хагаст хятадууд жилдээ нэг сая тонн цэвэр зэс гаргах хүчин чадалтай үйлдвэр ашиглалтад оруулах төлөвтэй буй аж. “Ойрын саруудад Хятадын зэсийн эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэнэ гэж үзэж байгаа” хэмээн “Bohai Futures” компанийн шинжээч Ю Хай Жиан ярьсныг “Bloomberg” дамжуулсан юм.

Зэс (тн/ам.доллар)

Only One

Made in Mongolia

Business

This edition of Mongolian Economy Magazine in connection to the tourist season devotes considerable amount of its pages to the issues of the tourism industry. Among all the tourism related companies, Mongolian Economy Magazine drew its attention to one leather product manufacturing factory. After inquiring for some time, the "Only One" factory was elected to be subject of this article.

If you ask any Mongolian if they know "Only One" leather product manufacturing factory, very few will probably say they heard about it. However, the small factory has been operating for more than 20 years. Director EnkhTUR tells about many mistakes and difficulties the factory has encountered until today. In 1990's when the market economy was just starting, EnkhTUR launched his business with great resolve and dream about the future. The company is promoting Mongolia to foreigners by selling the types of souvenirs that are commemorative of the country. This factory distinguishes itself from more than 40 other factories and individuals that conduct the same kind of activities by manufacturing high quality leather products starting from leather key chains up to belts, bags and purses. They hope selling at least one kind of designed product to every consumer, which constitutes their competitive advantage, hence the name of the company "Only One". There are many orders for the manufacturing of one and only type of products. This factory, apart from souvenirs, makes also fully equipped police belts, back plate for miners, and all types of attractive and good quality office and decorative bags. Also, when we say that this factory makes only one design product of a kind, do not think that they are very expensive to order. Orders are placed for a reasonable price and products are of good quality. For example, a decorative bag will cost around MNT100,000 thousand. Good quality leather belt costs around MNT20,000. Instead of purchasing expensive foreign products manufactured in south east Asia, it is better to purchase Mongolian made products. While Mongolians do not know about their national factories, tourists come to Only One factory and order "Made in Mongolia" leather products. It is necessary to purchase and promote Mongolian made products; only then will Mongolia be able to have a world renowned manufacturing industries. Although some people scorn souvenir shops, complaining they make poor quality leather products, "It is impossible to assert the quality of nationally produced goods based on the quality of souvenirs sold in souvenir shops," EnkhTUR says. "Therefore, please, do not be quick in declaring that the quality and design of Mongolian leather products are inadequate. Firstly, it is important to get to know the products and understand the reasons behind their

"Only One" factory cooperates with many of its counterparts in the UK, Turkey, Russia, and China. Despite the fact that the factory is well-known to quite a lot of countries, it is not very well-known in Mongolia. They established two years ago the Small Medium Enterprises Association for the purpose of expanding their operations. EnkhTUR is the Executive Director of this Association, which currently holds 65 members. The association has submitted a proposal to decision-makers to implement various programs on gloves, student bags and children's shoes complying with sanitary standards. It seems that they have a firm belief in the government support this time.

This factory has around 10 permanent staff. At peak order periods, they hire additional workers, and work with a full capacity of around 20 staff. "Only One" strives to closely cooperate with other sectors. For example, they cooperate with Tourism companies. This aids them in not only promoting their organization to foreigners but also to promote the country. They also make good quality gun holders, handcuff and bat for policemen. They have made belts for sportsmen during the Beijing Olympic Games. Factory workers take as a good omen the fact that by wearing their nationally produced goods based on the quality of souvenirs sold in souvenir shops, "Therefore, please, do not be quick in declaring that the quality and design of Mongolian leather products are inadequate. Firstly, it is important to get to know the products and understand the reasons behind their

and the commitment of those executives to growing their companies – not simply growing rich, Eurasia and Doran Capital are not about just making money, we are about living a dream to build something of value for our partnership, for Mongolians, for Koreans.

For us management is critical – it is, in fact, the primary component in evaluating an investment opportunity. When we consider any investment we look to the management to assess the level of their integrity, their level of commitment to building a successful company, to their underlying motivations and avoiding the “get rich quick” crowd. We ask the hard questions: How does the investor make money? Investing is not a missionary expedition. The investors are looking to make returns in exchange for the risks they are taking. They are going to look for companies they feel they can trust in making an investment. It is simply a fact that the first investments that we recommend to Korean investors will be the measure by which any future success we might have in raising future investment capital for Mongolia will be determined.

-What was your first investment success story in Korea?

-My first investment was in me! When I came to Korea as an entrepreneur, I had to survive on the little financial resources I had (which were at the time almost none). Four years later I had 15 people working for me. 2 years after that Morgan Stanley bought my company and I suddenly found that I had the responsibility for investing 2 billion USD of foreign capital in Korea as the President of Morgan Stanley's Korean real estate investments. Doran Capital Partners now has offices in Hong Kong, Seoul, Melbourne, London and we are going to soon open an office in New Delhi – and now, through our partnership with Eurasia, we are in Mongolia! You asked me about the big success. Surviving and being able to see how the small idea can be turned into a global company – that is the essence of success. And I felt just as excited by each small success in the beginning, among which was simply being surprised that I survived, as I now feel in some of the multi-million dollar projects we are now involved with. And, now, here I am in Mongolia having the honor to work in partnership with my good friend Alisher who is as a person and a professional demonstrates the highest standards of integrity and honesty and who has built an extraordinary investment banking business in Mongolia that exactly reflects those qualities.

-What is the risk you are taking on?

-The biggest risk we are taking I would say is the risk to our reputations given the expectations for our success in Mongolia. But then, that's okay, after all I have been taking risks all my life. I go to a place I've never been to before and I try to create something out of nothing or I undertake an investment in which I just might get (metaphorically) killed in the attempt to have the experience of accomplishing something extraordinary. You see, I don't climb mountains or jump out of planes. Do you know why? It is because I take huge business risks all the time. On Sunday, I can assure you, all I want to do is to quietly read a book. My entire life has been one long exercise in taking risks – I wouldn't want to live in any other way.

I said, when I came to Mongolia yesterday I felt the same surge of excitement that I did coming to Korea 20 years ago. Mongolians want their country to take its place in the world, everybody in Mongolia feels this is their country's time. I can tell you without hesitation that I have never met so many incredibly intelligent, risk taking, ready for anything the future might offer young professionals as I have in the past two day in Ulaanbaatar. Yes, it all feels like the Korea of 20 years ago.

-What were the 3 reasons you came to Mongolia?

-Because where I was once young I am now mature, because where I was once adventurous I am now wiser, because where I was once just stupid I am now experienced. Mongolia doesn't need just young, stupid and adventurous. It needs maturity, wisdom and experience to guide its future and avoid the mistakes of other developing nations (think of the tragedy of the Philippines). What I see from the advantage of experience is I can guess where Mongolia is heading in the next 10 years. What I see is not challenge in Mongolia and I don't focus on the disadvantages but what I do see are the opportunities that Mongolia offers and what I am convinced of is that Doran Capital Partners working together with Eurasia Capital have once in a lifetime opportunity to contribute to the building of a great economy. Well, perhaps because of my Korean experience I can say that this is actually a twice in a life time chance! We can be part of creating solutions for Mongolians and Korean investors because of our experiences in similar places with similar histories of development. We didn't come here full of professional arrogance, we are coming here on the basis of hard earned wisdom and experience gained from living and working in countries with a similar development experience and having lived through the mistakes as well as the successes made in those places. We believe we can actually be part of bringing Mongolian business and foreign investors together and for mutual success by helping both to avoid the errors made in other places. In doing so, may be we can have the privilege of having made a small contribution to building a successful Mongolian development model that other emerging markets can follow.

-Have you established the Fund?

-We have not established the fund. We have reached the first stage of creating a fund in that we both agree and are committed to working together to bring Mongolian and Korean firms and investors together and through this effort make our contribution to bringing both countries closer together.

-What is the first step?

-First step is defining the purpose and mission of the Fund. To do so we must first refine our investment goals and, then we need to identify the optimum target investor groups in Korea those who would most benefit from investing in Mongolia. Of course, the first real step is to identify, assess and verify those investment opportunities that we believe will be most attractive to Korean investors.

-What would be the guideline for the sectors of the investment?

-We will look for discipline in governance of the companies, we would look for the energy of the principles

-When I came to Mongolia yesterday for the first time in my life, I felt the same surge of energy and excitement that I did 20 years ago coming to Korea. When I first arrived to Korea, everybody said: "6 months and you will go running home to Boston". But now, 20 years later, I have built my own companies in Korea, I have headed the real estate investment division of one of America's major investments banks in Korea, I have built a brand new city in Korea and I have raised global capital for investment into Korea. As

-How do you feel during your first visit in our country?

-How do you feel during your first visit in our country?

were Korean strengths, its power and its future. that the investment bankers would consider as terrible weaknesses and disadvantages in an economy, I thought purpose. All the problems, all the troubles, all the things the collective Korean mind, and the power of a unity of I began to understand how Koreans think, the power of sense of a "peoples" mission to build the country. Then engineers, managers and doctors – there was just a great about getting to schools, becoming lawyers, scientists, days was that nobody smiled. Everybody was intense the Korean people. My first impression of Korea in those I was overwhelmed by the energy and determination of you do it anyway. It seemed like a great adventure and a mountain is hard, but if you love climbing mountains - or else why would I have come? You know, climbing anyway. It simply didn't occur to me that it should be easy. Korea was hard since I didn't know anything about Korea of adventure. I was stupid since I didn't know everything in Upon arriving in Korea I had three distinct advantages required. Yet that was exactly the place I decided to go. Japan or Hong Kong and only travel to Korea as business wanted to be posted in Korea but rather wanted to live in expatriate to have to be posted. No corporate executive US army. Korea was considered the worst place foreign was almost no significant foreign community except the I am in Mongolia. When I went to Korea in early 90s, there -That is a really good question. And that is probably why be in Mongolia?

year there. What do you think, which obstacles could Which obstacles did you encounter during your first

-Benefits and advantage of coming to Korea?

their own Mongolian roots - and that model is Korea. success achieved by a people who pride themselves on and as a model upon which to build its future, a model one country that Mongolia needs to look to for inspiration possibly duplicate). No, in my opinion there really is only China is a political or economic model they could even of the average Mongolian, I certainly don't think that its economic growth (and given the fierce independence need to look to China for inspiration in the management of look to Europe or to America for example and it does not government and as a changing society, it doesn't have to advantage to Mongolia today is that as a country, as a you cannot duplicate anywhere else in the world. The build the future of their ancestral home. This is something to Mongolia. And so I believe that Koreans experience a sense of pride in helping to Mongolia achieve its place in the global arena - in a sense, the Koreans are helping to follow in their ancestors footsteps all the way back

that they are all descended from Mongolian ancestors. You know, it is an open secret that Koreans love to claim disciplines from the Koreans!

are doing the same thing, only they are learning these

Korean imported many of the economic, financial and many of the West's greatest universities. And those young youngest and brightest to America and Europe to study in experience just as beginning 20 years ago Korea sent its Korea. They are coming back educated in the Korean young Mongolians are studying at the universities in to me and promising for Mongolia is that many of these working and studying in Korea today! What is exciting -There are now almost 40,000 young Mongolian Korean relationships?

-What could you tell us about the Mongolian among the most liberal anywhere in Asia.

anywhere in Asia, its currency markets are, in my opinion, Korea is today one of the most open investment markets Through the Korean government's determined efforts, blatant attempt to undermine Korean corporate ownership. intrusion on their executive management rights and a have thought such complaints to be an unnecessary today) 15 years ago, Korean corporations back then would conform to) as recently (and still, frankly, to some extent considered listening to anyone's complaints (much less , all market attributes that that they would not have even reduction of corruption and calls for improved governance from Mongolian companies higher levels of transparency, corporations now complaining about and demanding -It is something of an irony for me to hear Korean transparency from the Mongolian companies?

-And now the Korean corporations demand measure of a firm's maturity and success.

is then not a burden but is, in fact, an advantage and a market but the image of the country itself. Transparency the reputation and value not just of the firms listed on that capital at competitive rates and, in doing so, augments it acts as an incredibly efficient conduit for delivering transparency and highest standards of corporate discipline of a well managed public market; while it insists on the Korean economy. And that is the power and advantage on the market was good for the corporations and a boon to rules of improved governance and accountability, listing become transparent. What they found was by following the stock market disciplines forced Korean corporation to -The Korean government's critical role in enforcing transparent?

-How the Korean corporations became Asian financial crises of 1999 - 2001.

almost as "secretive" empires (and the problems of corruption that such a system produces) collapsed in the a dependency which, by the way, allowed them to operate

linking Korean investors with the Mongolian market due to the impressively skilled multi-national team of investment and market analysts all located in Ulaanbaatar.

-What can you tell us about foreign investment from your experiences?

economies. So, as one can see, many of the things being said about Mongolia today were said about Korea just two decades ago (and maybe not even that long ago). You see, for Koreans the memory of its time as a young developing country is still fresh. However, through that experience, Koreans know what can be accomplished within the environment of a developing economy because the powerhouse that is Korea today was forged from the same extraordinary political and socio-economic forces that are changing Mongolia today.

-The Chairman of the Mongolian Stock Exchange gave an interview to our magazine. He said to promote the establishment of institutional investors at the stock exchange. Can you share your experience of working in Korea?

-We were just talking about this. In the 90s the Korean stock market index was never able to get over 700. And that was because nobody understood Korea. They didn't understand how Korea's corporations operated work and there was no transparency whatsoever in corporate governance. Transparency in corporate governance was practically non-existent, and therefore public information about how corporations made decisions, ran their businesses, how they utilize capital didn't exist. And there certainly weren't any investor rights. The Korean corporations thought that shareholders were a public nuisance. Listing on the stock market 20 years ago was more about the sense of pride that people wanted to buy their shares. They never thought of the value of those shareholders much less that the shareholders had any rights to determining how a corporation should be managed

-How was this attitude of the Korean corporations could be changed?

-This attitude has changed radically in just the last 10 years. Over just the last decade as Korean corporations began to expand beyond Korea and into global markets they learned the value of being able to access international public markets in order to raise capital to fund overseas expansion – to do so, they had to accept and adapt to global market standards especially in terms of transparency and public accountability in corporate governance. In adapting these standards they found that it was actually a huge benefit to them both in terms of branding and international reputation, and most surprising for Korean corporations they began to find that transparent governance actually built market value for their companies.

-Which results came out of it?

-Most importantly of all, Korean corporations, admittedly quite reluctantly and often forced to do so by Korean government policy, began to import that market discipline from around 670 in the late nineties to over the 2200 mark it enjoys today (and the KOSPI is now one of the most favored Asian stock markets of global foreign investors). The result of this sometimes unenthusiastic acceptance of change is that today Korean corporations are among the best run corporations anywhere in the world. The addition that Korean conglomerates once had for bank financed debt (with a few major Korean conglomerates having debt to equity ratios as high as 23,000 per cent)

-Why these problems happened in China?

-I suppose that many Koreans thought that their country's proximity and long history of cultural exchanges over the past 5,000 years gave them a unique insight into China which, unfortunately, too many Korean investors learned wasn't necessarily true or useful. Simply put, the Koreans were wholly unprepared for the magnitude and pace of the political, economic and social forces shaping China and many, actually very many, were in fact badly hurt for the experience. This is what we at Eurasia want to help investors avoid doing in Mongolia.

-How do you avoid risks in such countries?

-By having a partner like Alisher we are able to access his deep understanding for the country as well as his intensive commitment to improving the investment environment for the benefit of both Mongolians and foreign investors alike. Alisher has assembled a wonderful multi-national group of some of the most intelligent people I have ever met, and this is exactly how you go about minimizing market risk for investors. The advantage I think that Doran Capital Partners can bring in terms of Korean investment, as opposed to US or European investment is that only 25 years ago Korea was, in fact, much like Mongolia today. Not so long ago Korea was continually accused by the Western world of being hostile to foreign investment, of aggressively pursuing regressive trade policies to protect local industries, of rampant patent violations and copyright infringement and, above all being among the least transparent of the world's market

Pietro Doran: Interested in attracting the Korean institutional investors to Mongolia

D. Bekhbayar

Pietro Doran, the Executive Director of "Korea Mongolia Resources" was interviewed in this issue of Mongolian Economy. He is the owner of the "Doran Capital Partners" investment group in Korea. The Fund "Korea Mongolia Resources" is founded in cooperation with Eurasia Capital. We met him during the Mongolian-Korean business forum in Ulaanbaatar.

-What is the purpose of your visit in Mongolia?
-Well, it is the first time I am in Mongolia. Alisher and I have been friends for over 4 years and I'm proud to say that. Alisher is a member of my firm's Board of Advisors. I have followed what Alisher has been doing in Mongolia over the past few years and I am very impressed with the organization that he has built along with his expertise and the international reputation that he has built as one of the most knowledgeable spokespersons for the new Mongolian economic experience. I am using the phrase "experience" because what is going on in Mongolia today is about a rate of economic development that very few countries have experienced in their entire history, and Mongolia is about to shine as one of the stars of a group of emerging countries. I recognize the path that Mongolia is on as I have been fortunate enough to have been working for almost 20 years in a country that has recently shared the experience of extraordinary economic change – that country is the Republic of Korea. So I see the parallel of what I experienced in Korea about to happen in Mongolia. We have an unusual opportunity in the partnership between Eurasia Capital and Doran Capital Partners; there is somebody like me in Korea, a foreigner who has spent his career in Korea, and there is somebody like Alisher in Mongolia, a person who has been a visionary on the opportunities of Mongolia's future. The two of us can link our mutual professional experiences in working within

countries undergoing rapid political, economic and social

change.

-Which activities are you planning to carry out within the scope of your cooperation with Eurasia Capital?

-It is our goal to bring together our knowledge, insight and understanding for the unique challenges faced by ancient cultures experiencing rapid modernization and globalization. By bringing together our firms that we have independently built, and by taking advantage of our mutually extensive expertise in the fields of finance, investment management, infrastructure, construction and urban development, Alisher and I, together with our partners, hope to achieve some great successes not only for our new joint venture, but for both Korea and Mongolia. The advantage that Doran Capital Partners and Eurasia Capital can bring to investors is disciplined approach. We can help investors from Korea looking to invest in Mongolia avoid the mistakes that many foreign investors make in emerging markets. And I would say that through Eurasia Capital Korea we can guide Korean investment initiatives in Mongolia by articulating the positive aspects of the Mongolian investment market, by informing investors of the regulatory challenges to be considered, by identifying creditable investment opportunities and sourcing qualified local partners whenever necessary. Eurasia Capital is uniquely positioned to act as a "bridge"

Mine Reclamation Standards to Be Heightened

By Kh.Khulan

What makes Mongolia rich? Everyone will certainly have different opinion on the matter. However, the majority would likely agree that Mongolia's land and unspoiled nature constitute its biggest richness. And indeed, Mongolia and its population inferior to three million live on a huge territory in Central Asia, where studies have proven soils to be rich with large quantities of various minerals.

The mining sector has been developing rapidly to this day since the Gold project operation after the government adopted the resolution Nr. 304 in 1991. Because of the challenge the expansion of the economic framework represented during the transition period due to regular budget deficits, the state did not pay any attention to the responsibility and supervision of the entities as long as they were creating workplaces and paying their taxes. But now the situation has changed: "23% of the GDP, over 60% of the industrial products, more than 20% of the state income, over 80% of the export come from mining," member of the State Great Khural S. Oyun said. This means that every MNT1 out of MNT5 is linked to the mining sector and features the realistic possibility of earning profit from this sector. However it is impossible not to mention the issues of mine reclamation, which are more crucial than any profits. A total of 17000 hectares have been exploited for mining activities in 15 provinces, and only around 5000 hectares land has been reclaimed to this year. Around 1000 hectares of soil have been damaged so far because of artisanal mining operation (so called "ninja mining"). Most of the areas left damaged are iron and coal mines. Fluorite mine in Dornogobi and several other mines in the Khentii Aimag are also included in this group.

S. Oyun, D. Enkhbat, and G. Bayarsaikhan, the three members of the State Great Khural have initiated the draft law "on the volume of capital to be spent for environmental protection and reclamation process of the natural resources and environment for the use of petroleum and minerals resources and environment pollution," and are planning to introduce it within June of this year. According to the draft law on Mine Reclamation, up to 5% from the payment for mining resources' use will be gathered in a special fund. The accumulated capital will be spent for mine reclamation and other environmental protection projects. An approval of the draft law will certainly make a valuable contribution to the exploited mining areas left without control.

Experts of the relevant institutions agree that mine reclamation process in Mongolia - an issue which has been discussed seriously only after 2003 - is insufficient. The Ministry of Nature, Environment and Tourism and the State Inspection Agency are the public institutions in charge, and risk calculations, as well as details concerning closing procedures of mines and requirements for reclamation, shall be considered before the opening of the mines since 2010. The largest companies have experts and departments responsible for environmental issues and consult with regional inhabitants, which is a sign of progress. Over 70 mine reclamation professional companies were founded since 2006. The five standards for the mining recovery were set up and approved in 2008, and it is now of the utmost importance to launch high standards for techniques and technologies, safety activities, and to introduce standards specific to the different types of mining. Any supervision and requirements are claimed according to these standards; therefore, responsible mining will develop only on the

basis of enhanced professional standards.

By looking at the article Nr. 45 concerning mine closure requirements, only 5 clauses are included in the 2006 Minerals Law. It is obvious that these five clauses are insufficient for the entire developing mining sector. "One renowned Australian researcher conducted a survey about the reasons leading to mining closure. Firstly, a mine can be closed once the resources are over; secondly, when a natural disaster happens; thirdly, when prices go down; and fourth, if the Government makes a sudden resolution. In Mongolia, we talk only about the first case," said N. Batbayar, Chief of the Supervision Department for Environment, Tourism, Geology and Mining at the State Inspection Agency, who also mentioned other crucial issues which should be solved in the near future. The filling in of deep mines' empty excavated spaces and in which condition the mines should be left at closure stage are unclear. Gold mine excavation sites which are only 40m deep can be filled in and smoothed. But how to carry out reclamation operations in 200m and 350m deeper mines? These examples show how the current legal regulations cannot solve these issues.

The success of a reclamation process in a mining area depends on its geographical attributes. Mongolian Economy Magazine has enquired about it to S. Erdeneiseceg, an expert at the Environment and Natural Resources Department at the Ministry of Nature, Environment and Tourism. "The Khangai, Khentii, Selenge and Zaamar regions are in favor of reclamation process if technical requirements are considered. Although vegetation can be reclaimed within 2 to 3 years, in areas such as Bayankhongor, Uvurkhangai and other Gobi regions, that process is challenging." The Ministry of Nature, Environment and Tourism approved the budget for mining reclamation. Since 2006, any entity that is carrying out mining activity shall put 50% of the amount to be spent for reclamation into a special State Fund's reclamation account. This fund has nowadays MNT3 billion from over 190 entities.

Moreover, some professional organizations have prepared their additional amendment to the 2006 Minerals Law. The Mongolian National Mining Association (MNMMA) has given their proposal about establishing an insurance and a Risk Fund for mining reclamation, informed N. Alгаа, the Executive Director of the MNMMA.

Judging from experiences of foreign countries with mining development of many hundreds years, they all take up different measures when it comes to mining closure. For instance, reclaimed areas are used for water sport activities, beach, ski resort, parks, training fields, and even casinos. Some experts consider that reclamation for pasture purposes is closer to Mongolia's needs.

Mongolia does not have any entities that have conducted the best model mining reclamations. However, companies such as Bagannur LLC, Gatsurt, Boroo Gold, Monpolimet and Peabody can be named for their recovering activities of their used mining areas to a certain level. Of course, profits generated by the mining industry are important for the country's economy, but so is its environment. If Mongolians neglect caring for their nature, it may turn its another face in the future. ■

ast June 15 marked the celebration of Global Wind Day for the third time in history since 2009. Many thousands of people gathered around the world to celebrate the occasion. When the Global Wind Energy Council (GWEC) and the European Wind Energy Association (EWEA) first joined their forces to organize a Global Wind Day, they received a wide support from the governments and energy organizations of many countries around the world. Many thousands of public events were organized all over the world on this day.

Mongolia is a country with tremendous reserves of renewable energy sources and beneficiaries from the right climate conditions to efficiently utilize these resources. Its total wind power stands at 550,000 MW, an amount which can fully provide for its domestic demand in energy, and also for exports.

For the celebration of Global Wind Day at the Salkhit Mountain, an opening ceremony for the building of a 50 MW Wind Power Park project took place. The ceremony was attended by multiparty representatives including Minister for Mineral Resources and Energy Mr. D. Zorig, Parliament Member Ts. Tsengel, CEO of Newcom Group B. Bold, Deputy Director of Energy Authority Mr. P. Gankhuu, and other officials from relevant ministries, governmental and international organizations conducting operations in Mongolia, as well as the leadership of the energy sector and business entities.

Initial works within the implementation of the Salkhit Wind Power Park include the construction of a 110 kV high power transmission grid from Nalaikh to Salkhit Park, improved

Opening ceremony of the Wind Power Park at Salkhit

World Wind Day

When Clean Energy Co. Ltd. puts into full operation the Salkhit Wind Power Park in 2012, Mongolia's energy supply, which constitutes one of the developmental forces of the economy and society, will be able to rely on renewable sources of energy, produce more than 160 million kWh of energy per annum, and supply energy to the country's Central Energy System.

The production of clean energy resulting from the constructing and operation of the Salkhit Wind Park will bring a lot of benefits and helps reducing air pollution in Ulaanbaatar by 3 to 5% per annum, decreasing the CHP's coal consumption by 160 to 190 thousand tons per annum, savings up on water consumption by 1.40 to 1.90 million tons, and decreasing CO₂ emissions by 180 to 200 thousand tons.

- One. Program's goal and its significance**
- The Program is directed towards reformulating the development policy of Mongolia in compliance with the "Millennium Development Goals based Comprehensive National Policy /2008-2021/" of Mongolia, and the "sustainable/green" concept followed by the countries around the world, and to undertake comprehensive economic and social development to reform the legal climate.
- Main goal of the program:**
- 1. Increase energy efficiency by 20%;
 - 2. Make the installed capacity based on renewable energy sources to reach 20%;
 - 3. Decrease the greenhouse emissions by 20%;
 - 4. Increase environmental investments by 20%;
 - 5. Make "green purchasing power" reach 20% of total governmental and local budget purchasing power.

NATIONAL PROGRAM TO TRANSFER ECONOMY FROM "BROWN" TO "GREEN"

The following is the brief introduction of the program.

- Significance of the program:**
- Conform the development policy with global development trend,
 - Determine social and economic development levels and policy using green economic indicators such as the green GDP and real savings,
 - Increase the efficiency of the exploitation of natural reserves,
 - Decrease the nature degradation and environmental pollution,
 - Provide for the basis of the development with low greenhouse emissions.
- Two. Program implementation period**
- 3.1. The program will be implemented in two phases for the period of 2011-2020:
- a/ first or main phase: 2011-2015;
 - b/ second or target phase: 2016-2020.

they hoped will contribute to the well-being of not only the country but also its people and future generations. However, more than a year and a half has passed and the program still lays dormant on paper. Actually, there was a plan to draft the program in the first quarter of 2010 during the Year for Business Reforms and submit it to the Government for adoption.

How long will this program said to include proposals from all the relevant governmental and non-governmental organizations, will lay

dusted for? Its main objectives are to unite against global climate change, protect nature and live peacefully in a clean environment adopting a green mentality, and to hand down a beautiful unspoiled nature to future generations. To attain these objectives the program has been drafted in detail to include issues such as the types of policies, rules and regulations to be adopted by the Government, practices to be followed by public offices, companies and industries, and types of support required from the public. On the other hand, mistakes which have been made could be amended. However, government officials are not interested in the program, let alone discuss it. Instead, they prefer discussing mining, mineral deposits, economic growth, huge sums of money, and getting rich.

Some Parliament Members are even talking about abolishing the Law to Prohibit Mineral Exploration and Mining Operations at Headwaters of Rivers, Protected Zones of Water Reservoirs and Forested Areas, whose final goal is to protect the country's forests and rivers. If Parliament Members adopt such mentality, how far will Mongolia's green economic development reach?

More important than public officials succumbing to money, corruption and bureaucracy is the mentality and capacity of citizens to nurture and protect the environment. During the 2012 elections, candidates, parties and individuals who talk about mining, gold and money will receive no vote from voters, while those who talk about worry about the environment, about initiatives to implement the aforementioned program and green economy will likely win the elections.

Mongolian economy Magazine asked MNCCI Chairman S. Demberel why the program is still not implemented by the Government

- The National Program to transfer the economy from "brown" to "green" has yet to be implemented. What is your opinion on the matter?

- I do not see any red tapes in adopting or implementing this program. This is connected to many issues. For instance, citizens' mentality has not turned green yet. There is an issue of structure. The Program entitled "Economy: From "Brown" to "Green"" reflects all the proposals made by the relevant ministries and its goal includes the activities of many ministries. Ministry of Nature and Tourism will probably work in the area of nature protection. National Development and Innovation Committee should work on the Program to oversee the issues of a green economy principle and concept.

A draft program was sent to several Parliament Members. Actually, in any case should Mongolia adopt a green economic concept and program today or tomorrow. Otherwise, we will lag behind the world's development. Despite the fact that today, current and programs include no provisions on the protection and nurturing of the environment, the concept of using huge coal reserves and increasing the GDP dominates.

If there is a genuine concern over the fate of the country and its environment, an annual GDP estimate should be made, which should be analyzed to determine which percentage to allot to the development of a green industry and to the protection of the environment, and the Government should pay attention to increasing green products. Government should set itself the goal to increase "green" purchasing power by 20% by the year 2020. But this concept is inexistent, which is why the development of a green mentality should be prioritized, planned, put into action and monitored by ministries and agencies. It should be also reflected in the Law on Tender Selection. It should be required that

a portion of a ministry's annual plan of action be allotted towards green purchases. However, there is a lack of government policies. They are seen as good ideas, but simply lack the tight climate for their genuine implementation. We are actually lagging far behind world development and trend. We need to step forward now if we do not want to fall far off and be left behind. "Green" is not a very complex concept or idea. It is very simple to adopt a different perspective and plan the country's development and future.

- When will the program come to life?

- It is necessary for the program to be included in the parties' political agenda during the 2012 elections. Recently, we have signed a Memorandum of Understanding with the Civil Will-Green Party to cooperate in this area. Very soon we will negotiate with other parties as well. In the current Mongolian situation, it seems speedier to use election promises.

- What are the "five 20" principles of the program? Can you explain it briefly?

- In order to make goals and issues understandable to people, it recommended to use simple words and concepts. For the EU, this is the "four 20". In order to implement taxation reforms, the "four 10" principle is used. Similarly, the "five 20" principle is being developed. By 2020, goals have been set to make the purchasing power capacity of the government reach 20%, to make the installed capacity of renewable energy sources reach 20%, to increase energy efficiency by 20%, and to increase environmental investments by 20%.

Actually, the green economy is based on initiative and ideas rather than through administrative or persuasive means. Today, payments for the uses of water and forests are separate. In Europe, a comprehensive means of payment for ecosystem services exists. In other words, it is considered that the ecosystem renders us services. This program strived to adopt a novel perspective by translating the recommendations of the EU on ecosystem.

National Program to Transfer Economy from "Brown" to "Green" Still to Be Implemented...

Environmentally-friendly development

ШОР ЗҮҮРГИЙН А.АМАРСАЙХАН

In recent years, Mongolians have been talking, writing and voting "green." TV broadcasters rapidly and increasingly started to make programs demonstrating the importance of the green revolution. This is a healthy situation, a sign of a progress. Around the world, the genuine initiative of protecting the environment and developing green economies is rapidly acquiring significance. Every country has set itself for priority the adoption and promotion of green policies to its own developmental needs.

No one else but the humankind can render love and protection for Mother Nature and countries are joining their forces... It is after all necessary for each person and each country to join forces to mitigate the negative effects of climate change. The President of the Republic of Korea is appealing to his fellow countrymen to create a greener country, greener provinces

and districts, and become greener citizens themselves. Actually, all the countries in the world are discussing the issue of greener economy at high level meetings. They call for the development of a green economy and the protection and promotion of the environment. State policies and decisions are prioritizing discussions of such developmental issues. So what is the situation in Mongolia?

As a journalist, I can answer that the current situation in Mongolia is highly unsatisfactory. There are few people who are directly involved and concerned by environmental issues. However, since these issues are so important, they require discussions at high levels, state resolutions, laws and legislation. If a green turn in the drafted. Prime Minister Mr. S. Batbold greatly supported the initiative. Many people were happy that the heads of the government and the private sector joined to draft the program, which

I can think of one person who has been talking and reminding about transferring the country's economy from "brown" to "green," the Chairman of the Mongolian National Chamber of Commerce and Industry Mr. S. Demberel. He has talked many times about the content, significance and aspects of such transition, informing public officials and actively fighting for the adoption of a state resolution, which by now people have probably become aware of.

Thanks to his efforts, a joint working group made up of representatives from the Chamber and the Government was established and a National Program to switch the economy from "brown" economy to "green" was drafted. Prime Minister Mr. S. Batbold greatly supported the initiative. Many people were happy that the heads of the government and the private sector joined to draft the program, which

Source: SouthGobi Resources

SOUTHGOBI RENEWS COMMON SHARE REPURCHASE PROGRAM

SouthGobi Resources Ltd. has authorized the renewal of its share repurchase program to purchase up to a total of 3,183,650 common shares of the company on either the Toronto Stock Exchange or the Stock Exchange of Hong Kong, representing approximately 1.7% of its current outstanding common shares. The share repurchase program will commence on June 15 and will remain until June 14 next year, or until the purchases are completed or the program is terminated by the company.

SouthGobi's Board of Directors believes that having the capability to repurchase common shares increases the investment alternatives that can be undertaken for the benefit of all shareholders. The program will not impact on SouthGobi's growth plans. Any shares purchased under the program will increase the proportionate interest of, and may be advantageous to, all remaining shareholders of SouthGobi.

From time to time, SouthGobi may not be active in the market due to its own internal trading blackout periods, insider trading rules or otherwise. For example, according to applicable Hong Kong securities laws the Company is deemed to be an 'insider' in its own stock for four weeks in advance of any board meeting to receive quarterly results.

Source: Eurasia Capital

FITCH AFFIRMS ITS "B" RATING OF KHAN BANK AND XACBANK

Fitch announced on June 7 that it affirms its "B" rating of Khan Bank and XacBank, with Positive and Stable outlooks respectively. Khan Bank's affirmed ratings are long-term foreign and local currency issuer default ratings (IDR) at B with a positive outlook, and short-term foreign currency IDR is at B. The agency said the positive outlook reflects its expectation of continued improvement in the bank's profitability, bolstering its capitalization, as well as the strong possibility that the bank would be able to raise additional capital.

XacBank's affirmed ratings are long-term foreign and local currency IDRs at B with stable outlooks and short-term foreign currency IDR at B. According to the agency announcement, XacBank issued USD12-million of common equity in Q1 2011. However, this was only to restore its capital adequacy ratio because of rapid loan growth, Fitch said, adding it expects XacBank to raise further capital in the near-term to fund its strong loan growth and to preserve capitalization.

Source: Mongolian Mining Corporation

MMC COMMISSIONS COAL HANDLING AND PREPARATION PLANT

The first module of the coal handling and preparation plant (CHPP) at the Ukhua Khudag coking coal mine of the Mongolian Mining Corporation is now ready to commence its commercial operations following formal approval issued by the State Professional Inspection Authority on June 10 as scheduled. The CHPP, comprising three processing modules and a single product handling system, is the first of its kind in Mongolia.

The first module has the capacity to process around 5 million tons of run-of-mine coal per annum, to produce washed hard coking coal for export with 8-10% ash content as well as thermal coal for the on-site power plant's use. Trial run started on May 12 and the company expects full production capacity of approximately 900 tons as received coal per hour to be reached in June itself.

The design, procurement and construction management of the CHPP was undertaken by Sedgman Limited, Australia. The physical construction process took approximately a year. Capital expenditure totaled around USD11.6 million as originally estimated. The project involved altogether about 600 workers from over 20 different contractors and the CHPP will work on 2 by 12-hours shifts employing around 96 workers. The company has already commenced construction of the second module and expects it to be completed and commissioned by the 4th quarter of 2011.

Source: The Mining Weekly

IVANHOE, RIO HEADING BACK TO ARBITRATION

Rio Tinto and Ivanhoe Mines, which are together building the giant Oyu Tolgoi copper/gold/silver mine, will likely go back to arbitration later this month, after a six-month suspension on the proceedings expires, Ivanhoe said last week. Construction at the USD6-billion project, which is now more than 23% complete, will not be affected by the arbitration, Ivanhoe CEO Robert Friedland said.

Rio currently holds a 34.9% stake in Ivanhoe, and, under a 2006 agreement, could have increased its holding in Ivanhoe to about 46.6% until October 2011. But Ivanhoe this year implemented a shareholder rights plan that would prevent the bigger firm from increasing its stake even after the agreement expires next year, unless it makes an offer to all shareholders. Rio Tinto disputed the shareholder rights plan and the two parties headed to arbitration over the issue.

In December last year, the two companies announced they had reached a new agreement that would result in Rio assuming management of the big copper/gold project, as well as taking a bigger stake in Ivanhoe. The new deal includes support from Rio for a previously disputed rights offering and help with arranging project funding, as well as a six-month suspension of the arbitration process.

Mr. Friedland said in a statement on June 9 the company remains "highly confident" that the shareholder rights plan does not breach Rio Tinto's contractual rights. "We are committed to vigorously protecting the rights of all of our shareholders and have received very strong support from institutional shareholders for our insistence that all shareholders be treated fairly during any takeover bid."

Mr. Friedland said Ivanhoe also continues to assess "potential strategic initiatives" and was negotiating with several parties. Ivanhoe owns 66% of the Oyu Tolgoi project and the Mongolian government holds the balance, after the two signed a long-awaited investment agreement in October 2009. Rio's interest in the asset is indirect only, through its shareholding in Ivanhoe, but there has been speculation that CEO Tom Albanese wants either a direct stake in the project or control of Ivanhoe itself.

www.bcmongolia.org
info@bcmongolia.org

customers' price index is decreasing, if one takes out the price of meat alone, then it can be determined that the basic inflation rate reached 10% and could reach 20% in the future. "If the rate of inflation is low, and the value of exchange rate is stable, then profits generated by the private sector will be higher. However, during the last two years' time the real value of togrog has appreciated by 35%. This is no less a burden then as if export products were taxed 35%," Rogier declared. All these fluctuations occur because officials in the world market, the amount of profits into the budget equally increased. With the gain of profits, the ruling power increases state expenditures and started to intensively deliver cash handouts in 2007. However, what happened during the crisis? Only recently, Mongolian officials, desperate because of the lack of accumulated capital, crossed borders to borrow money from foreign countries. A year has now passed since the adoption by the Parliament of the Law on Fiscal Stability in order to avoid experiencing such hardships again. The main guiding principles of the law include the provisions on the integrated budget income assessment according to balancing procedures, prohibition on the excess of the given year's budget expenditure to more than 2% of GDP, and the requirement for maintaining the state debt to less than 40% of GDP. However, these will come into force only in 2013. It seems that policy-makers have made up their mind to relax until the 2012 election passes, to continue distributing cash handouts and to implement these provisions only once elected.

"Why should the implementation of the law be left until 2013? Why cannot it be implemented immediately starting from today?" Rogier warns. "If in 2010 the state budget losses to reach 9.9%. This amount as provided in the Law on Fiscal Stability cannot be set at 2% from 2013." He further noted that it sounds as elusory as when a person addicted to alcohol and tobacco declares they will stop tomorrow. Rogier recalled one Mongolian politician who stated, "As a citizen I like this law very much; however, as a politician I hate it." It has become a regular occurrence for officials in power to spend as much as earned, to be debt-ridden. It has now become common in Mongolia for election candidates to promise everyone money exceeding the country's real economic, financial and budget capacities in order to collect votes.

"Mongolians should accumulate capital while copper and coal prices are high, not distribute cash handouts," Rogier warns. According to the Law on Fiscal Stability, the capital of the state stabilization fund should be no less than 5% of the nation's GDP. This fund should accumulate income that exceeds budget balancing procedures. However, it has been announced that this requirement will be implemented before 2018. In short, there is plenty of time before the Law on Fiscal Stability is genuinely implemented. In the meantime, all that is left is pray that prices of mineral resources on the world market stay high. This is due to the current economic environment in Mongolia, which according to the World Bank's quarterly review, is very similar to the situation prior to the 2008 financial crisis: a substantial increase in the budget income and expenditure, in the amount of loans issued by the banks, in the increasing inflation... A warning should be issued that if the prices of copper and coal falls, then the economy of the country will go through a total collapse.

So why - according to Mongolian statistics - is the country's current inflation rate only 4.2%? Steven Barnett, IMF Chief to Mongolia, pointed out that even though

price of meat alone, then it can be determined that the basic inflation rate reached 10% and could reach 20% in the future. "If the rate of inflation is low, and the value of exchange rate is stable, then profits generated by the private sector will be higher. However, during the last two years' time the real value of togrog has appreciated by 35%. This is no less a burden then as if export products were taxed 35%," Rogier declared. All these fluctuations occur because officials in the world market, the amount of profits into the budget equally increased. With the gain of profits, the ruling power increases state expenditures and started to intensively deliver cash handouts in 2007. However, what happened during the crisis? Only recently, Mongolian officials, desperate because of the lack of accumulated capital, crossed borders to borrow money from foreign countries. A year has now passed since the adoption by the Parliament of the Law on Fiscal Stability in order to avoid experiencing such hardships again. The main guiding principles of the law include the provisions on the integrated budget income assessment according to balancing procedures, prohibition on the excess of the given year's budget expenditure to more than 2% of GDP, and the requirement for maintaining the state debt to less than 40% of GDP. However, these will come into force only in 2013. It seems that policy-makers have made up their mind to relax until the 2012 election passes, to continue distributing cash handouts and to implement these provisions only once elected.

"Why should the implementation of the law be left until 2013? Why cannot it be implemented immediately starting from today?" Rogier warns. "If in 2010 the state budget losses to reach 9.9%. This amount as provided in the Law on Fiscal Stability cannot be set at 2% from 2013." He further noted that it sounds as elusory as when a person addicted to alcohol and tobacco declares they will stop tomorrow. Rogier recalled one Mongolian politician who stated, "As a citizen I like this law very much; however, as a politician I hate it." It has become a regular occurrence for officials in power to spend as much as earned, to be debt-ridden. It has now become common in Mongolia for election candidates to promise everyone money exceeding the country's real economic, financial and budget capacities in order to collect votes.

"Mongolians should accumulate capital while copper and coal prices are high, not distribute cash handouts," Rogier warns. According to the Law on Fiscal Stability, the capital of the state stabilization fund should be no less than 5% of the nation's GDP. This fund should accumulate income that exceeds budget balancing procedures. However, it has been announced that this requirement will be implemented before 2018. In short, there is plenty of time before the Law on Fiscal Stability is genuinely implemented. In the meantime, all that is left is pray that prices of mineral resources on the world market stay high. This is due to the current economic environment in Mongolia, which according to the World Bank's quarterly review, is very similar to the situation prior to the 2008 financial crisis: a substantial increase in the budget income and expenditure, in the amount of loans issued by the banks, in the increasing inflation... A warning should be issued that if the prices of copper and coal falls, then the economy of the country will go through a total collapse.

So why - according to Mongolian statistics - is the country's current inflation rate only 4.2%? Steven Barnett, IMF Chief to Mongolia, pointed out that even though

Best of Luck!

Budget

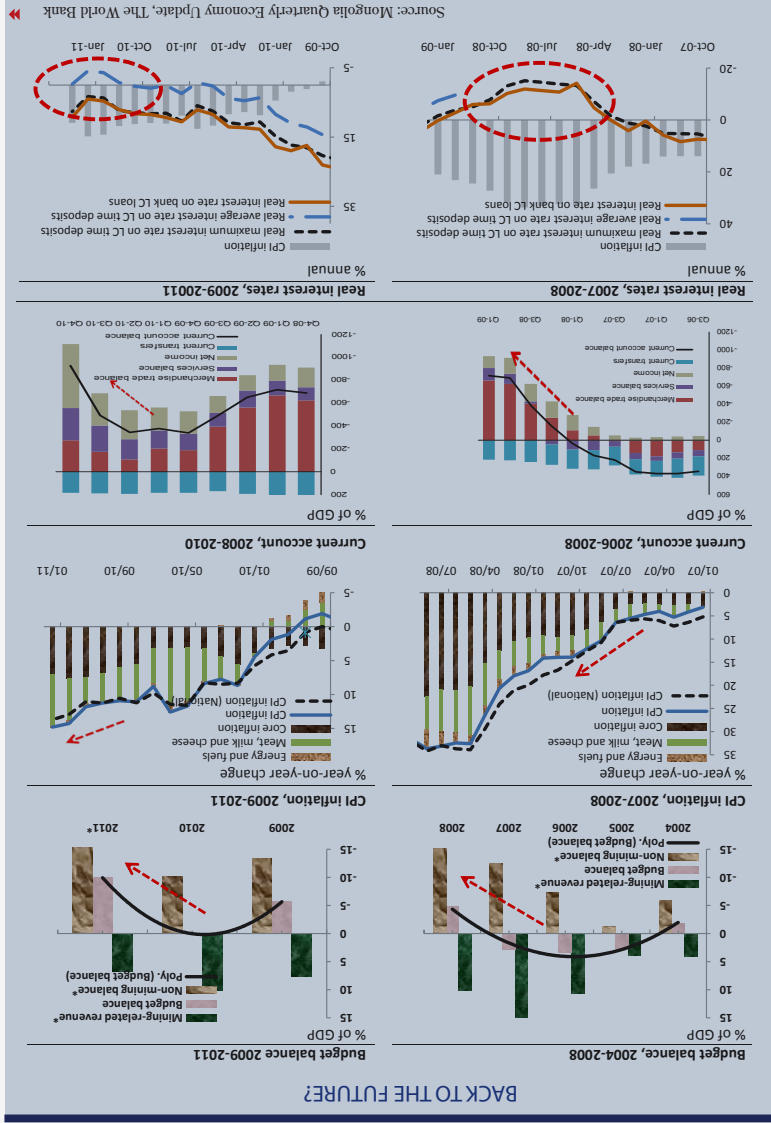
Some may have noted the carcass of a car on which is written a warning sign "Speed=Death" on the way from Ulaanbaatar to Darkhan; a way to warn drivers about the dangers of speeding. Nevertheless, Mongolia itself seems to have turned into an uncontrolled and boastful driver.

"We should mark Mongolia's economy rapid development, unmatched in its history. In the first quarter, its economy experienced a 9.7% growth," the Chairman of the National Development and Innovation Committee Mr. Ch.Khashchuluun said during the Development Banks opening ceremony. However, have living standards of the country's ordinary citizens also increased by 9.7%? According to the National Statistical Office data, in the first quarter the average income of a Mongolian household was MNT453.5 thousand, or an increase by 15.4% from the previous year. However, average household expenditures increased by 28.9% during the same period to reach MNT487.2 thousand. In other words, despite the speed of the country's economic growth, citizens' livelihood has declined.

A Lead economist of the World Bank, Mr. Rogier van den Brink was born in 1958 in the Netherlands. He recalls that current living standards in the Netherlands to the time when family members, in order to take a hot weekly bath, used to line up one after the other to go to the same bath. "However, our economy never experienced 10% growth," he said. Dutch economy increased between 3 to 4% per annum and when it experienced 5% growth, people were started by the economic boom. However, Rogier explains that such steady growth managed to realistically change people's lives. In order to help Mongolia avoid dutch disease, our magazine wishes to share the advices and experiences of a person who was born in the country which first experienced the "economic disease." So why does the state of Mongolia's economy worry him?

In 1959 Netherlands discovered its tremendous reserves of natural gas, and in the 60s and 70s, its budget income significantly increased as a result of the extraction and export of gas. The Government of the Netherlands then - just like its Mongolian counterpart now - started to increase children's money, unemployment allowance, salaries and retirement benefits, and subsidized sectors of education and health. However, ship and car industries, coal mines that constituted a significant share of the country's exports experienced hardship and many jobs were cut.

"Despite such real economic changes, the Government continued to have huge income. Our country was turned into a welfare state as each person received financial support from the Government from the day they were born until the day they died," Rogier noted. He further stated that in order to finance all these, the Government did not stop spending cash handouts and took

loans relying on the imminent generation of income by the country's natural gas reserves. The state budget of the Netherlands expanded, inflation skyrocketed and its debt increased. It continued this way for 20 years until the 1980s, when it suddenly experienced a downfall. Each Dutch citizen realized their true conditions and understood that they could not continue living this way. Consequently, in 1982 the Dutch Government decided to collaborate with the representatives of the private sector and trade unions, and during a roundtable meeting, a historical pact was signed. The main goals of this document were to lower the inflation rate, decrease the number of welfare programs, and pay attention towards supporting projects aiming to cultivate the interest of people in assuming employment.

"I was a student then," Rogier recalls, "We studied for free, received stipends, and if we worked at the market, we received high wages. Of course, there was no need to work, and everyone was happy with this situation. However, the Government encountered with a formidable politicization

Experience Sharing to Improve Corporate Governance

News

On June 13, the Center for Corporate Governance Development together with the Mongolian Stock Exchange organized the IV Forum of Mongolian Corporate Governance. Representatives from the stock exchanges of Hong Kong, London and Shanghai participated to the forum to introduce and explain in detail the requirements on corporate governance set for companies wanting to register with them. Directors of the Energy Resources and Petro Matad Companies which managed to successfully enter the international capital market also exchanged their experience on making IPO.

Of course, participants exchanged their opinion on how to develop corporate governance and how to improve companies' directors' knowledge on the matter. During the forum B. Bold, Chairman of Board of Directors of the Mongolian Stock Exchange, remarked that the "Mongolian Stock Exchange has now a website, and if companies do not provide the relevant information, it will take repressive measures such as blocking their shares." D. Bayarsaikhan, Chairman of the Financial Regulatory Commission, pointed out to the guests that "Mongolia has approved the National Program on Corporate Governance Development and is going to establish guidelines for the future." During the forum were also debated requirements set for companies' board of directors and independent directors which, according to experts on the subjects, should hopefully be improved by the revision of the Company Law.

8 out of the 9 directors of board of the state-owned Mongolian Stock Exchange are independent.

improving the services and adopting standards, we hope to reach the same standards as five stars aviation companies. For instance, we are undertaking minor tasks such as improving our staff's communication skills, re-styling their office and raising the quality of passenger food.

- The training and formation of pilots constitutes one of the most important issues in the civil aviation. How are you forming pilots?
- The civil aviation sector has been projected to intensively improve in the future. Actually, not only in our country, but in other countries around the world too, the lack of pilots constitutes a difficult issue. In the future, our company plans to cooperate with the Civil Aviation Authority to form pilots on an annual basis. Young people interested in becoming pilots cannot afford to pay for their studies as formation requires USD100,000. Furthermore, recently graduated pilots need training. Our pilots travel to the US twice a year for training purposes. Their formation should be considered at government level. For civil aviation companies, pilot formation constitutes a more important issue than that of aircraft park reforms. ■

of this increase is a linked to our flight route to Beijing. If previously during the summer season there were 8 to 9 weekly flights to Beijing, now we are conducting 10 flights per week throughout the winter season. Such market expansion shows that our flight tariffs are reasonable. The main factor contributing to the increase in prices and tariffs is the price of fuel.

- We are waiting for a resolution over the privatization of MIAT Mongolian Airways management. What are your thoughts on the matter?
- Since Mongolia is a landlocked country situated between two great powers, it is considered that its only civil aviation company should be under state control. The law also provides that the same state policy be maintained with respect to both state-owned and private civil aviation companies. Consequently, civil aviation companies should operate profitably disregarding their type of ownership. As such, MIAT conducts its regular operations whether it will be state-owned or privatized in the future. However, following the current development trends, businesses are rapidly changing, and companies are quickly amending their resolutions and reform accordingly. Nevertheless, state-owned companies are considered to be slow and inefficient in their decision-making processes, and from this point of view, privatization seems to be more effective.
- In the case of MIAT, management privatization means having a foreign management team for the purposes of improving the company's management. State Property Committee negotiates the possibility of having a foreign management team overseeing MIAT operations. No specific decisions have been made yet. We expect that foreign experts will assume the positions of General Director and Deputy Director. Some American advisers affirmed that MIAT does not require a foreign management team, but that it is more effective to invite foreign consultants and accept support in operations.
- Where does MIAT stand in the world civil aviation development?
- Civil aviation always develops ahead of other sectors of the economy as it conducts operations not only within the country. For example, even though MIAT is a small company, it conducts operations in China, Korea, Russia, Germany, Japan and even the US. It can be said that it is progressively developed in comparison to other domestic business entities operating on the transnational level. For example, International Air Transportation Association audits the safety operations of our company every two years and issues certificates. We received this certificate in 2009. This year's inspections will take place in autumn. Also, the UN International Civil Aviation Organization (ICAO) twice conducted audits to assess the level of Mongolian Civil Aviation structure, security and operations, which concluded that Mongolian aviation sector reached international levels and ranking. It is a shame that despite the fact professional organizations made such an assessment, some newspapers suggest that MIAT and Mongolian Airway are in a trouble.
- MIAT services entail good and bad ratings. How do you pay attention to the issue of service improvement?
- Service improvement is an important issues facing our company. Services, quality and standards of aviation companies around the world are rated at certain levels. MIAT Mongolian Airway rated three stars out of five.

Mr Ts. Orkhon: MIAT Services Rated 3 Stars

Interview with Mr. Ts.Orkhon, MIAT Mongolian Airlines' Executive Director.

- The tourism season has started. Is MIAT ready?

- There is an understanding that tourism should only be related to receiving foreign tourists. It is time to change such misconception. Currently, there is a tendency to develop domestic tourism and MIAT Mongolian Airlines undertakes various measures to develop domestic tourism. There is an increase in the number of international flights during the winter, spring and autumn seasons as our citizens are interested in travelling abroad. In other words, there is a new flow of flights from Mongolia to foreign countries and it should be understood that not only foreign, but also domestic tourism is developing.

In terms of foreign tourists, the major tourist season starts from June. Our company has made an overview plan to renew its aircraft park between 2015 and 2021 and we are working on the exploitation of large airplanes. Consequently, Boeing 767 and other large airplanes with 263 seats arrived to Mongolia on 25th May. Currently, these new aircrafts are mainly conducting flights to Moscow, Berlin and Seoul and passenger capacity on these routes is substantially full. We are also paying attention to park reforms. Mongolia should take the issue of the development of strategically important sector within the purview of national security and regulate its development by state policy. We expressed our firm standpoint to the relevant authorities that the adequate development of air transportation should be conducted at government level.

Apart from this, we have opened a new regular flight to Hong Kong. Mongolia had not opened a new foreign flight route since 2002. Due to foreigners increased interest not only in the tourism sector but also other economic sectors, we are conducting two regular direct flights per week in order to increase business flows. Mongolians are given the opportunity to travel to Hong Kong and East Asia. In addition, we are making two weekly direct flights from Ulaanbaatar to Berlin starting from this year. This summer, there will be four flights per week to Berlin. We are also planning to arrange five weekly flights to Tokyo, and two weekly flights to Osaka.

- MIAT Mongolian Airlines purchases one plane and sells another. What is the difference?
- Renting and exploiting an airplane is a costly business.

It is very important to lower the cost in order to develop tourism and offer comfortable services to foreign and domestic tourists. Within this framework, we drafted an aircraft park reform policy. In other words, we are working to use the airplane from one aircraft manufacturer in order to lower the costs. Therefore, we are conducting operations to sell off our used Airbus 310 to replace them with Boeing 767 as mentioned previously. We are also planning on renting a second airplane starting from this autumn.

- Can the two MIAT airplanes handle the increase in the flow of tourists to Mongolia, especially during the tourist season?
- In the Mongolian tourism market, apart from our company, large companies such as the Korean Air and Air China conduct flights. In comparison to our company, these companies have higher capacity for aircraft park reforms, and have many large and small planes. Korean Air conducts daily flights with A-330 airplanes that have a passenger capacity of 280 seats. Therefore, not only MIAT but also many other teams of international standard are offering their services in Mongolia's tourist air transportation market.

- Your flight tariff is quite high. Are there any ways to lower prices?
- Our tariffs are substantially lower in comparison to other airway companies who probably have higher expenditures. Our company has comparatively lower expenses apart from fuel. Therefore, we are paying attention to make our prices competitive on the foreign markets. According to estimates of the first five months of 2011, our company increased passenger transportation by 42%. The majority

► Genghis Khan. It is important to remember that although Genghis Khan was the greatest conqueror in the history of the world, he was born in a very simple ger, and he ended his life in a simple ger. He changed the world, and he made his people very rich. But in the end, he was just a simple herder. There is no other leader in the world who lived that simple life. We need to learn from Genghis Khan.

-Family is the most important thing in the society. What kind of value would you outline for the Mongolian young people?

-Yes I think that the family is the most important thing in your life -- your mother, your father, your brothers and sisters, children. If we look back in Mongolia, the nation was founded around the family of Genghis Khan, Oulun and her children, the family of Alangua and her sons. Working together you can do everything as a family. As Alangua told her sons if

How do you see the future for Mongolia's tourism sector?

Mongolian Economy Magazine Questions:

T. Batjargal

/General Director of Ar Mongol Travel Group/;

I consider there will be no good opportunity if it continues at this pace. No concrete attention is paid by the government to the tourism sector. Private sector has no fund resource to develop the sector. Now it needs for the government to pay attention to the producing of new services in the industry. It is not an overstatement if I say that the present services our sector offers date from the years 60s or 70s. It will be good, if at least a large recreational complex were established by adopting the Casino Law. We try to attract tourists with our untapped nature and nomadic lifestyle, but this is not working well. Only people who really want to see our remote country travel to it. At present, Mongolia has nothing - except these - to attract tourists like some other Asian countries do.

Sh. Nergui

/President of New Juulichin Group/;

If the government implements the right and accurate policy to support tourism, it is a sector that could bring more benefits than the mining sector. Unfortunately, there is currently no actual support. Tourism product cost consists in the costs of 15 to 17 organizations. In other words, it means travel expenses depend on the fees and prices of hotels, air transportation, restaurants and theatres. But there are cases when the sector's companies face difficulties because of a high inflation rate and price instability. If we want to increase our price following the cost increase for international tourists, we lose our competitiveness. Therefore, price instability is an important issue for us. I think the government should pay more attention to this and improve mutual relationship between the tourism sector and other sectors. It should also pay attention to the promotion of the country abroad.

M. Navchaa

/General Manager of Tsolimon Travel Company/;

I consider that tourism is the most promising sector. In Mongolia, there is no opportunity to develop like in industrialized countries as it has a small and dense population in a huge country. This is a disadvantage. Our advantage is that the country possesses a nature that is almost untouched by human hands, and developing environmental friendly

tourism will have a great future. Therefore, it seems to me that targeted tourism is more suitable for Mongolia than mass tourism. At present, it said that Mongolia will develop thanks to its mining operations. But it is necessary to take into consideration how long the mining sector will subsidize Mongolia's development for. In fact, the tourism sector is the opposite of the mining one. Therefore, we need to develop the sector that gains money by demonstrating the natural beauty and the country's heritage and culture.

Helge Reitz

/Managing Director, "Nomads Tours and Expeditions"/

Most tourists come to Mongolia for its fast unspoiled nature, combined with its traditional nomadic culture. Mongolia as travel destination is currently receiving some attention internationally especially in the US, but due to the aftermath of the Economic crisis travel from Europe and the US is still down from 2008. This hopefully will recover during the next couple of years. Asian tourism, especially from China is increasing and has huge potential, but we would need to stop telling every Chinese who comes to Mongolia that Mongolians actually do not like Chinese. Direct flights from Hong Kong as well as a Consulate there is helpful. As well we have now more international flights, and a better access to MIAT tickets from Europe, again very helpful.

Public effort to market Mongolia as a Tourism destination will be essential to keep people interested to come here in the future. Mongolia's recent popularity as a place to invest or mine does not make it more interesting as a tourism destination, contrary could be a threat, as those usually are linked to cultural decay and environmental damage. To counterbalance this, a marketing strategy would be helpful. Mongolia is a quite expensive travel location, again something that can be expected to get worse: shortage of qualified labour, local price increases, deflation of the currency, all that points into this direction. A number of countries in Asia appeal in one way or another to similar clients and therefore need to be seen as competitors with Mongolia as travel destination. Kyrgyzstan, Siberia, Nepal, Bhutan are just some to name. If we want to succeed, we need to become more aware of this and consider that fact in our strategies. ■

-Is there anything what we haven't asked you, and you would like to say to all readers of our magazine?

-We are at the very important moment in Mongolian history. We are in the beginning of the ninth century of the Mongolian nation. I believe that this century has the potential to be the greatest century in Mongolian history if the people of Mongolia will work together. To do this, Mongolians should always remember their heritage, and love their history. I hope that this century will be the greatest century in Mongolian history. ■

riches countries in the world.

times of Genghis Khan, Mongolia can once again be one of the make everybody rich. If Mongolia will work together as in the Mongolian history was when everybody worked together to competing with each other to be rich. But the richest time in anything. Sometimes today I fear that the Mongolians are you compete with each other and fight, you will never achieve

I started the university I did not have a good education. My father was a cook in the army, and we had many children and little money. I was proud that I was the first in my family to finish high school, but when I went to the university, and the first year I failed English. So I was very ashamed, because I was trying very hard to pass but English was difficult for me. But then after that I began to work in secret by myself, to study English better. It is funny now that I am a bestselling author that I failed English in college.

-How did you come to an idea to write your second book "The Secret History of the Mongol Queens: How the Daughters of Genghis Khan Rescued His Empire"?

-First I heard Mongolian people talking about Mandukhai, and I wasn't very interested. But it was important to Mongolians. So I thought I should know a little bit about it. Then I studied The Secret History -- which was written long before Mandukhai. I began to see that the parts about the women were missing. I became very curious, but also a little bit angry. Why did somebody lie to us? Why did somebody take The Secret History and cut out parts? But then it became like a duty to me. I would say that I wrote Genghis Khan book queens out of love from my heart, but then I wrote about the queens out of duty and respect for their place in history.

-How do you write? On a notebook or computer? With pen or pencil?

-On a computer, and it may sound strange, but I wrote the books in America, away from Mongolia. Because when I tried to write in Mongolia the sensations and emotions were too strong. The air, the smells, everything is too strong. But I get to America, and I get alone with the computer, and I think very carefully. And then I listen to the music, especially of Mr. Jantsannorov. And then I just slowly began to smell Mongolia again, I begin to hear it and to feel it, and then I can write. When I was writing the queens' book, I also used to listen to Shuranhai, the three girls who sing. So these are female voices I was listening to. Also Mr. Chindat playing Jantsannorov's music for Mandukhai. And I watched the beautiful actress Mrs. Suvd for inspiration in America.

-From your Queens book, with whom do you feel closest?

-On the intellectual level I like Alagha Bek the most because she was reading, and writing, and studying. However, on a family level, Mother Oulun did everything for her children. I have different feelings for different queens. But those two are very important to me. Later, Mandukhai slowly became more important emotionally to me. At first, I didn't feel much for her. But then slowly, slowly, I began to have a great affection for her -- like a sister. These queens are a family; for each one you have different love.

-Who are your favourite authors?

-The most important for me was Marco Polo. Because I lived in a farming area in America, and I had never been to big cities not even in New York or Washington. Marco Polo opened the world to me. When I was around 12 years old, I read a book on Genghis Khan. It was written by English author. His name was Harold Lamb. And I fell in love with Mongolia.

-When did you come for the first time in Mongolia?

-I first came in 1998. I love Mongolia.

America is my home country, but Mongolia is my heart country (he said this sentence in Mongolian language).

-During the time of Genghis Khan trade and agriculture were already developed. Can we say that tourism was also introduced in that time?

-Beginning in the time of Ugudei Khan, Europeans and other foreigners began to come to Mongolia. They were not

exactly tourists--sometimes they were diplomats and spies. But when I read their works now, I can say in a certain way, that they also were tourists.

-What do you think our country should do for tourism sector development?

I think the process is already on the way. Mongolia is becoming now famous everywhere. It is becoming famous because of mining. More films are made in Mongolia; many history books are written about Mongolia. All of these attract more tourists. The people who come to Mongolia will see that it is a unique place. They will see how magical it is, and then they will tell other people. People want to come to see the unique land of Genghis Khan, the land of the Morin Huur, the land of Urtiin Duu, the land of Huumii.

-Could you tell us about your own home in your childhood. Is there any similarity with Mongolia?

-We were seven children. In some ways, our life was completely different from Mongolia because it is very hot where I was born in South Carolina. We have many trees, very thick bushes, and the weather is very wet and hot. But in another way, there is a similarity. We had no electricity, so we used fire. The fire from my childhood smelled different from the Mongolian fire, but when I enter a Mongolian ger and I smell the fire, there is something very deep inside of me that feels at home. We also had to work with the cows, so we had milk and fresh dairy products. And we had to take our water from the ground. The water had its own taste. The water in Mongolia tastes different from the water of my childhood. But still you come here, you drink the water, you smell the fire, and then you feel the place. But always reminds me my own home.

-How important is the Mongolian history towards the world history?

I certainly think that Genghis Khan is the most important man of the last thousand years. Mongolia should be given a special place. The truth is that people do not give that great of importance to Mongolia. That is something I am trying to correct. The whole world should be studying Genghis Khan and the history of Mongolia, and should be learning from

to honour the Mongolian State. So it is very important to me as a historian to think about this long history. And the fact that the same tradition of Naadam has been carried on ever since the time of Genghis Khan. So what we are seeing is also what Genghis Khan saw.

-Some of the Mongolians don't know their history in a detail. However every Mongolian has in his heart pride. In your opinion, with what could it be connected?

-I think no country in the world has a history like Mongolia's history. The history of Mongolia is unique. Because Genghis Khan was the greatest conqueror in the history of the world. And yet, he only had about one million people -- one million Mongols at that time, a very small number of people. If you look around today and see any people who were around 800 years ago with only one million people mostly they are lost now. They are part of bigger country. They are part of China, or Russia, or France, or United States. But the Mongolian people are still here. 805 years later they speak the same language, they still wear in the deel, they are still practicing the Naadam. They still use Mongol bichig that Genghis Khan gave to them. There is no other country in the world that has as much continuity of culture -- and also of the state -- as Mongolia.

-Your book "Genghis Khan and the Making of the Modern World" is not only easy reading but also has very poetic expressions. Did you pay attention to the writing style in order to make the book interesting, or is it in general your writing style?

-By the research for the Genghis Khan book I travelled all over Mongolia. Often I stayed with the families in the countryside in the ger. And I would look and walk around the countryside. Sometimes you will be riding horses or camels in the countryside. You smell the air of Mongolia; you see the hills and the mountains. You go through the Gobi, all of these things gets inside of you. And it begins to fill me with inspiration. Then I wanted to write the book in a way that people wherever they are in the world can feel Mongolia. I never come to Mongolia, people who will never see Mongolia, people who will never come to Mongolia, and smell a little bit of Mongolia, to taste a little bit of Mongolia, to feel a little bit of Mongolia. So I wrote about my feelings, what I smelled, what I tasted, and what I touched in Mongolia.

I think that the history of Mongolia is a very beautiful history. If you look at things such as the nature of Mongolia, you look at the performing arts -- the music of Mongolia -- and then you meet the people of Mongolia, it is a unique feeling these three bring together in you. I tried to put some of that in the book. I wanted the reader to see the unique beauty of the Mongolian countryside, the kindness of the Mongolian people in the ger, a family, and the mother making the milk tea, the children looking curiously. I thought I was still in Genghis Khan's world. When I was in the countryside, this was the world of Genghis Khan. And I wanted people to feel that.

-Your writing style is very beautiful, poetic. Do you write poems?

-No, it is so strange. I don't have any talent for that. When I write I just tried to reflect that what I see -- what I see with my eyes and what I see with my heart. But I don't have any talent for literature or poetry. When you listen to long song urtiin duu, you feel the countryside of Mongolia. The river is very real in the long song. I wanted Mongolia to be real in the book.

-There is one passage in the book about how the Mongolian horses could be heard from the Pacific Ocean to the Mediterranean Sea running through various rivers

and seas. There are many such sentences with vivid

descriptions.

-I think the most people when they talk about Genghis Khan in the West, they talk about the land that he conquered. But for Mongolians the water and the horses are very important. And I tried to write in a way that I thought I reflected the true history of Mongolia. But it is also hard, because I am a foreigner. Sometimes I make mistakes.

-How many years did you dedicate to research the book?

-In Mongolia almost six years, 1998 to 2004. But before I came to Mongolia, I did research also in some other countries in Buryatia, in Russia, and then in Middle East, Uzbekistan and Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan.

-You cooperated with our famous historians. How helpful was their support to you?

-Almost everything in my book is something I learned from a Mongolian professor or a Mongolian herder, or a Mongolian person. I worked with Doctor Lhagvasuren and Doctor Sukhbaatar of Chinggis Khaan University as well as others. Like brothers. We travelled in the countryside, and we would wake up in the morning and start talking about Mongolian history, then we would eat breakfast and we would talk about Mongolian history until the evening -- all day into the night. It is not enough to hear the facts. You need to talk to people for whom the facts are meaningful and learn from the people whose ancestors lived this life.

-Probably it is not necessary to ask you whether you can ride a horse. You wrote it is good to have some aaruu, dried milk curds, in a pocket.

-Especially in Kheniti! We did a lot of horseback riding. Sometimes it was very hard for me because I would be very sore; my legs would be hurt. We rode by horse in Kheniti! a lot. Sometimes in other places also. And in the Summer time I became very fond of dairy products, even now I still eat aaruu, and eezgii, and urum. It is interesting in the different parts of Mongolia how the flavours of the dairy products can change. Sometimes aaruu is more oily, or sometimes more sour. And I learned and enjoyed the difference of the flavours. So when you go to a herder's home, I am always excited because I know that I will eat the dairy products of that family and they will have the taste of the grass of their land.

-What kind of aaruu do you like the best? The sour ones or the oily brown ones?

-Honestly, I like all of different types. Because I eat one for a while, and then I want to eat another one for a while. In the West, from Khovd it is very oily, and then early in the summer it is softer. But then later it is very hard.

-Do you like airag, the fermented mare's milk?

-Yes, I like it very much. In the summer, when it is hot in the countryside, and you stop at the ger, and you drink airag it is so cool, so fresh, and you are inside with the family, and it just feels so nice. People bring airag to me now in the city. I drink it in the city, and I like it. But it is never the same as drinking in the countryside.

-Have you learned the Mongolian language?

-It is very difficult, I am an older person. When I first came to Mongolia, I was over 50 years old. Learning a new language is difficult for older people, but I like the Mongolian language very much. It calms my heart, but when I speak with the children in the countryside, they never understand. They just stare at me.

-Did you want to become an author? I have read, you are an anthropologist.

-I wanted to write when I was a kid in school, but when

They about us

Photo by B.Byamba-Ochir

America is my home country, but Mongolia is my heart country

By Kh.Khulan, I.Otgongjargal

We are happy for meeting and interviewing Jack Weatherford, author of the bestselling book "Genghis Khan and the Making of the Modern World",

which has millions of readers and is published in over thirty

countries worldwide. We met him during the event prior to the

shareholders' meeting of Khas bank, and asked permission to

visit him and his family for the interview. He lives in Gandirs,

the house on the left side of the State Department Store. Jack

W. invited us to his balcony for an overview of Ulaanbaatar city.

He said he sees the city from here as in a mirror. They have

been living in that apartment for almost three years. From the

entrance door to the living room, Mongolian household items

can be found. On the kitchen shelf, we saw the three thermos

flasks with beautiful pictures of Naadam (archery, wrestling,

and horse racing). We wanted to know where he found them.

"During the travels by a Russian van in the countryside in

Mongolia we would always have the thermos with tea in it.

Since it has played an important role in my life, I wanted to

find the thermos with Naadam pictures. Our friends luckily

found the picture of the living room looked fabulous. One

young artist has painted that work. A big picture showing one

important historic scene, a big long chest and other Mongolian

items decorated their apartment. It was very pleasant to have

tasty aaruul and urum, which he put in a bowl on the table of

the guest room.

Jack W. has 2 children and 6 grandchildren. He met his

wife during high school, and is a very caring husband to his

spouse. Although he lives now far away from his grandchildren,

he was embracing the little boy Amarsanaa, who is the son

of his student. Enjoy reading our interview about Mongolian

history, and the author's talent, which we tried to present from

the personal perspective.

-How did you come to an idea of writing the book

"Genghis Khan and the Making of the Modern World"?

-I was very interested in Mongolia as a child. And then as

a student I wanted to come to Mongolia, but it was impossible

for me to come to Mongolia because of the Cold War at that

time. But then much later in life -- I was already in my 50s --

when I was able to come to Mongolia for the first time, I just

fell in love with Mongolia.

Mongolia took my heart. And I had no plans to write a book.

I didn't speak the Mongolian language; I didn't know Mongolian

history very well. But I love Mongolia so much, and then slowly

through the years here, I realized if I didn't write the book, no

one will write the book. I wanted to explain Mongolian history

to the world, but also to show how the modern world began

here, here in Mongolia. This is not some isolated place; this is

the center of the modern world.

-Mongolian Naadam is coming soon. Do you watch

it?

-We used to go to the countryside a lot to see Naadam in

the past. Now we stay home, eat some huushuur, and watch

on TV. We stay here at the apartment. The crowds are very

big at Naadam. Dust, cars everywhere. So at Naadam we just

look outside, and then we watch on TV. We enjoy Naadam

very much.

-At the stadium, during the opening ceremony of

Naadam, people carry the white Suld of Genghis Khan.

Do you get excited in that moment?

-Yes, I am very excited at Naadam. The modern form of

Naadam of course celebrates modern Mongolia since 1921.

But Genghis Khan also used Naadam to celebrate important

events, including the founding of Mongolia in 1206. So this is

one of the oldest traditions in the world today. If you think about

more than 800 years people have been celebrating Naadam

it can be observed that Mongolians today can travel to Dubai for USD1,980, and to Hainan for USD1,065 for a 8 day period. On the other hand, an 18 days tour in "Mongolia in the Footsteps of the Nomads with Tim Cope" will cost USD4,950. In other words, the value of a trip to the secluded lands of Mongolia in comparison to other Asian countries is significantly higher. In such conditions, will any tourists be interested in travelling to Mongolia if the cost of tours continues to rise?

Thirdly, thanks to the expansion of the mineral resources sector, it has become trendy to come to Mongolia and the number of visitors attending conferences and seminars has increased. They travel first class and stay for two nights in five-star hotels. Of course, hotels that used to greatly depend on tourists for survival have increased their prices as a result. Furthermore, it has become common for wealthy mine operators to organize charter flights. Employers at large mining sites such as Oyu Tolgoi, Ukhua Hudag, and Ovoot-Tolgoi work for two weeks and then take breaks of 7 or 14 days. In order to transport them from Ulaanbaatar city to Umnugobi aimag, they rent planes at high prices. Consequently, air companies service tourists accordingly to prices inflated by mining companies.

Fourthly, it has become a common practice for mining companies to lure experts from other sectors into their companies. All the capable personnel with excellent language skills enticed by high salaries go to work for mining companies. The tourism sector, after losing its human resources, has no other way than to train new recent graduates who are likely to defect to the mineral sector after improving their language skills. Consequently, tourism companies, bullied by the mining companies, are starting to experience hardship. However, the most worrying trend is the destruction inflicted to the nature. According to the information released by the Mineral Resources Authority, there are 5,139 special licenses including exploration and mining licenses in operation. But do these mining companies conduct rehabilitation of the

First Mongolian Stock Market Forum in Ulaanbaatar

News

The Mongolian stock market has come in the limelight recently when the first Mongolian Stock Market Forum was held on June 3. The stock market started to develop in Mongolia during the 1990s. According to the Financial Regulatory Committee, there are in total 79 operating professional brokerage and dealer companies. Information about governmental policies regarding stock market development and registration requirements for foreign stock market, regarding the distribution of the shares of the Erdenes Tavan Tolgoi Company and the protection of the rights of small shareholders was provided during the forum.

land adequately? Out of several thousand business entities conducting mining operations, fewer than 10 undertake their operations according to international standards. Local people complain that instead of sand storms, there are now coal storms in the South Gobi region. Openly or not, discussion on how mining companies destroy precious paleontological findings, historic and cultural heritage are on the increase. Law on Protection of the Cultural Heritage provides for mandatory archaeological studies to be carried out prior to mineral resources exploration and exploitation; however, the provision is rarely implemented. Mongolia's soil carries historic, cultural, religious, and traditional artifacts which Mongolians should protect and cherish, but which instead continue to be demolished and plundered. In such a situation, what will become of a tourism sector which so far has blossomed thanks to two main characteristics: a virgin and wild nature and a nomadic culture? Will they take tourists to admire open holes, piled up dirt, dried up pebbles and be transported on coal ridden roads?

In 2008 the Government announced that the tourism sector constitute a priority for the economy. However, the sector has been left and forgotten by the Government. While Mongolians today are misguided to believe that money will only be generated through mining, many countries around the world are making up their budgets from money earned by their tourism industry, by creating jobs and selling off national brands. In addition, mineral resource rich countries, aware of the fact that one day all their natural resources will be exhausted, are adopting a policy to inject generous amount of capital in tourism as a potential future income generating sector. Why does Dubai spend many billions of dollars towards the construction of Emirates Towers, Palm Islands? Is it not to appeal to tourists by creating interesting and unique attractions? As of 2007, Dubai was the 8th most visited city of the world.

However, Mongolians are not in a hurry. They are digging up the mineral resources of Mother Nature as if they were limitless and their price on the world market always high. Actually, two years ago, a resolution was adopted to build a Hunnu museum complex, but nothing has been done since. Since 2011, the state budget has not allocated funds to implement this project and it seems that construction works will not start this year too. In addition, although a decision has been made to implement the "13th century Kharkhorin" complex project, investment issues remain unclear.

In conclusion, it should once again be recalled and cautioned that the land left to us by our ancestors carries within itself not only mineral resources such as gold, copper and coal, but also an unmatched cultural heritage. However, if Mongolia continues to destroy and exploit its nature led by the greed of a minority, what will be left in a few years time? What will be handed down to its future generations? Experts state that since Mongolia has a great history, the tourism sector will flourish if the Government only would supported it. So, it may be time to stop sacrificing nature for mineral explorations, but start supporting a sector that generates profits by promoting the beauty of its landscapes, historic and cultural heritage? Mongolia should concentrate on developing its "smokeless industry" whose resources are unlimited, and leave its children with a land filled with glorious history and a promising future.

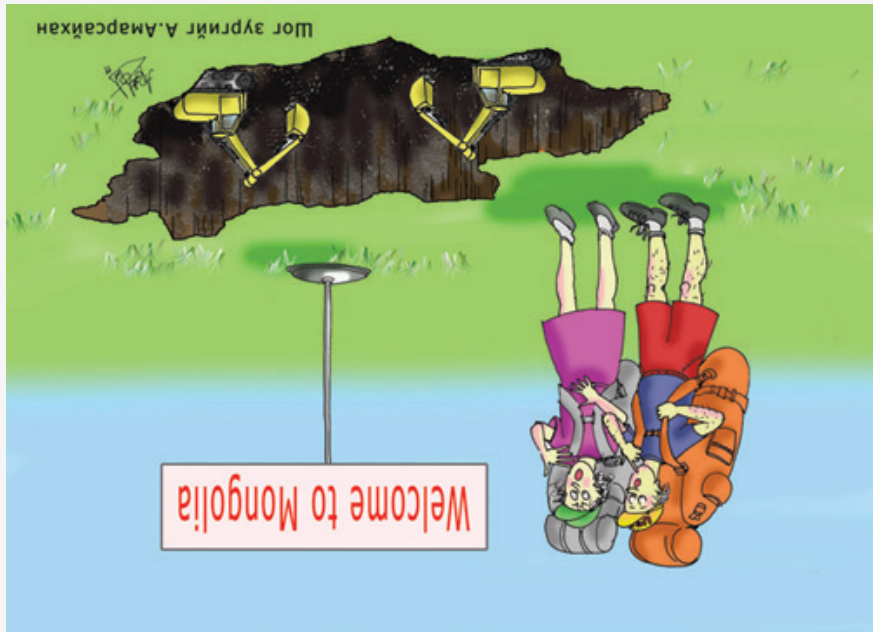
Mining Operations Endangers "Smokeless Industry"...

"This is a Great Wall and only a great people with a great past could have a great wall and such a great people will surely have a great future";

- US President Richard M. Nixon on the Great Wall of China.

"The people who made them build such a Great Wall must also have a great past";

- Author Babar, "Twentieth Century Mongolia";

The above phrases, to be found on the first page of the book Twentieth Century Mongolia, moved me and made me feel proud of being a Mongolian. Yes, we are Mongolians, and we must have a great future. However, how will we accomplish greatness? Today Mongolians feel elated over the opening up of their natural resources with the hope of attaining a rapid economic growth. Most Mongolians are succumbing to the dream of making their fortune in mining, and the mineral resources sector constitutes 30% of the country's GDP, more than 85% of its exports, and swallows around 90% of foreign direct investments. Chinggis Khaan's Mongolia has become "Minegolia," or "Moncoalia."

But has the mining sector started to negatively influence the competitiveness of other sectors? Government officials should pay attention to the fact that a lot of data exist which show that dutch disease poses a serious threat to the tourism sector and how mining operations have started to threaten the "smokeless industry."

Therefore, good management and their products a year in advance. They plan beforehand when and where the tourists will travel and allocate their capital accordingly. However, if the dollar's exchange rate is depreciated when tourists make their reservations 6 months before to come to Mongolia, it is understandable that it puts a strain on the tourism companies collecting their incomes from foreign currencies and assessing their expenditures in togogs.

✦ I forcefully had to put these into his car!" cried Lutaa.

"Exactly that, he seems bashful!" said Dolgor. She then took his bicycle and put it on top of the car. The young man's blue eyes looked terrified. He clung to his bicycle, but Lutaa smiled at him and gently patted him on the shoulder.

"My son, there is no use in being bashful," she said. "Get into the car, we'll give you a lift! This is a new car bought thanks to the profits of this year's sheepskins' sell!" added Lutaa. He then pulled up the guy into the back of the car as if he was a child.

"Oh well, aren't we going to get into trouble!" murmured Namshir

continuously. The British guy, who had been forced into the Russian car, try to explain throughout the way that he was on a bike trip around Mongolia and would go through a lot of trouble getting back to this very place. Unfortunately for him, the three old people did not understand a word he was saying.

"No use in being bashful, young man," repeated Lutaa, and poured into his mouth fat boiled mutton and tasty mare's milk.

"Oh, wouldn't it better to drop him off here?" murmured Namshir as they arrived at the aimag's hotel.

After dropping off their passenger in front of the hotel, they kissed the

Travel route

Are you travelling to Mongolian Gobi?

1. At first you fly from Ulaanbaatar- to Dalanzadgad- 580 km
2. The travel continues from Dalanzadgad- to "Yoliii Am" valley- 56 km /Umnugobi province- Khankhongor Soum/ Umnugobi province- Serve Soum/
3. From "Yoliii Am"- to Khongor sand dunes- 130 km / Umnugobi province- Serve Soum/
4. From the Khongor sand dunes- to "Bayanzag", which is also called the "Flaming Cliffs" among the tourists- 150 km /Umnugobi province- Bulgan Soum/
5. From Bayanzag- to Dalanzadgad- 100 km
6. Flight from Dalanzadgad- Ulaanbaatar

canyon, where the sunshine never reach it, there are ice layers over one m thick. In the rainy years, the four m tall waterfall falls down. In this beautiful area, lots of cool places are beset with shadow, where the cold airstream creeps among the valley. The Khongor sand dunes melt in the mouth, and can heal the five internal organs of the humans. This sand cannot be used for construction material. Bayanzag is a clayey place, located in the vast valley across the mountains of Arzboddy in Umnugobi province. The name of the place means "Rich with saxauls" because of the plentiful saxauls growing there. The Mongolians call "Tsav" (crack in English) the places with reddish sandy soil that became hard. More higher places are called "Tsonj", which are about 20-50 m high. Bayanzag is also known as "Flaming Cliffs" due to the glowing of the red sandstone cliffs like a fire during the sunset. This area is famous for the first discovery of the dinosaur eggs. ■

curly blond young man on the cheeks, waved their hands in goodbye and drove off.

"What a bashful fellow!" said Lutaa.

"Just like our son," cried Dolgor and wiped off her tears. The cyclist, reflecting on the old people's open-hearted desire to help him, just stood hiding his frustration. When the Russian car turned around the corner and disappeared out of sight, the tourist looked back at the road he just came from and sighed. "Now I have to find a ride to return back," he thought to himself. ■

money from the tourist. But the foreigner once again shook his head, saying "No, no," followed by a rapid stream of many more words.

"Poor guy, maybe he is now afraid we could be robbers," whispered Dolgor.

"Yes, that could be true! He looks afraid. Could he tell the police and get us in trouble? Let's leave him here!" cried Namshir.

"We are not robbers!" explained Lutaa in Russian, making his friend loose patience.

"We told you that he is not Russian, and you still talk to him in Russian!" said Namshir irritated.

"Do you know English then?" Lutaa answered angrily. He was ready to get into a fight with him. The Cyclist scarily looked at the two old men and stared with his rabbit-like big eyes. Dolgor for a moment watched over the scene and felt sorry for him.

"My poor son is probably just like him, suffering in a foreign country," said Dolgor and wiped her tears. She felt miserable and terribly missed her youngest son who went studying in the US. The old woman kindly took the young man to the back sit of the car and fondled his head. The young man looked pleadingly.

"No, no..." said the tourist, who once again started talking in his own language. But the three old people did not understand a thing.

"This young man is just bashful! Remember my friend Kolya, he was just like this – a very bashful fellow! In order to give him meat and milk,

said Lutaa in Russian, looking at the cyclist. The cyclist looked at him with big eyes, as if he did not understand a thing.

"He is not Russian but English. How will he understand what you are saying?" exclaimed Namshir annoyed. So the old couple started adding gestures to their words to show that they will put his bicycle on top of the car and that he can sit at the back of the car.

"Oh, no, no!" shouted the guy, who also gesticulated with his hands. He pointed to his bicycle and as if miming he would be cycling himself. Then, he kept on talking continuously as if explaining something.

"It is hard to make out what he is saying, for all we know, he could be saying he is going to kill us" said Lutaa, shaking his head.

"How sinful, what are talking about. What killing? Looks like a well-mannered young man!" angrily criticized his wife Dolgor. Old man Lutaa looked into the face of the tourist and thought for a moment.

"Poor young man, maybe, he is saying to us that he does not have any money spare for the lift?" suddenly shouted Lutaa, who stood up.

"Exactly!" cried his wife.

"No need for money!" said, always in Russian, the old man. Then he felt for his chest pocket, took out his thick brown purse, showed 10 thousand togrogs and started to make signs with his fingers. Any person would have understood from the old man's mimics that he would not take any

Old man Lutaa's eyes went to the roof when, in the midst of a Gobi desert with limitless horizons, he saw one lonely person riding a bicycle. A blond young man, boiling hot and tired under the flaming sun, barely cycled and pushed forward his bike zigzagging on the sanded road. Fair skinned face, the man, who seemed to be a foreign tourist, was burnt by the sun and looked terrifyingly red. His long and curly hair like that of a woman had become matted and tangled, and perspiration ran along his cheeks, mixing with dust.

"There's 300kms to reach the next aimag. What will become of this poor person?" murmured the old man.

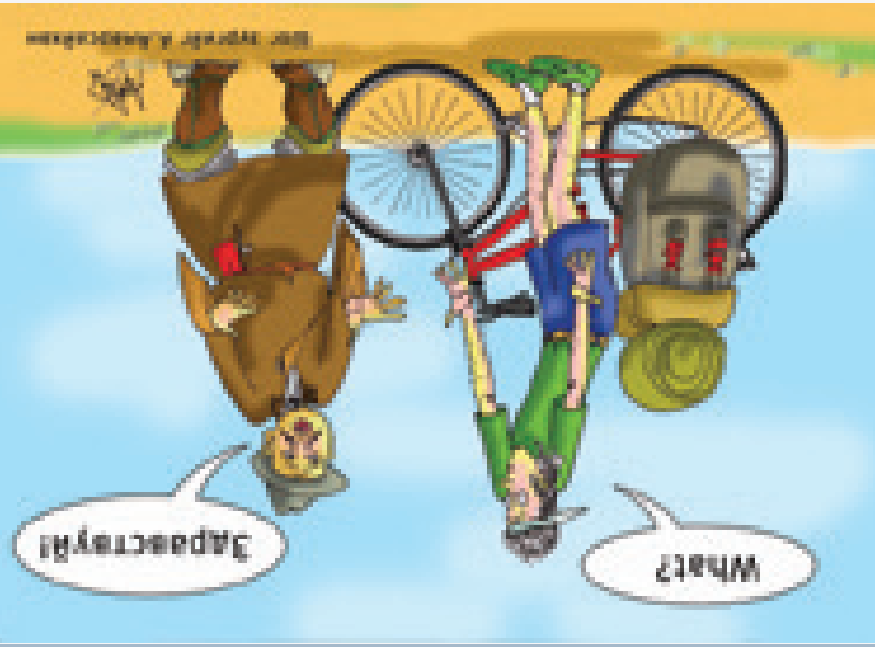
"This poor guy looks just like our son. He is probably thirsty. Let's take him with us!" cried Lutaa's wife Dolgor.

However, Namshir, who was getting a lift in their car to the aimag, just shook his head.

"These people are said to relax by torturing their bodies. They are strange people who do not drink milked tea when given, but instead drink water instead!" he said.

While Namshir murmured, "Better not," Lutaa and Dolgor totally objected him and decided to offer the exhausted guy a lift. When the car stopped in front of him, the stranger just smiled, saying something as if greeting them and bowed his head. Old man Lutaa, thinking he would have no problem communicating with the foreigner given his past experience in befriending Russian geologists, was quite confident.

"Good day, friend! Get in the car"

Tourism

By A. Amarsaikhan

Bashful fellow

Short comical story

made a groundbreaking discovery of "Fighting Dinosaurs" at the place called Togrogin Shiree near Bayanzag in 1971. All of these are just some examples of the amazing findings discovered in Mongolia's vast lands. But because Mongolia does not have a long history of paleontological studies, many more lay hidden. It is amazing that although comparatively fewer expedition teams undertook explorations in the Mongolian Gobi, they were able to discover so many new valuable paleontological findings. Today the exploitation of Oyu Tolgoi has started, and Tavan Tolgoi will be put into economic circulation very soon. Mongolian people expect that these mineral deposits will constitute the main driving forces of Mongolia's development and will feed them for many generations. They think that if only these strategically important deposits are put into economic exploitation the future will be bright. However, as it turns out, mineral deposits are not the only way to generate profits. Places situated near the Gobi Gurvansaikhan Natural Complex like Bayanzag, Togrogin Shiree, Khermen Tsav, Altan Ul, Bugiin Tsav, Gurilin Tsav house the most valuable dinosaur fossils in the world. If these sites are used to develop paleontological tourism, then a bright future is awaiting Mongolia.

The case of the Canadian Royal Tyrrell Museum of paleontology that was built in 1985 illustrates that it is possible to generate profits from paleontology as this museum welcomes half a million visitors annually. In 2010 this museum welcomed its 10 millionth visitor, and the annual museum membership fees vary from USD25 for individuals and families to USD50 thousand for club membership, demonstrating how much money is generated. It is worth recalling that foreign and domestic paleontologists are drooling over Mongolian fossils of dinosaur skeleton and eggs. Why cannot these opportunities be exploited to build one world renowned museum?

By developing paleontological tourism, Mongolia will be able to attract wealthy tourists and experts, and generate profits. Even today, there are no tourists who, after coming to Mongolia, do not travel to Bayanzag to see the cradle land of dinosaurs. Foreign tourists, especially experts from the American Museum of Natural

History come here on an annual basis to conduct explorations. They submit their findings to the Paleontological Institute. Some are then loaned for further research and experiment to be their home countries before to be returned. Would Mongolia's economy not be better off if a large dinosaur institute and research center was built near Bayanzag, so that researchers can spend a whole year here to study their fossil findings?

Mongolian Gobi is a home to beautiful natural sites such as Yoljin Am and Khongorin sands, as well as rare animals such as the Bactrian wild camel, the Gobi bear, the caracal, the wild horse, the wild mountain sheep and mountain goat, and birds such as the bearded vulture, the snowcock, and the pigeon-hawk. There is a great possibility to enjoy natural sceneries, observe rare animals and conduct paleontological studies. Unfortunately, there is a lack of environment for tourists and scientists to relax, work and spend money.

Currently, tourists travelling to the Gobi area come only during the summer period, where there are no other festivities but the Thousand Camel festival. In addition, there is a lack of opportunity for researchers to study their paleontological findings. It is only possible to see the dinosaur skeleton situated at the Natural History Museum, which has not been renovated since its establishment 60 years ago. Meanwhile, many valuable findings are being left dusted in storerooms.

Actually, some time has passed since Umnugobi officials paid attention to establishing a Dinosaur Institute. The aimag's Citizen Representative Council made a resolution to allocate MNT100 million towards this initiative. At first, the Dinosaur Institute was due to be located near Bayanzag, but could now be moved to Bulgan soum situated 18 km away. However, MNT100 million will not be enough for drafting an architectural design let alone building a Dinosaur Institute. Experts state that the work requires MNT1.5 billion. Actually, if the government supports this initiative and allocates substantial amount of capital to build something like the Canadian Royal Tyrrell Museum of Paleontology, then Mongolia will truly be able to generate capital in the future. Such a museum would also become a weapon

History come here on an annual basis to conduct explorations. They submit their findings to the Paleontological Institute. Some are then loaned for further research and experiment to be their home countries before to be returned. Would Mongolia's economy not be better off if a large dinosaur institute and research center was built near Bayanzag, so that researchers can spend a whole year here to study their fossil findings?

Mongolian Gobi is a home to beautiful natural sites such as Yoljin Am and Khongorin sands, as well as rare animals such as the Bactrian wild camel, the Gobi bear, the caracal, the wild horse, the wild mountain sheep and mountain goat, and birds such as the bearded vulture, the snowcock, and the pigeon-hawk. There is a great possibility to enjoy natural sceneries, observe rare animals and conduct paleontological studies. Unfortunately, there is a lack of environment for tourists and scientists to relax, work and spend money.

Currently, tourists travelling to the Gobi area come only during the summer period, where there are no other festivities but the Thousand Camel festival. In addition, there is a lack of opportunity for researchers to study their paleontological findings. It is only possible to see the dinosaur skeleton situated at the Natural History Museum, which has not been renovated since its establishment 60 years ago. Meanwhile, many valuable findings are being left dusted in storerooms.

Actually, some time has passed since Umnugobi officials paid attention to establishing a Dinosaur Institute. The aimag's Citizen Representative Council made a resolution to allocate MNT100 million towards this initiative. At first, the Dinosaur Institute was due to be located near Bayanzag, but could now be moved to Bulgan soum situated 18 km away. However, MNT100 million will not be enough for drafting an architectural design let alone building a Dinosaur Institute. Experts state that the work requires MNT1.5 billion. Actually, if the government supports this initiative and allocates substantial amount of capital to build something like the Canadian Royal Tyrrell Museum of Paleontology, then Mongolia will truly be able to generate capital in the future. Such a museum would also become a weapon

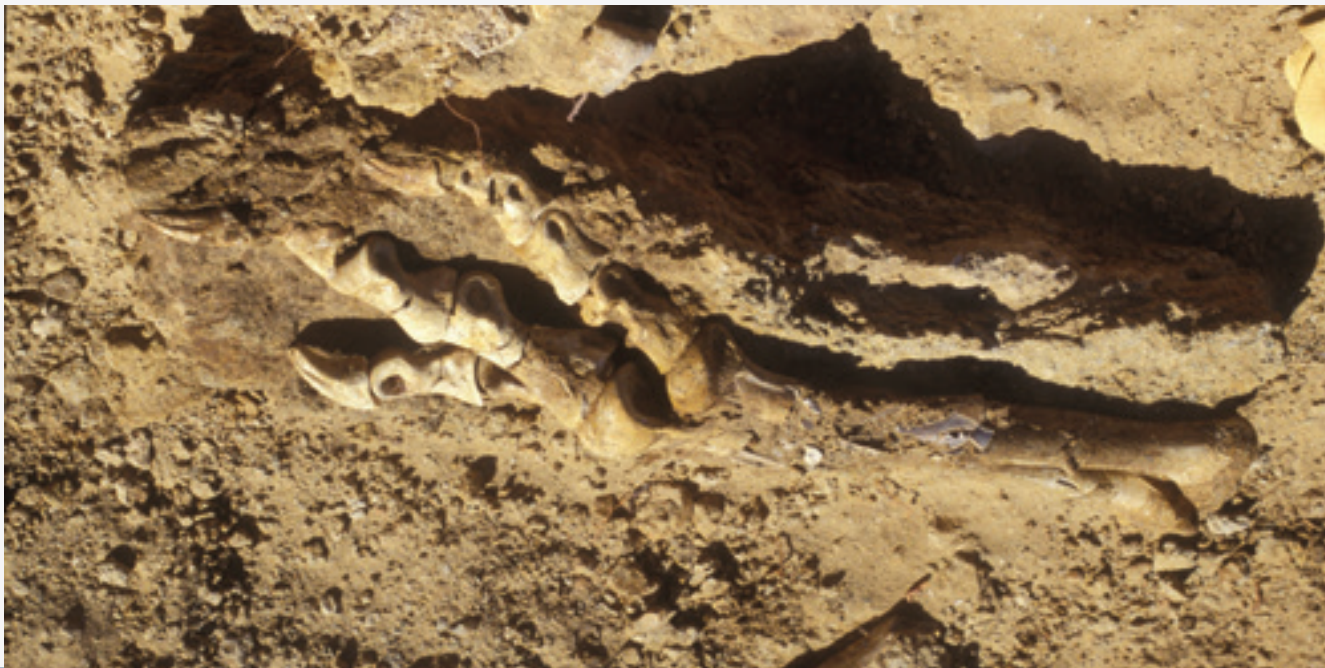
to promote the beauty its sceneries to the rest world.

"Every tourist coming to Mongolia goes to see Bayanzag because the place has become renowned around the world. However, Chinese built a very large Dinosaur Institute near Ertian Tsav, situated to the East of Ertian. People go there because our Southern neighbor created a myth that Roy Chapman found his historic findings there. However, Roy Chapman found his first dinosaur egg in Bayanzag. This is the cradle land of dinosaurs as marked in the history of world science. We need to understand that we have great possibilities to turn this into a profitable project. We need to realize how profitable it is to build a Dinosaur Institute," Head of the Amazing Gobi Tourism Association Mr. Kh. Tumendelger points out.

We rejoice over the fact that in Mongolia 1,170 mineral deposits of 80 types of mineral resources, and around 8,000 mineral findings are registered. However, people have forgotten that Mongolian Gobi is rich with paleontological findings, every one of which constitutes a rare document of the world history. Government officials should be reminded again and again that the country can generate tremendous amounts of profits by protecting and promoting such heritage to tourists and experts. A halt should be made before to explore mineral resources from the South Gobi and extract all that is found. In any case, Mongolia already generates sufficient amount of capital from the currently utilized mineral deposits. ■

Mongolia: A Lot More Than Just Mineral Resources?

Profitable Project

Mongolia's vast lands are rich in mineral resources such as copper, gold, coal, uranium to mention only a few. Its amount of mineral resources allows it to rank high in the world and the implementation of projects such as Oyu Tolgoi and Tavan Tolgoi truly excite investors. On the other hand, it inherited and even greater heritage from its ancestors. Its Gobi sands hide extremely precious paleontological findings as can be seen from the example of the Bayanzag area situated in the Bulgan soum of the Umnugobi aimag, which became famous for the dinosaurs fossils it holds. Although the fact is well-known by foreigners, Mongolia is strangely indifferent to its pre-historical fossils. Nevertheless, if such wealth is put into economic circulation, it would generate far more profits than mining.

The Mongolian nation which once conquered half of the world has been forgotten by the rest of the world for a long time. However, the discoveries made by the expedition team of the American Museum of Natural History under the leadership of Roy Chapman Andrews in the Mongolian Gobi created an international stir in the 1920s. This is the reason why Mongolia, situated in the heart of Central Asia, became known in many countries as the Mongolian Gobi rather than just Mongolia.

Andrews discovered and informed the rest of the world that ancient humankind lived in Arts Bogdii uuvr hooloi, Togrogiin Shiree, Bayanzagiiin zag, and in sand dunes, and that the famous Silk Road that connected Europe with Asia many centuries ago passed through our land. He discovered amazing and unique paleontological findings such as the first hidden fossils of dinosaur eggs in the Mongolian Gobi, an area which will prove to be the cradle land of Asian, European and American animals.

Books written by Andrews and visual recordings made by his expedition team tempted many people to travel to the Mongolian Gobi. One such example is the fact that a 10 year-old small boy, who passionately read about the first discovery of dinosaur eggs in the Bayanzag area, later worked as the leader of a joint scientific expedition led by the American Museum of Natural History and the Mongolian Academy of Sciences. Chairman and Curator-in-Charge of the American Museum of Natural History Dr Mark A. Norell specifically cited this case when the book written by Andrews first time published in Mongolia.

At the time, the Gobi expedition led by Roy Chapman Andrews, one of the best scientists in his field, had become an immense and valuable work. It was estimated that the expedition required 5 years time and USD 250 thousand of funding. He wrote in his book that in order to garner funding, he met with J.P.Morgan, took out the map of Central Asia and introduced to him in 15 minutes his plan of expedition. When the renowned investor heard about this, his eyes sparked with interest and he exclaimed, "This is a very good plan. How can it be financed? How can I help?" Consequently, Andrews' success in securing funding to finance his expeditions stands as a proof that Mongolia once attracted the attention of one of the wealthiest men in America, who happens to be the founder of the now famous J.P.Morgan Investment Bank.

After the World War II, a Russian expedition team came to Mongolia and discovered many new paleontological sites, one of which was Nemegt Beds. Russians discovered there the 30 meters long fossil of an unknown herbivorous dinosaur which they named Nemegtosaurus. Later, a Polish-Mongolian joint paleontological expedition team

Mongolia; on the other hand, Japanese tourists rarely travel to the countryside with their tents. They usually station at tourist camps, and the economic yields are significant.

- Will there be an increase in the number of tourists from Japan? What are the effects of the earthquake for Mongolia's tourism sector?
- Last year, the number of flights to Japan was of three a week, during which we witnessed an increase of 26%. This year MIAI has scheduled 7 flights a week. Five flights from and to Narita, and two fly from and to Osaka. As such, Japanese tourists will have little difficulties in coming to Mongolia. Of course, the earthquake in Japan will affect our expected outcome. However, Japan is quickly recovering. Between June 18 and 22 of this year, 50 members and representatives of various Japanese crews from the media and tourism sector will be coming to Mongolia.
- How do you envision the state of this year's summer tourism?
- I am optimistic about the tourism sector in Mongolia, not only for this summer, but also for this autumn and winter.
- Is any progress being made in respect to diversifying the tourism sector like, for instance, developing winter tourism?
- The increased diversification of tourism in Mongolia is an indication that the sector is consolidating. In other words, a capital is accumulated. Several companies specialize in certain branches of tourism, including mountain tourism and adventure tourism. For example, Mongolia Bike Challenge bicycle tour was transformed into a rally. This rally started its journey on July 20 from Sukhbaatar square and will last 20 days. Last year more than 100 cyclists joined the rally, and this year the number of participants is expected to rise up to 200.
- Tourist camps are stationed at nearly every mountain side. What is your view on the existence of many "small players" in this field?
- It is true. Business entities operating in the tourism sector are sizably smaller. Due to their low capacity they turned into small self-catering entities, and cannot accumulate capital to invest into their field. Tourist camps constitute an example of supplies surpassing demands in the tourism sector. Actually, out of the 300 and more tour operators in Mongolia, only 60 conduct active operations. From these, only 1 or 2 are capable of housing 1,000 tourists from one foreign tour operator.
- Do the universities providing specialization in tourism constitute another example of supplies surpassing demand?
- Yes. More than 1,200 students specialized in tourism graduate from about 40 universities but the country's sector can only absorb 120 specialists. Unfortunately, only 10% of these graduates can expect to land a job.
- You have said that VIP tourists represents 20% of the number of tourists worldwide. Do VIP tourists visit Mongolia?
- Relatively few such tourists come to visit Mongolia, probably around 5 to 10%. Even though there are five star hotels in Mongolia, there are no paved roads. It is highly unlikely that VIP travelers will tour Mongolia on unpaved roads. Such tourists can cash out a lot of money; unfortunately, our services are unsatisfactory.

Recently, thanks to mining, the number of VIP tourists has increased. The number of visitors staying in five star hotels, negotiating mining agreements, and then touring for 1 or 2 days before departure is increasing. However, it seems that our companies' speed and initiative is lagging behind. There is a lack of initiative in finding out where international conventions will take place, and then propose tour programs to VIP guests.

- People say that mining sector has put a strain on the tourism sector. It is further said that with the loosening of the dollar exchange rate, the mining companies are luring into their businesses highly skilled experts with excellent knowledge of foreign languages from other sectors...
- This situation can be witnessed not only in the tourism sector but in all other sectors of the economy. The Government needs urgently draft a policy on the matter and take appropriate measures. Asked about the fluctuations of the foreign exchange rate, the President of Mongol Bank Mr. L. Purevdorj said negotiations exist between the banks, which we can use. We need to work efficiently. We should not stay inactive, but rather search for solutions. Foreign exchange rate will constitute a challenge this year, and it seems in the future too.
- The price rise also puts a pressure on us. In Mongolia, products prices and services are getting higher; however, we cannot raise our prices because we would lose our competitiveness. Of course, this will put a strain on tour operators. But we cannot ask the Government to lower prices. Instead, we need to step up our activities because we are conducting a business. Tourist camps need to cooperate. Many benefits can be made, including saving on human resources, getting our voice heard in the Government, experiencing discounts in advertisements, exchanging new service practices, and getting rid of the price strain. For instance, one tour operator might have 100 tourists, and another one also 100 tourists, while the price of hotel stands at USD 100 per night. If these two tour operators join forces and offer 200 tourists, then the hotel could provide a discount of USD 90 per night. The hotel too has an interest to offer discounts in order to have 200 guests. In short, only by joining forces can difficulties be overcome.
- The Government says that it will support other sectors with the profits generated by the mining sector. Is support felt in the tourism sector?
- The Government plans to spend profits generated by the mining sector into the tourism and agriculture sectors. This is because these two sectors encompass many other sectors. But we should not talk about today or tomorrow. We need to have a long-term policy. Our tourism sector experiences a 10 to 15% growth per annum. However, it is now time to move from quantity to quality. It is necessary to increase Mongolia's number of "mass tourists." As I said previously, only 1 or 2 tour operators capable of accepting 1,000 tourists is rather poor. We need first to increase this number to 5 or 10, with the aim to make it 100 one day. Out of the 20 million Japanese tourists travelling around the world yearly, only 13 thousand travel to Mongolia. So let's try to welcome 20 thousand Japanese tourists first and adopt long-term policies.

N. Erdenebat: Tourist camps need to cooperate closely

Interview with Mr. N. Erdenebat, Vice President of the Mongolian Tourism Association.

- What is the current state of the tourism sector's development in Mongolia?

- There are people who criticize the lack of progress of the tourism sector. Nevertheless, the sector has been experiencing a 10 to 15% growth per annum. Meanwhile, the number of Mongolians travelling abroad and using the services of Mongolian travel agencies has also increased. Having an extensive working experience in the sector, I can say that the skills of our tourist guides have improved and their knowledge of foreign languages is excellent.

- It is said that quality is more important than quantity. How do you interpret the fact that, despite the growth of tourists in Mongolia, the percentage of "backpackers" among them is quite substantial?

- Yes, under current conditions, quantity seems to prime over quality in Mongolia. Even though their quantity has been increasing, their structure has changed. The number of backpackers, who before constituted a mere 5%, has increased up to 30 or 40% in a decade. This, unfortunately, bears some negative consequences and favors a "black economy." Nomadic household fail to declare the horse ride they service to a backpacker for MNT 10,000 and omit paying the individual income tax. Consequently, this money becomes "black money". Nevertheless, if money is transferred from tour operators, nomadic households receive a service fee which is reported in tax accounts. Generally, backpackers constitute around 20% of the world's total number of tourists, VIP tourists 20%, and "mass tourists" - or tourists who travel through tour operators - the rest, 60%.

- What needs to be done in order to reduce the number of backpackers in Mongolia?

- Their number cannot just be "stopped." Backpackers are also tourists. Generally, students or people with scarce resources tour with their backpacks to see Mongolia. However, we should not forget that they also contribute to the promotion of our country. Actually, the number of backpackers increased because we did not pay enough attention to increasing the numbers of tourists using tour

operators. However, for the intensification of packaged tours, foreign promotional activities play a significant role. For the last 20 years, we have conducted promotional activities only at the level of tour operators without sufficient general information for tourists. Publishing an information brochure and opening an internet website do not constitute an effective form of promotion. Foreigners rarely visit Mongolian websites. This is due to the fact that they do not consider Mongolia as a tourist destination. Not being able to distribute the information constitutes a serious challenge for the tourism sector today.

- How do you intend to resolve this issue?
- During ITB Berlin 2011, the world's largest tourism trade fair organized last March, Mongolia participated as a cultural partner and the Government spent half a billion togrogs for the event. We estimate that the exhibition was able to become a significant promotional event on Mongolia, and hopefully, the money invested might even multiply several folds. As a result, it is estimated that the number of tourists from Europe will increase by 5%.
- When will the results be visible?

- We are waiting to see the results. For instance, MIAT, which used to fly to Europe twice a week, has increased its number of weekly flights up to four times. Since the promotion took place in winter, they are probably doing this in anticipation of a growth of tourist arrivals.

Last year we specifically paid attention to the Japanese market. We invited Japan's largest tour operators and media outlets and worked on our foreign promotion and advertisement. The Government also supported this initiative and provided for a 30 days of non-visa regulation for Japanese tourists. As a result, the number of Japanese tourists increased by 26%. Actually, Japan constitutes a market which awaits success in a relatively short period of time. On one hand, Japan is geographically close to

services of tour operators the 20% left. However, backpackers represent 30 to 40% of the total amount of tourists visiting Mongolia. After the flooding of these visitors whose travelling budgets is insufficient to spend five nights in hotels, the number of guest houses to offer a night for MNT 5,000 or 10,000 has increased in Ulaanbaatar city like mushrooms after the rain.

Mongolia hopes to receive one million tourists by 2015. Last year this number increased by 10.8% to exceed 456 thousand. For a population that does not even reach 3 million people, this number should not be underestimated. However, it should be reminded that profits generated were very low. If in 2008, profits amounted to USD236.9 million, and in 2010, they decreased to total USD222.4 million.

Nevertheless, there is a problem. Last year, out of the 557 thousand people who crossed our border, 456 thousand belonged to the category "tourists." The data is issued by the General Authority for Border Protection on foreign visitors to Mongolia, but experts affirm that such data does not satisfy requirements by the UNWTO as it is certain that Russian tradersmen and Chinese construction workers are also included in this number.

So, one question remains: what vision has Mongolia for the development of its tourism industry? Does it rather increase the quantity of its tourists? or rather increase their quality? What Mongolia should do is aim at making his "smokeless industry" as profitable as possible.

Quality matters, not quantity
Mongolia's media outlets made a buzz over the inclusion of Ulaanbaatar city in the top 20 travel destinations of 2011 by the National Geographic Magazine. Nonetheless, it is unnecessary to read the commentaries first before to feel elated over the result. "In this city, it is possible to see many things for less, and it has a benefit for buying cheap souvenirs for a wholesale price." Other countries, on the other hand, receive their tourists in five star hotels, offer them high class services, sell them expensive brand products, and, in short, make as much profits as possible. It seems that "bargain" Mongolia lags behind world development and standards. But why is the country in this situation? Has it not any superior services to offer to

Eco projects have been made to be competed

News

wealthy tourists? It is certain that VIP initiatives include the construction of "Khoridol saridag" holiday complex near the banks of Khvusgul lake, the construction of large scale paleontological museum and research center near Bayanzag in the Umnugobi aimag, and the establishment of the largest ger-carriage museum in the world in the Khentii zone to show off the power of Chinggis Khan's army of warriors.

If all of these ideas are implemented, Mongolia can revolutionize its tourism sector not in terms of quantity, but in terms of quality. It will then not make any difference whether the number of tourists coming to Mongolia reaches a million or half a million. The most important thing is that profits generated by the tourism industry are counted not in terms of hundred millions, but in terms of billions of US dollars.

It is not hard to believe that if today people eagerly travel to Mongolia despite the lack of tourism infrastructure, once tourist attractions are completed, the country's tourism industry will reach new levels. ■

At the initiative of Zuuñii Medee, a daily newspaper, and Mongolian Entrepreneurs' Association, an international contest of selecting best nature-friendly business projects that was organized for the first time in Mongolia took place in June 6-10. M. Enkhbold, Deputy Premier of Mongolia, made opening remarks in the opening ceremony of the Green Business – Sustainable Development 2011 contest that took place in the Government House. Youth aged 16-35 came from 17 countries of the world brought their nature friendly business projects. Eight teams out of 33 were selected as the best ones and awarded USD1000-3000. Many "green" ideas such as a distinguished solution that

is used to charge mobile battery with solar energy to use in necessary places, method of classifying garbage were born during this contest. Eco youth who managed to have their projects compete and exhibit their works, also managed to plant trees in the Mongolian National Park. Organizers and the participants of this contest of eco projects expressed their gratitude to B.Garmaasuren, President of Mongolian Entrepreneurs' Association and J. Tsogtsolmaa, Head of Economic News Department of Zuuñii Medee newspaper. There is a hope that this contest will be organized as a tradition in the future.

“Affordable Mongolia” Lags Behind World Development

Are Mongolia and its tourism industry - which spends the majority of the year dormant - ready to welcome tourists as the season is about to start? Yes indeed! And tourists are likely to be taken to the usual nearly-collapsing building where they will enjoy traditional horse-head fiddle and throat singing performances, before to visit the Natural History Museum, whose operations, by the way, were suspended by the General Agency for Specialized Inspection. Of course, they will be taken to Zaisan Tolgoi, the Gandan Monastery and the monument to Chinggis Khaan and his imperial mounted guards. They will then leave Ulaanbaatar to see Yoliin am, and Erdene Zuu. These are Mongolia's most common - and only - tourist destinations. Similarly, Mongolia also lacks events to attract tourists. Its only events include Naadam, Lunar Year, Nomads' Day festival, Golden Eagle festival, Tsagaan festival, and the Thousand Camel festival. These are all of the festivities Mongolia has to offer. So, how rapid is the expansion of Mongolia's tourism industry - an industry dubbed as a mean of “smokeless production” and “invisible export” - compare to the rest of the world?

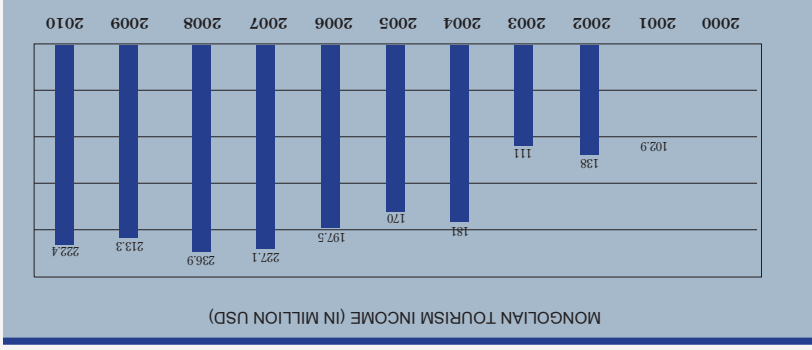
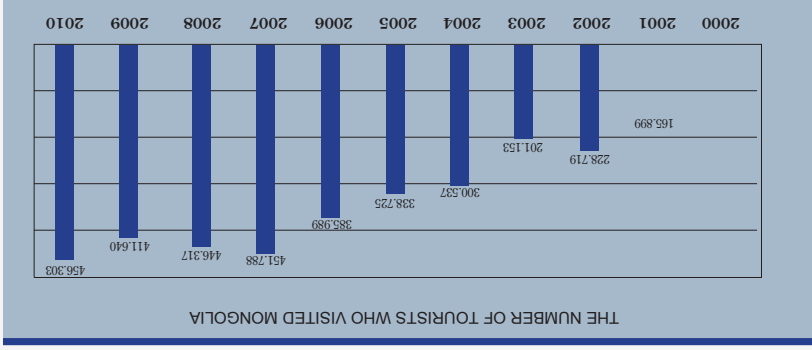
The World Travel and Tourism Council (W TTC) noted that in a2011, USD652 billion shall be invested worldwide in the tourism industry; an amount which is expected to double and reach USD1.5 trillion in the coming decade. In other words, tourism has transformed into an international business venture and countries are racing to secure their share of the pie. However, Mongolia seems to be progressing at the speed of a turtle...

The UN World Tourism Organization (UNWTO) informed that if international tourist arrivals merely reached 25 million in 1950, were up to 935 million last year. In addition, it was pointed out that profits generated by the tourism industry in 2010 reached USD919 billion, or an increase of 5% from the previous year. The tourism sector has

turned today into in one of the largest sectors in the world, and one that has become a source of income for millions of people. According to a W TTC study, the so-called “smokeless industry”, supporting more than 258 million jobs worldwide and generating some 9.1% of the world's GDP. Furthermore, it has projected that its share in the world's GDP will increase by 4.2% in the coming decade and 65 million new jobs will be created. It has even been estimated that by 2021, one in ten people in the world will be employed in the tourism sector.

Each country has their own tourist attraction to appeal to world travelers, such as the Great Wall in China, Taj Mahal in India, Pyramids in Egypt, Eiffel Tower in France, the Statue of Liberty in New York, and so on... For other countries lacking such valuable historic creations, the competition is fierce to attract tourists. For example, Singaporeans drained their fetid swamps to create the Sentosa Island, Malaysia built a casino on the top of a mountain where the earth meets with

The Vice President of the Mongolian Tourism Association Mr. N. Erdenebat has told the Mongolian Economy Magazine that generally and according to world practices, so-called backpackers constitute 20% of the total amount of tourists, VIP tourists 20%, and “mass tourists” who use the

Source: [mongoliantourism.gov.mn](http://www.mongoliantourism.gov.mn)

The fact that the number of international tourists increased 37 times worldwide to exceed 935 thousand in just sixty years' time stands as a proof that tourism business is acquiring force. One person in six in the world regularly travels to foreign countries or tours once a year. In order to attract as many tourists to Mongolia and generate as much money into the economy as possible, Mongolia is facing a dire challenge as competition is fierce. With the beginning of the tourist season, the Mongolian Economy Magazine has devoted its 5th issue to its "smokeless industry."

It is stated that the establishment of the Tourism bureau in 1954 launched the roots of modern tourism in Mongolia. It is likely nobody would deny that although the number of tourists and business entities conducting operations in the tourism sector has mushroomed since, its contribution to the country's economy is still insufficient. What can be done when government officials, who promised to invest profits from the mining sector towards the development of other sectors, sit idle? How tourism in Mongolia has been hit by dutch disease with the expansion of the mineral resources exploration and exploitation can be read about in the article "Mining operations endangers smokeless industry."

It can be observed that resource rich countries, knowing that someday all their resources will be exhausted, cultivate other niches of development such as tourism by injecting substantial amounts of capitals. Why is Dubai spending billions of US dollars to create enormous projects such as the Emirates Towers, the Burj Khalifa, the Palm Islands? Because once its reserves of black gold are exhausted, only tourism will save Dubai's economy and provide jobs

Discover Mongolia

Main topic

and incomes for its citizens. On the international tourism arena, "Discover Mongolia" was the motto chosen to promote the country natural beauty and nomadic lifestyle. However, the mining sector has "robbed" the "smokeless industry" of its motto and conducts large international investment forums under the same title "Discover Mongolia", which earned its place in the world. Actually, tourists coming to Mongolia have a lot to discover. Mongolian ancestors have left an astonishing history and culture and the country possesses mind blowing sceneries which will appeal to anyone. Furthermore, the Gobi sands hide extremely valuable paleontological findings, and Bayanzag (Flaming Cliffs), aimag, constitutes a cradle land of dinosaurs' fossils. MEM would like to remind its readers that in 1920's, a team sent by the American Museum of Natural History under the leadership of Roy Chapman Andrews introduced to the rest of the world all of these discoveries.

So let's hope tourists will come to Mongolia again and again, each time discovering new aspects, and each time returning home with a sense of satisfaction. Time has come for Mongolia to stop putting all of its attention into exploding and mining its land, and to realize that there are also opportunities and profits to be made in developing the "civilized" sector of its economy by exhibiting its nature's attractions. With the motto "Discover Mongolia," it is time not to promote activities for exploring and extracting mineral resources such as copper, gold and coal, but instead to focus on developing its tourism "smokeless" industry and its limitless resources.

<p>6-21</p> <hr/> <p>Tourism</p>	<p>6 Discover Mongolia</p> <p>7 "Affordable Mongolia" Lags Behind World Developmen</p> <p>9 Mr N.Erdenebat: Tourist camps need to cooperate closely</p> <p>11 Mongolia: A Lot More Than Just Mineral Resources?</p> <p>13 Bashful fellow</p> <p>15 Mining Operations Endangers "Smokeless Industry"...</p> <p>17 America is my home country, but Mongolia is my heart country</p> <hr/> <p>22-26</p> <p>Economy</p>	<p>22 Mr Ts. Orkhon: MIAT Services Rated 3 Stars</p> <p>24 Best of Luck!</p> <hr/> <p>27-30</p> <p>Green economy</p>	<p>27 National Program to Transfer Economy from "Brown" to "Green" Still to Be Implemented...</p> <p>30 Mine Reclamation Standards to Be Heightened</p> <hr/> <p>31-34</p> <p>Stock market</p>	<p>31 Pietro Doran: Interested in attracting the Korean institutional investors to Mongolia</p> <hr/> <p>35-36</p> <p>Business</p>	<p>35 Only One</p>
---	--	---	---	---	--------------------

...Mongolia does not have any entities that have conducted the best model mining reclamations. However, companies such as Bagannur LLC, Gatsurt, Boro Gold, Monpolimet and Peabody can be named for their recovering activities of their used mining areas to a certain level...

...We have opened a new regular flight to Hong Kong. Mongolia had not opened a new foreign flight route since 2002...

...Mongolia should concentrate on developing its "smokeless industry" whose resources are unlimited, and leave its children with a land filled with glorious history and a promising future...

Founder, Editor:
D. Bekhbayar
9999 4248

Founder, Deputy Editor:
I. Otgonjargal
8800 6228

English Editor:
J. Itofo

Reporters:
D. Munkhchimeg
9191 3154
Kh. Khulan
9975 7862
E. Zorigt
9954 4503

Translator:
E. Uizilkham
9980 0723

Designer:
E. Chinguun

Marketing Manager:
D. Bariantaj
8880 0825
B. Enkhitseseg
9901 5476

Address:

Building 37B-206

Small ring road

6th khoroo

Sukhbaatar district

Ulaanbaatar

Tel/Fax: 976 - 7011 0064

Central Post Office, P.O.B 2762,
15160 Ulaanbaatar, Mongolia

URL: www.mongolianeconomy.mn
E-mail: info@mongolianeconomy.mn

Selling points:

Internom bookstore
Mir bookstore
Nomin supermarkets

Zig zag auto-service

Flower center

Sky supermarket

Ulaanbaatar Print Co., LTD

Printed at

Dear Readers,

Message from the Editor:

In the eyes of foreigners, Mongolia is rapidly changing. The number of tourists coming to see Chinggis Khaan's Mongolia since the democratic winds of the 1990s is increasing year after year. Of course, our country's virgin nature captures their imagination, as well as our ancestors' legacy, our traditions, culture and nomadic customs. World renowned The Three Games of Men, the cradle land of dinosaurs, the most pristine waters of the Khuvsgul Lake, and the Gobi region are all amazing sites. In this edition, you will find a proposal to establish a large-scale dinosaur museum, which would significantly increase the number of tourists travelling to Mongolia.

Around the world, many people wish to visit Chinggis Khaan's birthplace despite their lack of knowledge on the country. Jack Waterford, who studied Mongolian history and the author of "Genghis Khan and the Making of the Modern World," attracted global attention. Our journalist's interview with the writer of the book, who diffuses the "smell of Mongolia" in his home, will undoubtedly interest many people. He welcomed journalists with treats such as dried curds and dried cream crust of milk. "I like Mongolia very much and as time passed by, I realized that if I did not write about Mongolia, no one else would explain the world about its history and how modern Mongolia was created. Mongolia is not an isolated country lost in the steppes, but the center of the modern world," he says.

In the MEM's column on capital market, you will find a series of article on institutional investors and an interview with the largest investment banker of the Republic of Korea in which you will learn that Mongolia's capital market development is reminiscent of the situation in the Republic of Korea 20 years ago. We all know that car speeding can lead to disastrous events, so what will the speed of the country's rapid economic development bring? You can read about it in our journalist D. Munkhchimeg's article "Best of Luck."

In this 5th edition, MEM also touches upon the issue of green development in an article on the way the government pays little attention to the transfer of the country's economy from "brown" to "green."

In addition, MEM also touches upon the current state of land reclamation; one of the most important issues at a time when everyone talks about nothing else but mining.

The article on "Water Polluter's Fine" reflects on how the value of "white gold" is being lost and how lack of major policies and regulations to promote and protect waters in Mongolia is likely to lead to disastrous consequences in the future. It seems it is time for the government to show its iron fist in making the industries and individuals polluting the country's "white gold" accountable for their actions.

Yours faithfully, D. Bekhee

Mongolian Cashmere

MADE-TO-MEASURE COAT IN 2 DAYS

ЗАХИАЛТЫН ПАЛЫТ 2 ХОНОТ ҮЙЛДВЭРЛЭХ ҮЙЛЧЛЭЭ
 "Говь" ХК-ийн хамт олон зөөлөн оёдлын үйлдвэрлэлдээ
 MADE-TO-MEASURE үйлчилгээг нэвтрүүлснээр та бүхэнд захиалсан
 пальтотой 2 хоногт багтаан авах боломжийг олгож байна.

MADE-TO-MEASURE CUSTOM MADE COAT IN 2 DAYS
 Gobi Corporation is pleased to introduce our new MADE-TO-
 MEASURE custom made coat service, made in only 2 days.

ӨНТӨ, МАТЕРИАЛЫН КОНТОЛТ:

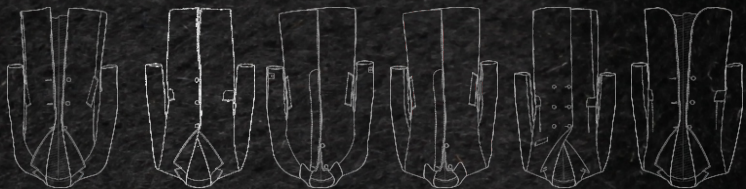
Та захиалж буй пальтотой 25-30 төрлийн өнгөний сонголттой
 100% ноолуураар хийсэн төрөл бүрийн нимгэн, зузаан дарааар
 хийлгэх боломжтой.

COLOR AND FABRIC SELECTION:
 You will be able to select 25-30 colors on your coat and specify many of
 the styling elements.

CLASSIC COLOURS		FASHION COLOURS	
Black	Code: 81	Orange	Code: 568
Navy	Code: 80	Coral	Code: 503
Charcoal	Code: 75	Pink	Code: 1005
Taupe	Code: 57	Light pink	Code: 1006
Dark brown	Code: 221	Violet	Code: 974
Camel	Code: 664	Blue	Code: 234
Beige	Code: 183	Baby	Code: 999
Light grey	Code: 148	Camel wool	Code: 999
		Torom	

ЭМЭГТЭЙ ЗАРВАРЫН КОНТОЛТ / WOMEN'S STYLE SELECTION

ЭРЭТЭЙ ЗАРВАРЫН КОНТОЛТ / MEN'S STYLE SELECTION

www.gobi.mn

Gobi Factory Store, Industrial street, 3rd khoroо,
 Khan-Uul district, Ulaanbaatar, Mongolia
 Tel: 976-11-343677, Fax: 976-11-343081,
 E-mail: marketing@gobi.mn, export@gobi.mn,

rate per annum on our saving

We offer **10,2%** interest

**DO YOU WANT TO DEPOSIT
YOUR MONEY WITH HIGH
INTEREST RATE SAVING ????**

**УЛААНБААТАР
СИТИ БАНК**

**УЛАНБААТАР
ХОТБИН БАНК**

Mongolia: A Lot More Than Just Mineral Resources?

2011, June & July № 005

Mongolian economy and business magazine

ECONOMY
E MONGOLIAN
For a green development

America is my home country,
but Mongolia is my heart country

Pietro Doran: Interested in
attracting the Korean institutional
investors to Mongolia